

SADRŽAJ

TEMA BROJA	POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA	3
	POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA U SRBIJI	
	Razvoj službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji	
	<i>Vesna NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ</i>	5
	Službe za žrtve u Srbiji: rezultati istraživanja	
	<i>Sanja ĆOPIĆ</i>	13
	Službe za decu i specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu	
	<i>Jasmina NIKOLIĆ</i>	29
	Služba VDS info i podrška žrtvama - analiza rada Službe u 2006. godini	
	<i>Marina KOVAČEVIĆ</i>	41
	POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA U SVETU	
	Victims and the Criminal Justice System in India: Need for a Paradigm Shift in the Justice System	
	<i>Murugesan SRINIVASAN, Jane EYRE MATHEW</i>	51
PRIKAZI NAUČNIH SKUPOVA		
	Žrtve, novi oblici viktimizacije i krivičnopravni sistem	
	<i>Vesna NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ</i>	63
PRIKAZI KNJIGA		
	Jo-Anne Wemmers Introduction à la victimologie (Uvod u viktimologiju)	
	<i>Vesna NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ</i>	65
	Gerry Johnstone (ur.) A Restorative Justice Reader Texts, sources, context (Priručnik o restorativnoj pravdi – tekstovi, izvori, kontekst)	
	<i>Sanja ĆOPIĆ</i>	69

Pomoć i podrška žrtvama

Tokom 2006. i 2007. godine Viktimološko društvo Srbije je realizovalo projekat pod nazivom „Razvoj službi za žrtve u Srbiji“. Osnovni ciljevi projekta bili su: poboljšanje položaja žrtava i svedoka u Srbiji sa posebnim akcentom na osetljive žrtve i svedoke kao što su žene, deca, osobe sa invaliditetom i Romi; osnivanje službi za žrtve u drugim gradovima u Srbiji, odnosno van Beograda; jačanje saradnje između vladinog i nevladinog sektora i implementacija principa rada Evropskog foruma službi za žrtve u Srbiji. Radi ostvarivanja pomenutih ciljeva realizovane su sledeće aktivnosti: pružanje podrške žrtvama kriminaliteta, istraživanje službi za žrtve, treninzi za volontere službe VDS info i podrška žrtvama i za koordinate nove službi za žrtve, osnivanje službi za žrtve u Velikoj Plani i Nišu, štampanje informativnih publikacija i zalaganje za podizanje društvene svesti o žrtvama i promene zakona.

Jedna od ključnih aktivnosti ovog projekta bila su dva istraživanja: istraživanje službi za žrtve u Srbiji, kao i istraživanje organizacija koje rade sa decom i specijalizovanih organizacija za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu. Ciljevi

istraživanja su bili identifikovanje organizacija i institucija koje pružaju usluge ovim osobama, dolaženje do podataka o tome koje usluge, kome i pod kojim uslovima one nude, i pravljenje direktorijuma postojećih službi. Viktimološko društvo Srbije je i ove, kao i prethodnih godina, uradilo i analizu podataka svoje službe za žrtve kriminaliteta – VDS info i podrška žrtvama.

Ovaj broj Temide najvećim delom je posvećen prezentiranju rezultata pomenutih istraživanja. Takođe, na osnovu istraživanja pripremljene su i objavljene dve publikacije namenjene žrtvama i osobama koje im pružaju pomoć: Službe za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji, i Organizacije koje rade sa decom i specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu.

Projekat je finansiran od EU, preko Evropske agencije za rekonstrukciju u okviru programa „Fond za podršku civilnom društvu u Srbiji“. Podršku u sprovođenju projekta dali su Konzorcijum Centar za razvoj neprofitnog sektora i Fond centra za demokratiju.

Vesna Nikolić-Ristanović

TEMIDA

Jun 2007, str 5-11

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM0702005N

Razvoj službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji

Vesna NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ*

Cilj rada je pregled i analiza razvoja službi za žrtve u Srbiji. U radu se najpre analizira razvoj službi za žrtve, a zatim se, na osnovu uočenih trendova, ocene dostignutog razvoja i poređenja sa situacijom u svetu, daju preporuke u pogledu pravaca budućeg razvoja. Analiza je bazirana na rezultatima nekoliko istraživanja koja su se na različite načine bavila službama za žrtve u Srbiji i Beogradu u periodu između 1990-te i 2006-te godine.

Ključne reči: službe za žrtve, kriminalitet, razvoj, Srbija.

Uvod

Posledice kriminalnih ponašanja pogađaju žrtve na različite načine. Žrtva trpi materijalnu ili moralnu štetu, fizičke povrede i/ili psihička oštećenja. Psihičke posledice su često tesno povezane sa telesnim povredama, što je obično u vezi sa njihovom težinom ili sa načinom na koji su nanete. Takođe, psihička oštećenja mogu nastati i kao posledica nenasilnih krivičnih dela. Sve ove posledice predstavljaju posledice primarne viktimizacije i one stvaraju čitav niz dodatnih problema za žrtvu (npr. finansijski, zdravstveni, porodični problemi, problemi na poslu i sl.) (Nikolić-Ristanović, 1984: 9; Nikolić-Ristanović, 2003). Pored toga, žrtve kriminaliteta često trpe i sekundarnu viktimizaciju i reviktimizaciju kriminalitetom.

Sekundarna viktimizacija predstavlja pooštravanje primarne viktimizacije kroz negativnu reakciju socijalne sredine i kroz neadekvatnu ili čak pogrešnu reakciju organa gonjenja. (Schneider,

1975: 32) Sekundarnoj viktimizaciji su posebno izložene one kategorije žrtava koje se, zbog uzrasta, psihofizičkih karakteristika ili prirode zločina kome su izložene, smatraju posebno ranjivim (deca, stari, mentalno obolela i hendikepirana lica, žrtve seksualnih delikata, nasilja u porodici, organizovanog kriminaliteta i ratnih zločina). Reviktimizacija predstavlja ponovljenu viktimizaciju kriminalnim ponašanjem, koja je često u tesnoj vezi sa odsustvom odgovarajuće pomoći i podrške žrtvi. U tesnoj vezi sa posledicama viktimizacije su potrebe žrtava koje iz njih proističu.

Žrtvama su potrebne informacije, emocionalna podrška, upućivanje na druge službe i stručnjake raznog profila (advokate, psihologe, psihijatre i sl.), a veoma često, posebno kada se radi o teškim krivičnim delima, i zaštita (fizička, zdravstvena i druga) i materijalno obeštećenje. U cilju sprečavanja ili umanjivanja sekundarne viktimizacije i reviktimizacije, žrtvama je potrebna i emocionalna podrška kada se pojavljuju na sudu (pre, u toku, između i posle suđenja), informacije o sudnici, krivičnom postupku, o tome šta mogu da očekuju i koja su njihova prava, o satnici, izvršiocu, posebno kada izlazi iz pritvora i sl.

Nezadovoljstvo posledicama koje primarna i sekundarna viktimizacija imaju na žrtve bilo je snažan pokretač za mobilizaciju pokreta za zaštitu žrtava širom sveta tokom 1960.tih i 1970.tih godina. Osnovni cilj tog pokreta bio je osnaživanje žrtava putem ojačavanja njihove kontrole nad događajima nakon izvršenja krivičnog dela, uključujući tu i njihov oporavak od posledica zločina (Kennedy i Sacco, 1998: 188). Istovremeno, razvoj ženskog pokreta i pokreta za prava dece doprineo je povećavanju društvene vidljivosti posledica viktimizacije koje oni trpe, kao i razvoju posebnih, ovim grupama primerenih,

* Dr Vesna Nikolić-Ristanović je direktorka Viktimološkog društva Srbije i vanredna profesorka na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu. E-mail: vnikolic@EUnet.yu

oblika pomoći i podrške. Jedan od posebno značajnih produkata aktivizma ovih pokreta jeste razvoj specijalizovanih službi za pomoć i podršku ženama, odnosno deci, žrtvama pojedinih oblika nasilja, a zatim i opštih službi za žrtve kriminaliteta. Uporedo sa ovim razvojem, i pretežno kao rezultat zalaganja ovih grupa, došlo je i do povećane senzibilizacije državnih organa za potrebe žrtava kao i do razvoja programa za žrtve u okviru njih. Ipak, nevladine organizacije su i danas glavni nosioci podrške i pomoći žrtvama, s tim da je njihovo finansiranje u velikoj meri preuzela država. Ovo se odnosi kako na razvijene, tako i na zemlje u razvoju, uključujući tu i postkomunističke zemlje.

Iako je kasnio za svetskim kretanjima, razvoj usluga za žrtve kriminaliteta u Srbiji, imao je dosta sličnosti, ali i izvesne razlike u poređenju sa drugim zemljama. Cilj ovog rada je pregled i analiza razvoja službi za žrtve u Srbiji, uz uočavanje sličnosti i razlika u poređenju sa razvojem sličnih službi u svetu. Analiza razvoja službi za žrtve prevashodno je bazirana na poređenju rezultata istraživanja koje sam sprovela 1999. i 2000. godine (Nikolić-Ristanović, 2002), sa rezultatima istraživanja službi za žrtve u Beogradu i Srbiji koje je sprovelo Viktimološko društvo Srbije 2002. (Milivojević i Mihić, 2003) i 2006/2007. godine (Ćopić, 2007; Nikolić, 2007). Nastojala sam da na bazi rezultata ovih i sličnih istraživanja¹, kao i drugih raspoloživih podataka, identifikujem najvažnije trendove u razvoju službi za žrtve u Srbiji, pokušam da ocenim njihov dostignuti razvoj i uporedim ih sa razvojem službi za žrtve u drugim zemljama.

Razvoj službi za pomoć i podršku žrtvama u Srbiji

Slično kao i u svetu, i u Srbiji su službe za žrtve kriminaliteta nastale u tesnoj vezi sa razvojem ženskog pokreta, na jednoj strani, i pokreta za prava žrtava kriminaliteta i prava dece, na drugoj strani. Međutim, na razvoj službi za žrtve u Srbiji uticao je i širi kontekst razvoja civilnog društva,

1 Ovde je važno napomeniti da su pomenuta istraživanja imala različite predmete, ciljeve i metode, tako da su njihovi rezultati samo delimično uporedivi. Ipak, s obzirom da ne postoje podaci koji bi omogućili potpunu uporedivost, smatram da se i na ovaj način mogu utvrditi pravci razvoja i oceniti ostvareni razvoj, i time stvoriti potrebna polazna osnova za koncipiranje strategije budućeg razvoja službi za žrtve u Srbiji.

uključujući tu i razvoj organizacija za zaštitu ljudskih prava, što je u skladu sa specifičnostima društvenog konteksta. Razvoj civilnog društva u celini i ženskog pokreta posebno, uticali su kako na razvoj programa nevladinih organizacija tako i na razvoj usluga podrške žrtvama u okviru državnih institucija.

Razvoj nevladinog sektora uopšte, pa tako i razvoj ženskih grupa u Srbiji je bio izrazit za vreme ratova u Hrvatskoj i u Bosni (između 1992. i 1995.), a još više posle okončanja tih ratova i osvajanja lokalne vlasti od strane opozicionih partija u skoro svim većim gradovima (1995-1999), kao i nakon pada Miloševićevog režima 2000. godine (Nikolić-Ristanović, 2002).² Ovu dinamiku pratio je i razvoj organizacija za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta i kršenja ljudskih prava, pri čemu je broj ovih organizacija posebno povećan nakon 2000. godine.

Prve organizacije koje su se zalagale za prava žrtava u Srbiji pružale su emocionalnu pomoć i informacije ženama i deci - žrtvama nasilja, ali su vrlo brzo počele da pružaju i druge oblike pomoći - pravnu, psihološku, finansijsku a ponekad i medicinsku pomoć, kao i smeštaj. Prva dva SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja započela su rad 1990. godine, u Beogradu i Kraljevu, da bi već 1993. godine bio osnovan i SOS telefon u Nišu. Već 1994. godine osnovana je organizacija pod nazivom Sigurne ženske kuće koja je jedno vreme vodila tri skloništa za žrtve u raznim delovima Srbije. Zbog finansijskih problema, dva skloništa su kasnije prestala sa radom. Od aprila 1994. godine do februara 1999., Sigurne ženske kuće su zbrinule 70 žena i 91 dete. Pored žrtava nasilja u porodici, u skloništa su smeštane i žrtve silovanja i izbeglice (Četković, 1998:24).

U periodu između 1995. i 1999. godine, broj ženskih grupa i ostalih nevladinih organizacija koje su se na različite načine bavile nasiljem prema ženama više je nego udvostručen u poređenju sa krajem 1994. godine (34 prema 14). U ovom periodu je došlo i do stalnog povećanja broja i vrsta usluga koje su bile dostupne žrtvama, ali treba naglasiti da je danas teško pouzdano analizirati ovaj period u razvoju službi za žrtve, pre svega zbog nestabilnosti njihovih programa, odnosno česte

2 Za slične podatke o dinamici razvoja nevladinog sektora uopšte i ženskih grupa posebno videti i Lazić, 2005:71 i Milić, 2002: 37.

vezanosti raspoloživosti usluga za, obično kratko, trajanje projekta i odsustva njihove redovne i pouzdane analize.³

Ipak, rezultati istraživanja koje sam sprovela 1999. godine pokazuju da je krajem 1990-tih godina podrška žrtvama postala jedna od značajnijih aktivnosti nevladinih organizacija u Srbiji. Ona je bila na drugom mestu po učestalosti među aktivnostima nevladinih organizacija koje su se bavile nasiljem prema ženama. Podršku i pomoć žrtvama u to vreme nudilo je 12 organizacija. Od toga, sedam su bile ženske organizacije i to: četiri SOS telefona (u Beogradu, Kraljevu, Nišu i Vlasotincu), Savetovalište protiv nasilja u porodici, NVO Sigurne ženske kuće, Incest trauma centar i Autonomni ženski centar protiv seksualnog nasilja. Pored njih, još nekoliko organizacija je pružalo podršku ženama žrtvama nasilja, ali u sklopu svojih širih aktivnosti. To su bili I.A.N., Centar za devojke, Grupa za ženska prava i Viktimološko društvo Srbije. Osim SOS telefona, sve ostale organizacije bile su vezane za Beograd. 2000. godine u Srbiji su postojala i dva skloništa za pretučene žene i oba su se, takođe, nalazila na teritoriji Beograda. (Nikolić-Ristanović, 2002: 156-159).

Većina organizacija za pomoć žrtvama prevashodno se bavila nasiljem u porodici, dok su bile retke organizacije u kojima su mogle da dobiju pomoć žrtve seksualnog nasilja van porodice i žrtve trgovine ženama. Ovim poslednjim pomoć su pružali, i to sporadično, jedino SOS telefoni i Autonomni ženski centar. Žrtve nasilja koje su ubile nasilnika ili izvršile drugo krivično delo u vezi sa pretrpljenim nasiljem dobijale su podršku jedino od strane Viktimološkog društva Srbije. Romske ženske organizacije su se bavile edukacijom i podizanjem svesti romskih devojčica i žena, uključujući i prevenciju nasilja u porodici, ali su retko nudile praktičnu podršku Romkinjama, žrtvama nasilja.

Istraživanje službi za žrtve u Beogradu koje je 2002. godine sprovelo Viktimološko društvo Srbije (Milivojević i Mihić, 2003: 39), identifikovalo je postojanje 21 nevladine organizacije koja pruža neposrednu pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta, od čega je 15 organizacija pružalo pomoć

ženama žrtvama nasilja. Od toga je 10 organizacija bilo specijalizovano za pružanje pomoći ženama dok su ostale organizacije pružale pomoć i ženama i muškarcima. Ovo je značajan porast u poređenju sa 1999. godinom kada je svega 10 organizacija pružalo pomoć ženama žrtvama u Beogradu, odnosno 12 u celoj Srbiji. Značajno je i to što se pored porasta broja organizacija za pomoć ženama, u periodu nakon 2000. godine počinje jasnije uočavati i trend razvoja službi koje pružaju pomoć i muškarcima. U ovom periodu uočena je dosta slaba ponuda usluga za decu-žrtve. Samo jedna organizacija je bila posebno posvećena bavljenju decom žrtvama, dok je drugim organizacijama to bila dodatna ili sporedna aktivnost.

Ovo istraživanje je pokazalo da su u 2002. godini postojeće službe za žrtve i dalje najviše usluga nudile žrtvama nasilja u porodici, ali je primetan bio i porast onih koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja, trgovine ženama, kao i deci i žrtvama torture i kršenja ljudskih prava. Rezultati istraživanja su pokazali i da je većina organizacija pomoć pružala žrtvama više od jednog oblika viktimizacije. Uočen je nedostatak organizacija za pomoć invalidnim i osobama sa posebnim potrebama, kao i psihotičnim bolesnicima.

Vrste pomoći koje je pružala većina organizacija bile su: pravna pomoć i zastupanje na sudu, emocionalna i psihološka pomoć, i praktična pomoć (manja finansijska pomoć, odeća, hrana, smeštaj i sl). Sve organizacije su pružale žrtvama informacije. Pružanje medicinske pomoći je bilo retko, ali je bilo pojedinačnih slučajeva organizacija u kojima su bili zaposleni lekari.

Rezultati istraživanja implementacije međunarodnih standarda o nasilju u porodici u Srbiji i istraživanje Viktimološkog društva Srbije sprovedeno 2006. i 2007. godine ukazuje na dalji pomak u razvoju službi za žrtve, i to na teritoriji cele Srbije, uz smanjivanje centriranosti na Beograd.

Naime, prvim istraživanjem (Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006: 133) utvrđeno je da je 2005. godine u Srbiji postojalo 24 SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja u porodici, 6 savetodavnih službi, kao i sedam skloništa (tri u Beogradu i četiri u drugim gradovima - u Boru, Zaječaru, Užicu i Leskovcu). Pri tome, skloništa u Boru, Leskovcu i Zaječaru su zajednički projekti NVO i centara za socijalni rad. Istraživanjem službi koje stoje na raspolaganju žrtvama kriminaliteta u Srbiji, koje je Viktimološko

3 To naravno ne znači da je takvo jedno istraživanje danas nemoguće. Naprotiv, dobro koncipirano istraživanje bi verovatno moglo pomoći u rekonstrukciji ovog perioda, i bilo bi veoma značajno, ali to sasvim sigurno prevazilazi ciljeve ovog rada.

društvo sprovelo 2006. i 2007. godine identifikovane su 54 nevladine organizacije koje u Srbiji pružaju neki vid pomoći žrtvama kriminaliteta. Od toga skoro polovinu čine organizacije čija primarna ciljna grupa jesu žene, odnosno žene i deca, ali je primetno da većina organizacija u stvarnosti sve češće pruža pomoć i muškarcima (Ćopić, 2007:18). Pri tome, prema rezultatima ovog istraživanja i u poređenju sa podacima iz istraživanja iz 2002. godine, u Beogradu nije došlo do značajnije promene broja nevladinih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama (20 u poređenju sa 21). Većina organizacija i dalje su ženske organizacije, odnosno organizacije čija misija je zaštita prava žena i dece (14).

U Beogradu, kao i u Srbiji u celini, došlo je do promena u smislu proširenja ciljnih grupa kojima se nude usluge pomoći i podrške. Tako, iako je, kako u Srbiji u celini tako i u Beogradu, najveći broj postojećih usluga i dalje namenjen žrtvama nasilja u porodici, primetan je dalji porast broja organizacija koje pružaju pomoć žrtvama trgovine ljudima, seksualnog nasilja i nasilja na radnom mestu. Uz to, rezultati istraživanja ukazuju i na postojanje, iako znatno ređe, usluga namenjenih žrtvama drugih oblika kriminalnog ponašanja, posebno nasilja van porodice i radnog mesta, imovinskog kriminaliteta, državnog nasilja i rata, kao i na porast broja organizacija koje su spremne da pruže pomoć ženama žrtvama nasilja koje su izvršile krivično delo (Ćopić, 2007). Značajan napredak predstavlja povećanje broja organizacija koje su namenjena deci uopšte, i posebno deci žrtvama, kao i usluge koje organizacije specijalizovane za rad sa osobama sa invaliditetom i Rome pružaju ovim osobama za slučaj da postanu žrtve kriminaliteta (Nikolić, 2007:29).

Posebno značajna novina je osnivanje opšte službe za žrtve, koja postoji u Beogradu od 2003. godine u okviru Viktimološkog društva Srbije (VDS info i podrška žrtvama), i koja je, uprkos činjenici da veći broj organizacija pruža pomoć i podršku žrtvama raznih oblika kriminaliteta, još uvek jedina služba čiju ciljnu grupu predstavljaju žrtve kriminaliteta, i to nezavisno od njihovih svojstava i viktimizacije koju su pretrpeli. Viktimološko društvo je od 2004. godine i član Evropskog foruma službi za žrtve, što podrazumeva obavezu pridržavanja principa i standarda koji su definisani na evropskom nivou. Značajno je pomenuti i trend koji je u najneposrednijoj vezi sa učenim nedostatkom ovakvih

službi u Srbiji, van Beograda, a koji se odnosi na podršku Viktimološkog društva osnivanju ovakvih službi. U vreme pisanja ovog rada, na primer, u toku je bila aktivnost podrške VDS osnivanju prve lokalne službe za žrtve kriminaliteta van Beograda, u saradnji sa NVO Žene u akciji iz Velike Plane.

Pored razvoja službi za žrtve u okviru nevladinih organizacija, poslednjih godina došlo je i do porasta programa za žrtve u okviru državnih institucija. Ovo je posebno primetno u centrima za socijalni rad i drugim službama socijalne zaštite. Tome su doprinele promene porodičnog zakonodavstva vezano za nasilje u porodici, ali i partnerski projekti ovih institucija sa domaćim i međunarodnim nevladinim organizacijama, odnosno dostupnost fondova za ovakve programe (npr. Fond za socijalne inovacije Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku).

U Beogradu je, na primer, 2004. godine počela sa radom Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, kao deo Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku (Simeunović-Patić, 2005: 55). Od nedavno postoji i SOS dečija linija u okviru Zavoda sa smeštaj i zbrinjavanje dece bez roditeljskog staranja, kao i Prihvatište za urgentnu zaštitu dece koje je u sastavu Zavoda sa smeštaj i zbrinjavanje dece bez roditeljskog staranja u Beogradu. Takođe, više SOS telefona u Srbiji osnovale su NVO u saradnji sa centrima za socijalni rad, a u okviru projekata Fonda za socijalne inovacije. Trend povećanja učešća države u pružanju pomoći žrtvama kriminaliteta uočljiv je i u, za sada uglavnom simboličnom, finansiranju skloništa od strane države.

Pored službi socijalne zaštite, usluge pomoći žrtvama pružaju i Narodna kancelarija Predsednika Republike. Takođe, 2006. godine je u okviru Odeljenja za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu počela da radi Služba za žrtve i svedoke, prva te vrste kod nas.

Dijapazon oblika pomoći i podrške koje nevladine organizacije u Srbiji nude žrtvama uglavnom je sličan kao i ranije, s tim što je došlo do izvesnog povećanja ponude pravne i medicinske pomoći, odnosno savetovanja. Još uvek je malo organizacija koje žrtvama nude konkretnu praktičnu pomoć za rešavanje problema neposredno prouzrokovanih krivičnim delom, kao što su, na primer, hitna materijalna pomoć, obezbeđivanje prevoza, praćenja na sudu, zamene brava i sl.

Najznačajniji napredak u pogledu usluga koje se pružaju odnosi se na broj organizacija koje su u stanju da obezbede smeštaj u situaciji neposredne opasnosti, i to se odnosi kako na nevladine organizacije tako i na ustanove socijalne zaštite. Istraživanje službi za žrtve u Srbiji pokazalo je da 41 organizacija, odnosno institucija, ili 37,3% uzorka, pruža ovakvu vrstu smeštaja. U periodu između 2000. i 2007. godine otvorena su nova skloništa od kojih neka finansira ili ih je osnovala i vodi država. Takođe, pored skloništa za žrtve nasilja u porodici, otvorena su i skloništa za žene i decu žrtve trgovine ljudima. Ipak, njihov broj je i dalje mali. Prema raspoloživim podacima u vreme pisanja ovog rada u Srbiji je postojalo ukupno osam skloništa za žene i decu, od čega šest za žrtve nasilja u porodici i dva za žrtve trgovine ljudima. Pri tome, polovina ukupnog broja skloništa, odnosno oba skloništa za žrtve trgovine ljudima nalazila su se u Beogradu. Postojeća skloništa su daleko od toga da svojim kapacitetima mogu da pokriju potrebe žrtava.⁴

Ipak, kako su pokazali rezultati istraživanja primene međunarodnih standarda o nasilju u porodici, u Srbiji, kao ni u drugim državama Zapadnog Balkana, vlada uglavnom ne ispunjava svoje međunarodne obaveze u pogledu zaštite žrtava nasilja u porodici. Skloništa, SOS linije i savetovališta, još uvek vode pretežno nevladine organizacije i u većini zemalja nema sistematskih nastojanja države niti strategije s tim u vezi. Država samo u retkim slučajevima pruža finansijsku podršku nevladinim organizacijama odnosno ženskim udruženjima koja rade sa žrtvama nasilja u porodici, iako se to traži u međunarodnim dokumentima. Takođe, nema programa rehabilitacije za žene i decu niti pristupa specijalizovanim uslugama uključujući i besplatnu pravnu i medicinsku pomoć, izuzev onih koji su na raspolaganju građanima uopšte. Nema ni programa rehabilitacije za nasilnike. Podrška koju obezbeđuju vlade obično je ograničena na nedovoljnu finansijsku pomoć, bez drugih vidova pomoći za uspostavljanje službi za podršku žrtvama (Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006: 121).

Umesto zaključka: ocena dostignutog i mogućih pravci budućeg razvoja

Prethodna analiza ukazuje na sličnosti u razvoju službi za žrtve u Srbiji i u svetu, koje posebno dolaze do izražaja u ulozi ženskog pokreta u iniciranju programa za žrtve i zalaganju za zaštitu njihovih prava. Međutim, dok su se u svetu ženske grupe za podršku i opšte službe za žrtve kriminaliteta stvarale i razvijale uporedo, uz znatnu finansijsku podršku države (Roberts, 1990: 27, 28), kod nas su se najpre razvijale specijalizovane službe za zaštitu žena i dece žrtava nasilja u porodici i seksualnog nasilja, a tek znatno kasnije opšta služba i programi za žrtve u okviru državnih organa. To je donekle uslovalo da se kod nas u većoj meri razvije društvena svest i vidljivost žrtava nasilja u porodici i trgovine ljudima, a da još uvek problemi drugih žrtava budu pretežno nevidljivi i nepriznati.

Slično kao i u svetu, i kod nas su ženske organizacije stavile pitanje nasilja prema ženama na dnevni red, jasno stavljajući do znanja da nasilje u porodici nije privatna stvar, nego ozbiljan društveni problem koji zahteva ozbiljnu raspravu i rešenja. Takođe, one su ponudile nova viđenja nasilja prema ženama, u kojima preovlađuje dekonstrukcija tradicionalnih stereotipa (prebacivanje krivice na nasilnika – muškarca – umesto na žrtvu – ženu – i briga za žrtvu i njena prava) (Nikolić-Ristanović, 2001: 291).

Na žalost, kao i u svetu ali ipak u ozbiljnijoj meri, ženske organizacije koje pružaju pomoć žrtvama imaju velike teškoće da održe svoje programe, kao i da razvijaju i uvećavaju svoje kapacitete (Radisavljević, 1998: 37). Upravo stoga, broj žrtva kojima ove organizacije mogu da pomognu daleko je ispod kapaciteta sličnih organizacija u svetu. Situacija je još teža kada su u pitanju žrtve drugih vrsta kriminaliteta, osim nasilja u porodici i trgovine ljudima. Na nivou društva generalno je slaba vidljivost potreba ovih žrtava i usluga koje im mogu ponuditi postojeće službe za žrtve. Takođe, očito je da usluge koje ovim kategorijama žrtava mogu ponuditi službe čija su primarna ciljna grupa samo pojedine kategorije žrtava ne mogu na adekvatan način podmiriti njihove potrebe.

Dinamika razvoja programa za žrtve u celini daleko je sporija a dostignuti razvoj je daleko ispod onog u zapadnim zemljama. Štaviše sadašnje stanje programa za žrtve u Srbiji ne može se porediti sa

⁴ Nedavne akcije prikupljanja sredstava za izgradnju novih skloništa ukazuju na verovatni dalji trend povećanja broja i kapaciteta skloništa, kao i bolju pokrivenost svih regiona.

stanjem sličnih programa, na primer, u SAD, 1986. godine, a što je 10 godina nakon što su osnovane prve službe u ovoj zemlji. Naime, u SAD je krajem 1975. godine bilo 23 programa za žrtve, da bi već 1986. godine taj broj prešao 600. Takođe, u SAD je još 1987. godine postojalo 1250 skloništa za žrtve (Roberts, 1990: 30). Nacionalna mreža opštih službi za žrtve (*victim support*) u Ujedinjenom Kraljevstvu ima preko 17 000 volontera i godišnje pomogne 1,5 miliona žrtava. (Goody, 2005: 104).

Kao što smo pokazali u prethodnoj analizi, službe namenjene žrtvama kriminaliteta kao posebnoj vrsti korisnika, poput onih koje su u zapadnim, a sve više i u istočnoevropskim zemljama, dostupne žrtvama preko razgranate mreže lokalnih službi (Ćopić i Vidaković, 2002; Milivojević, 2002; Nikolić, 2002), kod nas su tek u začetku. Ove službe, kao ni potrebe za njima, nisu dovoljno društveno prepoznate, iako rezultati istraživanja i iskustva Službe VDS info i podrška žrtvama pokazuju da ih građani smatraju potrebnim i korisnim (Nikolić-Ristanović, 1998; Ćopić i Nikolić, 2004; Nikolić-Ristanović, Kovačević i Ćopić, 2006). Takođe, iako postoji tendencija proširivanja usluga, dijapazon potreba žrtava koje ove organizacije mogu da podmire još uvek je znatno iza sličnih službi u svetu.⁵

Slično je i sa programima koji se razvijaju u okviru državnih organa. Ovi programi se uglavnom vezuju sa pojedine kategorije žrtava, ili za njihovo socijalno stanje, dok čitav niz žrtava ostaje van njihovog interesovanja i kompetencije. Za razliku od, na primer, zapadnih zemalja (Radisavljević, 1998: 31), kod nas ne postoje službe za žrtve pri policijskim stanicama, tužilaštvima ili bolnicama, a, kao što sam pomenula, u celoj zemlji trenutno postoji samo jedna služba za žrtve i svedoke koja deluje u okviru suda, i koja opslužuje samo jednu grupu žrtava – žrtve ratnih zločina. U kojoj meri je naša zemlja iza dostignutog razvoja programa za žrtve u državnim organima govori i činjenica da su u SAD, na primer, ovakvi programi postojali još 1970-tih godina (Dussich, 1976).

Održivost programa za žrtve u našoj zemlji je daleko veći problem nego na Zapadu, gde se sred-

stva za programe za žrtve obezbeđuju od dodatka koji se plaća uz novčanu kaznu, od takse na alkohol, plata zatvorenika, poreza i sl. Najzad, za razliku od razvijenih zemalja koje su ubrzo po osnivanju prvih programa za žrtve uvele jedinstvene standarde i ustanovile mehanizme za koordinirano delovanje službi za žrtve, kod nas takvi standardi niti bilo kakav sistem za garanciju kvaliteta usluga i koordinaciju ovih službi na državnom nivou ne postoji (Roberts, 1990). U tesnoj vezi sa ovim je nepostojanje jasne državne strategije i državnog tela koje bi na strateški i dugoročan način koordiniralo aktivnosti vezane za pomoć i podršku žrtvama, kao i nepostojanje državnog fonda za naknadu štete žrtvama – čije postojanje zahtevaju Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama krivičnih dela i Uputstva za njenu primenu, kao i Preporuka (2006) 8 Komiteta ministara Saveta Evrope u vezi pomoći žrtvama kriminaliteta. Iskustva zapadnih zemalja, posebno iskustva SAD (Roberts, 1990) i Kanade (Wemmers, 2003)⁶, međutim, pokazuju da je donošenje zakona o pomoći žrtvama kriminaliteta i osnivanje državnog tela i fonda za žrtve na osnovu njega, *conditio sine qua non* razvoja službi za žrtve i stvaranja uslova za obuhvatno i kvalitetno zadovoljavanje njihovih potreba.

Literatura

Ćetković, N. (1998) *U traganju za sigurnim ženskim mestom*, Beograd: SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja i Sigurne ženske kuće

Ćopić, S. Nikolić, J. (2004) Služba za žrtve kriminaliteta VDS info i podrška žrtvama: analiza dosadašnjeg rada, Beograd: *Temida*, 3, str. 17-25.

Ćopić, S., Vidaković, I. (2002) Službe za pomoć žrtvama kriminaliteta u Engleskoj, Velsu i Severnoj Irskoj, *Temida*, 2, str. 19-29.

Ćopić, S. (2007) Službe za žrtve u Srbiji: rezultati istraživanja, *Temida*, 2, str. 13-28.

Dussich, J. (1976) "Victim Service Models and their Efficacy", u E.Viano (ur) *Victims and Society*, Washington D.C.: Visage Press, Inc., str.471-483

5 Službe za žrtve u svetu nude čitav niz različitih oblika praktične pomoći, poput zamene brava, hitne finansijske pomoći, obezbeđivanje transporta do suda, objašnjavanje postupka pred sudom, pratnja na sudu, pomoć pri popunjavanju formulara, briga o deci dok su roditelji na sudu i sl.

6 Pozitivna iskustva Quebec-a sa Zakonom o pomoći žrtvama kriminaliteta iz 1988. godine, na osnovu kojeg je osnovan Biro za pomoć žrtvama i Fond za pomoć žrtvama kriminaliteta iz kojeg se, između ostalog, finansiraju i službe za žrtve, su posebno zanimljiva i mogu poslužiti kao inspiracija u kreiranju strategija u vezi žrtava u našoj zemlji.

- Goody, J. (2005) *Victims and Victimology: Research, Policy and Practice*. Essex: Pearson Education Limited.
- Kennedy, L., Sacco, V. (1998) *Crime Victims in Context*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
- Lazić, M. (2005) *Promene i otpori*. Beograd: Filip Višnjić.
- Milić, A. (2002) *Ženski pokret na raskršću milenijuma*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja FF u Beogradu.
- Milivojević, S., Mihić, B. (2003) Organizacije koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Beogradu (rezultati istraživanja), *Temida*, 1, str. 37-44.
- Milivojević, S. (2002) *SAFE HORIZON – služba za pomoć žrtvama u Njujorku*, *Temida*, 2, str. 31-38.
- Nikolić, J. (2002) *Bily kruh bezpeći (BKB) – organizacija za podršku žrtvama kriminaliteta u Češkoj Republici*, *Temida*, 2, str. 52.
- Nikolić, J. (2007) Organizacije namenjene deci i specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu, *Temida*, 1, str. 29-40.
- Nikolić-Ristanović, V. (1984) *Uticao žrtve na pojavu kriminaliteta*. Beograd: Svetozar Marković.
- Nikolić-Ristanović, V. (1998) The International Crime Victim Survey in Belgrade (FRY) u *The International Crime Victim Survey in Countries in Transition - National Reports, UNICRI, Rome*, str. 547-565.
- Nikolić-Ristanović, V. (2002) *Social Change, Gender and Violence: Post-Communist and War-Affected Societies*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer.
- Nikolić-Ristanović, V. (2003) „Podrška žrtvama i sekundarna viktimizacija: savremena zakonska rešenja i praksa“, *Temida*, 1, str. 3-12.
- Nikolić-Ristanović, V., Kovačević, M., Čopić, S. (2006) Viktimizacija i iskustva žrtava kriminaliteta sa državnim institucijama – analiza podataka Službe VDS info i podrška žrtvama, *Temida*, 2, str. 11-19.
- Nikolić-Ristanović, V., Dokmanović, M (2006) *Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova implementacija na Zapadnom Balkanu*, Beograd: Prometej.
- Radisavljević, S. (1998) Službe za pomoć žrtvama kriminala: neka svetska iskustva i mogućnosti njihove primene u našoj zemlji, Beograd: *Temida*, 3, str. 29-41.
- Roberts, A. (1990) *Helping Crime Victims: Research, Policy and Practice*. Newbury Park: Sage.
- Schneider, H.J. (1975) *Victimologie*. Tubingen.
- Simeunović-Patić, B. (2005) Zaštita, pomoć i podrška žrtvama trgovine ljudima: aktuelni odgovori, u L.Bjerkan (ur) *Samo moj život: Rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 23-78.
- Wemmers, J. (2003) *Introduction à la victimologie*. Montreal: Les Presses de l'Université de Montreal.

Vesna Nikolić-Ristanović, PhD

Development of services for crime victims in Serbia

The aim of this paper is to review and analyse the history of services for crime victims in Serbia. The development of services for crime victims is analysed and then, on the basis of the evaluation of the results achieved and comparisons with the situation in the world, the recommendations for future development are given. The analyses is based on results of several surveys which in different ways dealt with services for crime victims in Serbia and Belgrade in the period between 1990 and 2006.

Keywords: services for victims, crime, history, Serbia.

TEMIDA

Jun 2007, str 13-28

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM0702013C

Službe za žrtve u Srbiji: rezultati istraživanja

Sanja ČOPIĆ*

U okviru projekta „Razvoj službi za žrtve u Srbiji“, Viktimološko društvo Srbije je u periodu od 1. septembra 2006. godine do 1. juna 2007. godine realizovalo istraživanje službi koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji. Ciljevi istraživanja bili su: identifikovanje službi za žrtve koje nude podršku žrtvama kriminaliteta kako u okviru nevladinih organizacija tako i okviru državnih institucija, prikupljanje i analiza podataka o njima, a potom i pravljenje direktorijuma službi za žrtve u Srbiji. Uzorkom je bilo obuhvaćeno 188 organizacija i institucija iz 55 gradova i mesta u Srbiji. Cilj ovog rada je da se, kroz analizu podataka do kojih se ovim istraživanjem došlo, ukaže na to u kojoj meri žrtve kriminaliteta uopšte, kao i žrtve pojedinih njegovih oblika, mogu da dobiju pomoć i podršku u našoj zemlji, koje službe nude pomoć i podršku, kao i koji oblici podrške se nude žrtvama i na koji način.

Ključne reči: službe za žrtve, žrtve, pomoć i podrška, nevladine organizacije, državne institucije, Srbija

Uvod

Za najveći broj žrtava, krivično delo predstavlja traumatičan događaj, koji dovodi do niza negativnih posledica: fizičkih povreda, psihičkih patnji, oštećenja/uništenja imovine, finansijskih problema, straha. Pored toga, narušava se osećaj sigurnosti, žrtva oseća da gubi kontrolu nad svojim životom, javlja se osećaj bespomoćnosti, a može da dođe i do raskidanja socijalnih kontakata. Na koji način će žrtva reagovati na posledice izazvane krivičnim

delom zavisi od prirode i težine krivičnog dela, psihičkog stanja žrtve, ranijeg odnosa sa učiniocem, mesta na kome se krivično delo dogodilo i slično. Tako neki ljudi mogu sami da se suoče sa posledicama krivičnog dela, da ih prevaziđu i nastave sa normalnim životom, dok su drugima potrebni pomoć i podrška, bilo neposredne okoline (porodice, prijatelja, rođaka, poznanika), ili, pak, šire društvene zajednice, jer se, kako ističe Judith Herman (1992: 157), „oporavak temelji na osnaživanju preživelih i stvaranju novih ljudskih veza“.

Jedan od načina pružanja podrške žrtvama kriminaliteta ostvaruje se kroz službe za žrtve. Zajednička misija ovih službi je „pružanje pomoći žrtvama da se izbore sa kompleksnim i zbunjujućim posledicama pretrpljenog krivičnog dela [...] i povrate poverenje u sebe i svoje okruženje, druge ljude i institucije“ (Vidaković, 2002: 39, 44-45). Ove službe nastale su kao servisi u kojima se žrtve kriminaliteta tretiraju sa dignitetom i saosećanjem, gde im se pružaju različiti vidovi pomoći i podrške – pre svega, informacije, emotivna podrška i praktična pomoć, ali i intervencija u kriznim situacijama, finansijska, medicinska, pravna, psihološka pomoć, kao i upućivanje na druge službe (organizacije, institucije) u zavisnosti od konkretnih potreba žrtve (Milivojević, Mihić, 2003: 37). Prve službe za žrtve počele su da se osnivaju već krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina, da bi tokom poslednje dve decenije prošlog veka došlo do njihove snažne ekspanzije širom sveta (Čopić, Vidaković, 2002; Milivojević 2002; Nikolić, 2002; Radisavljević, 1998).

O potrebi postojanja i značaju službi za žrtve govori, između ostalog, i rad Službe za žrtve VDS info i podrška žrtvama, koja je osnovana 2003. godine u okviru Viktimološkog društva Srbije (Čopić, Nikolić, 2004; Nikolić-Ristanović, Kovačević, Čopić,

* Mr Sanja Čopić je istraživač-saradnik u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i predsednica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije. E-mail: scopic@eunet.yu

2006; Kovačević, 2007). Služba *VDS info i podrška žrtvama* osnovana je kao pilot projekat na teritoriji opštine Stari grad u Beogradu, ali se njen rad vrlo brzo proširio na celu teritoriju Beograda. Jedna od osnovnih pretpostavki za njeno funkcionisanje bila je uspostavljanje saradnje sa nadležnim državnim institucijama i nevladinim organizacijama koje dolaze u kontakt sa žrtvama kriminaliteta i/ili pružaju pomoć i podršku žrtvama, kao i pravljenje baze podataka o tim službama, jer, kako navode pojedini autori, „sveobuhvatna politika postupanja sa žrtvama iziskuje saradnju većeg broja institucija i organizacija“ (Van Dijk, 1999: 14).

Imajući to u vidu, 2002. godine, tokom priprema za osnivanje Službe za žrtve, Viktimološko društvo Srbije je sprovelo istraživanje službi za žrtve na teritoriji Beograda (Čopić, 2003: 19-35; Milivojević, Mihić, 2003: 37-43; Vidaković, 2003: 45-51; Nikolić, 2003: 53-55). Cilj istraživanja bio je dolaženje do podataka o tome koje organizacije i institucije pružaju podršku žrtvama kriminaliteta na teritoriji Beograda, kao i pravljenje baze podataka o njima. Informacije do kojih se ovim istraživanjem došlo su tokom proteklih godina korišćene kako od strane Službe *VDS info i podrška žrtvama*, tako i drugih institucija i organizacija prilikom upućivanja žrtava na službe koje u svakom pojedinom slučaju mogu da izađu u susret potrebama žrtve.

Međutim, iz godine u godinu Služba *VDS info i podrška žrtvama* je primala sve veći broj poziva od strane žrtava iz drugih mesta i gradova u Srbiji, koje su se obraćale tražeći različite oblike pomoći i podrške. Tako je, na primer, tokom 2006. godine, nešto više od trećine poziva bilo iz mesta i gradova u Srbiji izvan Beograda (Kovačević, 2007). Pri tome, uočeno je da ne postoji jedinstvena baza podataka o službama za žrtve, odnosno o organizacijama (državnim i nevladinim) koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji. To umnogome otežava rad kako pojedinaca, tako i organizacija, poput Službe *VDS info i podrška žrtvama*, jer se ne zna u svakom pojedinom slučaju na koju organizaciju ili instituciju žrtva može da se uputi u svom mestu ili okolini, što bi, sa druge strane, olakšalo rešavanje problema koji ima.

Upravo to je bio jedan od razloga zbog koga je Viktimološko društvo Srbije tokom 2006. i 2007. godine, u okviru projekta *Razvoj službi za žrtve u Srbiji*,¹ sprovelo istraživanje službi koje na teritoriji

Srbije pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta. Imajući to u vidu, cilj ovog rada je da se kroz analizu podataka do kojih se ovim istraživanjem došlo, ukaže na to u kojoj meri žrtve kriminaliteta mogu da dobiju pomoć i podršku u našoj zemlji, ko nudi pomoć i podršku, koje oblike podrške i na koji način.

O istraživanju - predmet, cilj i metod

Istraživanje službi za žrtve u Srbiji sprovedeno je na teritoriji Republike Srbije, bez Kosova i Metohije. Istraživanje je trajalo devet meseci – od 1. septembra 2006. godine do 1. juna 2007. godine. Tokom prvih četiri meseca, tačnije od 1. septembra 2006. godine do 1. januara 2007. godine, radilo se na prikupljanju podataka. Nakon toga, pristupilo se unosu podataka u program za obradu,² a potom njihovoj obradi, analizi i interpretaciji.

Predmet istraživanja bile su postojeće službe u Srbiji koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta. Za potrebe ovog istraživanja pod kriminalitetom su se podrazumevali različiti oblici nasilja, kao i napadi na imovinu građana za koje se, prema važećem zakonodavstvu, mogu izreći odgovarajuće sankcije. Sa druge strane, pod žrtvom kriminaliteta podrazumevalo se lice koje je usled izvršenog krivičnog dela pretrpelo materijalnu i/ili nematerijalnu štetu, odnosno fizički bol (povrede), psihičke patnje, uništenje ili oštećenje imovine, umanjenje imovine ili sprečavanje njenog uvećanja, strah, grubo napad na svoja osnovna prava i slično. Na kraju, pod službama koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta podrazumevale su se državne službe/institucije i nevladine organizacije koje pomažu žrtvama da povrate psihološke, emotivne, socijalne i praktične gubitke nastale kao posledice krivičnog dela, pružajući emotivnu podršku, praktičnu pomoć, zaštitu, savete i informacije.

Cilj istraživanja je bio dolaženje do saznanja o tome koje službe za žrtve postoje u Srbiji i šta nude žrtvama. Pored toga, istraživanje je imalo i praktični cilj - da se na bazi njegovih rezultata napravi baza podataka (direktorijum) o službama koje pružaju

društvo Srbije je realizovalo tokom 2006. i 2007. godine. Projekat je finansirala EU, odnosno Evropska agencija za rekonstrukciju, preko Konzorcijuma Centra za razvoj neprofitnog sektora i Fonda centra za demokratiju, u okviru programa „Fond za podršku civilnom društvu u Srbiji“.

1 Projekat *Razvoj službi za žrtve u Srbiji* Viktimološko

2 Za obradu podataka korišćen je program SPSS.

pomoć žrtvama kriminaliteta u Srbiji. Jedinствена база података о службама које пружају подршку жртвима криминалитета моће да буде од помоћи свима који долазе у контакт са жртвима, посебно у погледу могућности упућивања жртве на друге организације и/или институције у зависности од њених конкретних потреба.

За прикупљање података о службама које пружају подршку жртвима криминалитета у Србији коришћено је испитивање, и то путем анкете. Анкета је споведена путем унапред припремљеног упитника који је послат службама да га попуне.

Питања садржана у упитнику била су подељена у неколико целина: питања у вези са службом; питања у вези са пружањем подршке жртвима криминалитета; питања у вези са корисницима услуга одређене службе и програмима за њих, и питања у вези са начином рада службе.

На тај начин, дошло се до података о томе колико (државних и невладиних) служби у Србији пружа подршку жртвима различитих облика викимизације и то: жртвима насиља (у породици, на радном месту и ван породице и радног места, као и женама жртвима насиља које су убиле насилнике), жртвима претњи, жртвима имовинског криминалитета (преваре, крађе, провалне крађе и разбојништва), жртвима трговине људима и државног насиља (тортуре, насиља у институцијама). Осим тога, истраживањем се дошло и до података о службама које пружају подршку жртвима рата, ратним ветеранима, избеглим, расељеним и прогнаним људима, као и о службама које пружају подршку жртвима расне дискриминације.

Formiranje i opis uzorka

Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 55 mesta u Srbiji,³ čime su bili pokriveni svi delovi teritorije, odnosno svi regioni u Srbiji bez Kosova. Za potrebe ovog istraživanja, prema načinu izbora jedinica, korišćen je mešoviti uzorak, i to kombinacija namernog uzorka i uzorka izabranog primenom

metoda „*grudve snega*“.⁴ Na тај начин, nastojali smo da postignemo maksimalnu reprezentativnost. Formiranje uzorka je obuhvatilo nekoliko faza.

Prvo su, kao polazna osnova, uzeti gradovi i mesta u Srbiji u kojima su sedišta okružnih sudova, a kojih ima 25 na teritoriji Srbije bez Kosova i Metohije. Potom je svakom, na ovaj način određenom mestu, dodato po jedno mesto iz jedne opštine sa teritorije za koju je nadležan određeni okružni sud. Sledeću fazu činio je izbor organizacija/institucija, odnosno službi koje dolaze u kontakt sa žrtvama kriminaliteta i pružaju im određene oblike pomoći i podrške u svakom pojedinom mestu.

Od državnih službi su iz svakog pojedinog mesta u uzorak ušle službe sistema socijalne zaštite⁵ i kancelarije građanskih branilaca (ombudsman), odnosno narodne kancelarije ukoliko ih u određenom mestu ima. Međutim, kako u pojedinim mestima nisu dobijeni odgovori od službi kojima su upitnici poslani, u uzorak su ušle službe koje se nalaze u mestu u neposrednoj blizini.

Sa druge strane, u uzorak su ušle nevladine organizacije, i to iz istih mesta kao i državne službe, pri čemu se prilikom izbora nevladinih organizacija vodilo računa da se radi o organizacijama za koje se na osnovu prethodnih saznanja moglo zaključiti ili pretpostaviti da dolaze u kontakt sa žrtvama kriminaliteta (uopšte ili pojedinih oblika) i nude određene oblike pomoći i podrške. Do ovih saznanja se došlo na osnovu prethodnog uvida u Direktorijum nevladinih organizacija, i to u misiju i ciljeve svake pojedine organizacije, kao i ličnim kontaktima sa osobama iz mesta obuhvaćenih istraživanjem. Međutim, kako u pojedinim, na početku istraživanja određenim mestima nije bilo nevladinih organizacija ili se za postojeće nevladine organizacije došlo do saznanja da ne pružaju

4 Formiranje uzorka primenom metoda „*grudve snega*“ podrazumeva da u uzorak ulaze jedinice za koje se saznalo iz podataka koji su dobijeni od ispitanika koji su već bili obuhvaćeni istraživanjem.

3 Istraživanjem su bila obuhvaćena sledeća mesta: Beograd, Zrenjanin, Kikinda, Zaječar, Bor, Lebane, Vranje, Valjevo, Ljig, Užice, Subotica, Senta, Sremska Mitrovica, Šid, Sombor, Smederevo, Apatin, Velika Plana, Šabac, Loznica, Požarevac, Pirot, Pančevo, Kovin, Novi Sad, Paraćin, Novi Pazar, Niš, Aleksinac, Smederevska Palanka, Negotin, Majdanpek, Vlasotince, Leskovac, Kraljevo, Vrnjačka Banja, Kragujevac, Arandjelovac, Ivanjica, Kruševac, Jagodina, Čačak, Vršac, Dimitrovgrad, Inđija, Bajina Bašta, Čuprija, Mionica, Prokuplje, Prolom Banja, Sjenica, Sremski Karlovci, Surdulica, Trstenik i Žabari.

5 Službe socijalne zaštite uključuju centre za socijalni rad, pojedine organizacione celine centara za socijalni rad (na primer, Savetovalište za brak i porodicu Gradskog centra za socijalni rad Beograd, Mobilni tim za borbu protiv nasilja u porodici iz Kikinde, Savetovalište i mobilni timovi za prevenciju porodičnog nasilja iz Apatina, SOS Služba Centra za socijalni rad iz Loznice, SOS telefon za decu žrtve nasilja iz Užica, Prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja u porodici iz Leskovca) i organizacione celine celokupnog sistema socijalne zaštite, poput Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima.

podršku žrtvama kriminaliteta, u uzorak su ušle nevladine organizacije koje pružaju podršku žrtvama u mestu u neposrednoj blizini. Osim toga, u uzorak su ušle i nevladine organizacije koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta a koje su izabrane metodom „grudve snega“, odnosno za koje se došlo do saznanja na osnovu podataka dobijenih iz upitnika koje su popunile pojedine službe, navodeći da poznaju neku organizaciju koja radi sa žrtvama i dajući njene kontakt detalje.

Službama koje su ušle u uzorak poslali su upitnici. Upitnici su slati poštom – običnom ili elektronskom, ali uz prethodni dogovor telefonom sa ovlašćenim licima iz svake pojedine organizacije.

Upitnici su poslali u ukupno 188 službi, i to u 94 državne službe (službe sistema socijalne zaštite, narodne kancelarije, odnosno kancelarije građanskih branilaca - ombudsman) i 94 nevladine organizacije.

Od ukupno 188 službi, na upitnik je odgovorilo 115 (61.2%). Od tog broja, 57 (49.6%) su nevladine organizacije, 52 (45.2%) službe socijalne zaštite, 4 (3.5%) narodne kancelarije i 2 građanska branioca (ombudsman) (1.7%). Od ukupno 115 službi koje su odgovorile na poslani upitnik, 110 pruža pomoć žrtvama kriminaliteta, dok 5 organizacija ne pruža nikakve usluge žrtvama kriminaliteta, od čega su 3 nevladine organizacije, i to iz Novog Sada, Subotice i Vrnjačke Banje, dok se u dva slučaja radi o građanskim braniocima (ombudsman) iz Kragujevca i Šapca.⁶ Analiza koja sledi rađena je na poduzorku službi koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta.

Službe koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Srbiji

Rezultati istraživanja pokazuju da u većini

6 U slučaju građanskih branilaca iz Kragujevca i Šapca došlo se do podataka da oni ne pružaju podršku žrtvama kriminaliteta ali rade na zaštiti ljudskih prava, odnosno prava građana kada su povređena od strane državnih organa i službi lokalne vlasti, potom od strane preduzeća, organizacija javnih službi, opštinskih službi i slično. Iako se i u slučaju povrede prava može, barem u nekim situacijama, govoriti o žrtvama, predstavnici ovih službi ipak nisu odgovarali na pitanja u vezi sa pružanjem podrške žrtvama niti su dali objašnjenje za takvu praksu. Imajući to u vidu, nameće se i pitanje da li se i ko od strane pojedinih državnih organa ili službi prepoznaje kao žrtva kriminaliteta, što umnogome doprinosi i daljem tretmanu osobe, dobijanju odgovarajuće pomoći, podrške i zaštite.

mesta u Srbiji postoje službe (državne i/ili nevladine) koje pružaju podršku žrtvama, odnosno da su one geografski dosta ravnomerno raspoređene, tako da, uopšte uzev, žrtve kriminaliteta mogu da zatraže pomoć i podršku u gotovo svim regionima na teritoriji Srbije. Tako se 73 službe (66.4%) nalaze u gradovima i mestima izvan Beograda, pri čemu je pet organizacija iz Novog Pazara (4.5%), po 4 (3.6%) iz Smedereva i Novog Sada, po 3 (2.7%) iz Bora, Valjeva, Užica i Leskovca, dok u ostalim mestima u Srbiji podršku žrtvama kriminaliteta pruža po jedna ili dve organizacije. Sa druge strane, u Beogradu postoji 37 službi (33.6%) koje nude podršku žrtvama kriminaliteta, što upućuje na zaključak da je još uvek najveća koncentracija službi koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u glavnom gradu Srbije.

Od 110 službi koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji, 54 su nevladine organizacije, što čini 94.7% nevladinih organizacija koje su sačinjavale uzorak, potom sve službe sistema socijalne zaštite (52) i sve 4 narodne kancelarije. U većini mesta u Srbiji žrtve kriminaliteta mogu da se obrate za pomoć samo državnim službama, i to službama sistema socijalne zaštite (u 22 mesta) ili narodnoj kancelariji (u 1 mestu), dok se u 8 mesta pomoć i podrška mogu dobiti samo od strane nevladinih organizacija. Sa druge strane, primećuje se da, osim u Beogradu, u još 14 mesta u Srbiji žrtve kriminaliteta pomoć i podršku mogu da dobiju i od državnih službi i od nevladinih organizacija.

Međutim, kada govorimo o državnim službama, tačnije o službama sistema socijalne zaštite (i to centrima za socijalni rad) i narodnim kancelarijama, potrebno je istaći da pružanje podrške žrtvama nije njihova primarna delatnost. Primarna delatnost službi sistema socijalne zaštite sastoji se u obezbeđivanju prava građana iz domena socijalne zaštite pod kojom se podrazumeva „organizovana društvena delatnost koja ima za cilj pružanje pomoći građanima i njihovim porodicama kada dođu u stanje socijalne potrebe i preduzimanje mera radi sprečavanja nastajanja i otklanjanja posledica takvog stanja“ (član 2 Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana).⁷ Prema odredbama pome-

7 Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, Službeni glasnik RS, br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005, 115/2005.

nutog Zakona, pod stanjem socijalne potrebe smatra se "stanje u kojem je građaninu ili porodici neophodna društvena pomoć u cilju savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranju uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, ukoliko se te potrebe ne mogu na drugi način zadovoljiti, a na osnovama humanizma i poštovanja ljudskog dostojanstva". Međutim, primećuje se da u okviru pojedinih institucija sistema socijalne zaštite postoje posebne celine (službe) u okviru kojih se kao primarni zadatak postavlja pružanje pomoći i podrške žrtvama, i to žrtvama nasilja, pre svega nasilja u porodici,⁸ dok je jedna organizacija sistema socijalne zaštite (Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima) namenjena samo pružanju podrške i zaštite žrtvama trgovine ljudima.

Sa druge strane, narodne kancelarije, koje funkcionišu kao deo Narodne kancelarije Predsednika Republike Srbije, mogu da se posmatraju kao servisi građana, koji se, pre svega, bave operativnim, stručnim, savetodavnim i analitičkim poslovima, a imaju za cilj uspostavljanje neposredne komunikacije građana i organa vlasti, kao i pružanje pomoći građanima u rešavanju problema sa kojima se suočavaju i to putem davanja informacija i upućivanja na odgovarajuće institucije,

ženama i deci kao žrtvama nasilja (pre svega nasilja u porodici i trgovine ljudima). Na kraju, rezultati istraživanja pokazuju da je u vreme kada je istraživanje realizovano, samo jedna organizacija u Srbiji - Viktimološko društvo Srbije - u svom sastavu imala (opštu) službu za žrtve kriminaliteta, u okviru koje se pružaju pomoć i podrška žrtvama svih oblika kriminaliteta, bez obzira na pol, nacionalnu, etničku i drugu pripadnost, političko opredeljenje, ekonomski status ili druge karakteristike žrtve.⁹

Korisnici usluga

U ovom delu rada biće analizirani podaci koji se odnose na korisnike usluga službi koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta. Pod korisnicima usluga službi za žrtve podrazumevaju se osobe koje, u slučaju kada su žrtve nekog krivičnog dela, mogu da dobiju određene oblike pomoći i podrške u pojedinim službama bez obzira da li istovremeno čine i osnovnu ciljnu grupu službe, odnosno grupu u pogledu koje se primarno organizuju i realizuju aktivnosti određene organizacije i/ili institucije.

Tabela 1. Korisnici usluga službi koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta

Kategorija korisnika Vrsta organizacije	Žene	Deca	Muškarci	Žene i deca	Žene, muškarci i deca	Žene i muškarci	UKUPNO
Nevladine organizacije	6	0	0	19	26	3	54
Službe socijalne zaštite	0	0	0	0	52	0	52
Narodne kancelarije	0	0	0	0	4	0	4
UKUPNO	6	0	0	19	82	3	110

organizacije i službe, što, između ostalog, može da uključi i pružanje podrške žrtvama kriminaliteta i zaštitu njihovih prava.

Kada govorimo o nevladinim organizacijama, zapaža se da najveći broj organizacija (42 ili 77.8%) pruža podršku žrtvama kriminaliteta u sklopu svojih širih aktivnosti. Za 12 nevladinih organizacija (22.2%) pružanje podrške žrtvama je osnovna aktivnost, pri čemu svih 12 pružaju podršku

Kako pokazuju podaci prikazani u tabeli 1, većina nevladinih organizacija pruža podršku žrtvama kriminaliteta bez obzira na pol i starost, tj. pruža podršku ženama, muškarcima i deci (licima mlađim od 18 godina). Pri tome, pojedine nevlada-

⁸ Mobilni tim za borbu protiv nasilja u porodici iz Kikinde, Savetovalište i mobilni timovi za prevenciju porodičnog nasilja iz Apatina, SOS Služba Centra za socijalni rad iz Loznice, SOS telefon za decu žrtve nasilja iz Užica, Prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja u porodici iz Leskovca.

⁹ U vreme kada je ovaj broj časopisa Temida ušao u štampu, u Srbiji su, u okviru projekta Viktimološkog društva Srbije *Razvoj službi za žrtve u Srbiji*, u dve nevladine organizacije (Žene u akciji iz Velike Plane i SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Niša), osnovane službe za žrtve kriminaliteta, koje će pružati podršku žrtvama svih oblika kriminaliteta, bez obzira na pol, etničku, versku ili drugu pripadnost, političko opredeljenje, ekonomski status ili druge karakteristike žrtve a poštujuću principe Evropskog foruma službi za žrtve.

dine organizacije, koje za primarnu ciljnu grupu imaju žene a osnovna misija im se sastoji u pomoći i podršci ženama i unapređenju njihovih prava, ipak pružaju određene oblike podrške i osobama muškog pola ukoliko im se obrate za pomoć (na primer, pružice informacije, uputiće ih na neku drugu službu i slično).¹⁰ U tom smislu, korisnička grupa ovih organizacija je šira u odnosu na njihovu osnovnu ciljnu grupu. Ali, i pored toga, zapaža se da u strukturi nevladinih organizacija još uvek značajno mesto zauzimaju službe koje pružaju podršku samo ženama i deci (35.2%), odnosno samo ženama (11.1%).

U pogledu službi sistema socijalne zaštite, primećuje se da sve službe pružaju podršku svim licima, bez obzira na pol i starost, što može da se objasni njihovom zajedničkom misijom koja uključuje socijalnu i porodično-pravnu zaštitu svih lica (dece, odraslih i starih), odnosno svih socijalno ugroženih kategorija i lica koja su u stanju socijalne potrebe.¹¹

Na kraju, sve 4 narodne kancelarije pružaju podršku svim licima, što, takođe, može da se objasni njihovom osnovnom misijom koja uključuje zaštitu prava svih građana bez obzira na bilo koju vrstu različitosti.

Imajući u vidu podatke do kojih se istraživanjem došlo, nameće se zaključak da većina službi u Srbiji pruža pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta oba pola, i to kako punoletnim licima, tako i deci (licima mlađim od 18 godina) – 82 organizacije ili 74.5%. Takođe, sve službe u Srbiji pružaju podršku (punoletnim) ženama, dok muškarci mogu da se obrate za pomoć i podršku u nešto više od dve trećine organizacija. Pri tome, zapaža se da u 4 mesta u Srbiji nijedna organizacija ne pruža pomoć i podršku muškarcima, i to u Zaječaru, Somboru, Kragujevcu i Vršcu. Sa druge strane, deca, odnosno lica mlađa

10 U ovu grupu spadaju, na primer, NVO „Iz kruga – organizacija za zaštitu prava i podršku žena i dece sa invaliditetom“, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Beograda, Odbor za ženska ljudska prava iz Bora, Kulturni centar DamaD iz Novog Pazara, Udruženje žena i majki ANNA iz Novog Pazara, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja u porodici iz Niša, Udruženje žena „Femina“ iz Smederevske Palanke.

11 Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, „Službeni glasnik RS“, br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005, 115/2005.

od 18 godina mogu da budu korisnici usluga u ukupno 101 (91.8%) službi u Srbiji. Međutim, kao što se primećuje, nijedna služba iz ispitivanog uzorka nije specijalizovana samo za pružanje podrške osobama muškog pola ili samo deci.

Pored toga, većina službi u Srbiji je odgovorila da mogu da im se obrate za podršku osobe romske ili druge nacionalne pripadnosti, kao i izbeglice (oko 83.6% organizacija). Oko dve trećine službi je navelo da mogu da im se obrate osobe sa fizičkim invaliditetom, slepe osobe, osobe sa oštećenjem sluha, dok se mentalno bolesna i mentalno ometena lica mogu obratiti u oko 65.0% službi. Nešto više od polovine službi u Srbiji navelo je da mogu da im se obrate lezbejke (60.0%), homoseksualci (55.4%) i prostitutke (59.1%). Na kraju, svega 5 službi je navelo da pružaju podršku strancima/strankinjama, dok 4 rade i sa članovima porodice neposredne žrtve, odnosno klijenta/klijentkinje, a isti broj je naveo da jednu grupu korisnika čine transrodne/transseksualne osobe.¹²

Međutim, iako je veliki broj službi naveo da mogu da im se obrate različite kategorije lica, to ipak ne znači da svaka pojedina služba ima mogućnosti, posebne programe ili usluge za njih (posebno kada se radi o osobama sa invaliditetom, mentalno ometenim ili mentalno bolesnim licima i slično), kao i kadar koji je osposobljen za rad sa svakom od navedenih kategorija korisnika. U tom smislu, ove podatke bi trebalo shvatiti tako da će svaka služba, ukoliko joj se obrati neka od navedenih kategorija korisnika, ove osobe ili osobe koje se javljaju u njihovo ime saslušati ili primiti i, ukoliko nisu u mogućnosti da im obezbede odgovarajuću uslugu, pomoć i podršku, uputiti na neku drugu, specijalizovanu organizaciju ili instituciju.

Oblik viktimizacije i podrška žrtvama

Većina službi u Srbiji (78 ili 70.9%) pruža pomoć žrtvama različitih oblika viktimizacije, i to 45 (83.3%) nevladinih organizacija, nešto više od polovine službi sistema socijalne zaštite (55.8%), kao i sve 4 narodne kancelarije. Sa druge strane, od 32 službe koje pružaju podršku samo jednoj kategori-

12 Ovako mali broj organizacija koje su navele da pružaju podršku strancima/strankinjama, članovima porodice neposredne žrtve, transrodnim/transseksualnim osobama može se objasniti time da ove kategorije lica nisu bile taksativno navedene u upitniku, te su samo neke organizacije dodale da pružaju podršku i njima, pa ove podatke treba uzeti sa rezervom.

ji žrtava, 23 su službe sistema socijalne zaštite a 9 nevladine organizacije.

U pogledu nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama različitih oblika kriminaliteta, zapaže se da u samo 5 organizacija podršku mogu da dobiju žrtve svih oblika kriminaliteta, dok se u preostalih 40 organizacija za pomoć mogu obratiti žrtve različitih ali ne i svih vidova kriminaliteta. Od nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama svih oblika kriminaliteta, u dva slučaja se radi o odborima za ljudska prava čija je osnovna misija zaštita ljudskih prava predviđenih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, u dva slučaja o organizacijama koje su navele da u sklopu svojih širih aktivnosti pružaju podršku i žrtvama kriminaliteta ali koje nisu specijalizovane samo za tu vrstu aktivnosti, dok se u jednom slučaju radi o organizaciji čiju organizacionu celinu čini služba za žrtve kriminaliteta (Služba za žrtve Viktimološkog društva Srbije *VDS info i podrška žrtvama*) čiji je osnovni cilj pružanje podrške žrtvama svih oblika viktimizacije. Sa druge strane, zapaža se da od 9 nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama jednog oblika viktimizacije, 8 pruža podršku samo žrtvama nasilja u porodici, dok 1 organizacija radi samo sa žrtvama rata.

Rezultati istraživanja takođe pokazuju da skoro polovina (44.2%) službi sistema socijalne zaštite, odnosno njihovih posebnih organizacionih celina pruža podršku samo jednoj kategoriji žrtava. Naime, od 23 službe, 22 su specijalizovane za pružanje podrške žrtvama nasilja u porodici a jedna žrtvama trgovine ljudima.

Posmatrano u odnosu na oblik kriminaliteta, kako pokazuju podaci prikazani u tabeli 2, gotovo sve službe u Srbiji pružaju podršku žrtvama nasilja u porodici, oko polovine službi pruža podršku žrtvama nasilja na radnom mestu ili van radnog mesta i porodice, dok je u odnosu na njih nešto manji, ali ne i zanemarljiv broj službi koje

pružaju podršku žrtvama različitih vidova imovinskog kriminaliteta (prevare, provale, razbojništva, krađe). Sa druge strane, uočava se da mali broj službi pruža podršku žrtvama trgovine ljudima i državnog nasilja (torture i nasilja u institucijama).

Tabela 2. Pružanje podrške žrtvama različitih oblika kriminaliteta

Vrsta organizacije	Nevladine organizacije	Službe socijalne zaštite	Narodne kancelarije	UKUPNO
Oblik kriminaliteta				
Nasilje u porodici	47	51	4	102
Nasilje na radnom mestu	32	11	3	46
Seksualno nasilje van porodice i radnog mesta	32	24	2	58
Fizičko nasilje van porodice i radnog mesta	31	23	2	56
Pretnje	25	15	4	44
Prevara	11	6	3	20
Razbojništvo	8	6	1	15
Krađa	10	3	1	14
Provalna krađa	7	4	1	12
Trgovina ljudima	6	1	1	8
Tortura/državno nasilje	7	0	0	7
Nasilje u institucijama	2	0	0	2
UKUPNO	54	52	4	

S obzirom da se Srbija tokom protekle decenije i po suočavala sa brojnim, direktnim i indirektnim, posledicama rata i drugih oblika stradanja, pojedine organizacije, pre svega nevladine, osmišljavale su i neke posebne programe namenjene žrtvama rata, ratnim veteranima i izbeglim, prognanim i raseljenim licima. Imajući u vidu značaj podrške ovim kategorijama lica, istraživanjem se došlo i do podataka o službama koje pružaju podršku ovim kategorijama žrtava. Tako 39 službi u Srbiji (35.5%) pruža podršku žrtvama rata, 9 (8.2%) izbeglim, raseljenim ili prognanim licima a 6 (3.6%) ratnim veteranima. U većini slučajeva se radi o nevladinih organizacijama, pri čemu je najveći broj službi skoncentrisan u Beogradu.

Na kraju, istraživanjem se došlo i do podataka o službama koje pružaju podršku žrtvama rasne diskriminacije. Tako 5 (4.5%) službi u Srbiji pruža

pomoć ovoj kategoriji lica, i to: 3 nevladine organizacije i po 1 služba socijalne zaštite i narodna kancelarija iz Beograda, Valjeva i Smedereva.

Oblici pomoći i podrške

Istraživanjem se došlo do podataka o tome u kojoj meri su žrtvama kriminaliteta u Srbiji danas dostupni različiti oblici pomoći i podrške, i to: informacije, emotivna podrška, upućivanje na druge (specijalizovane) službe, pravna pomoć, uključujući i zastupanje žrtve na sudu, psihološka pomoć (u vidu savetovanja i/ili psihoterapije), medicinska pomoć, praktična pomoć (kao što su manja finansijska pomoć, pomoć u odeći, hrani, smeštaju, pomoć oko zaposlenja, pri regulisanju građanskog statusa, izdavanja dozvole privremenog boravka i slično), smeštaj u situaciji neposredne opasnosti i intervencija u kriznoj situaciji. Pored toga, istraživanjem se došlo do podataka i o drugim vrstama pomoći, pre svega u smislu pomoći žrtvi u kontaktu sa institucijama.

Tabela 3. Vrste pomoći dostupne žrtvama kriminaliteta prema vrsti organizacije

Vrsta organizacije	Nevladine organizacije	Službe socijalne zaštite	Narodne kancelarije	UKUPNO
Vrsta pomoći				
Informacije	52	52	4	108
Emotivna podrška	44	51	3	98
Upućivanje	48	47	3	99
Pravna pomoć	38	47	4	89
Zastupanje na sudu	20	21	0	41
Psihološka pomoć	39	49	1	89
Psihoterapija	20	13	0	33
Praktična pomoć	14	44	3	61
Smeštaj u situaciji neposredne opasnosti	16	34	1	51
Intervencija u krizi	21	31	0	52
Medicinska pomoć	14	3	0	17
Pomoć u kontaktu sa institucijama	9	2	0	11
UKUPNO	54	52	4	

Podaci prikazani u tabeli 3 pokazuju da sve nevladine organizacije žrtvama nude informacije, dok nešto manji broj pruža emotivnu podršku (81.5%) i upućivanje na druge službe (88.9%). U pogledu ostalih oblika pomoći, primećuje se da domini-

raju psihološko savetovanje i pružanje primarne pravne pomoći, koja podrazumeva pružanje pravnih saveta, pravnih informacija i pisanje podnesaka. Oko jedne trećine nevladinih organizacija nudi žrtvama zastupanje na sudu, psihoterapiju, intervenciju u kriznim situacijama i smeštaj u situaciji neposredne opasnosti, dok je manji broj onih koje nude medicinsku pomoć, praktičnu pomoć i pomoć u kontaktu sa institucijama.

U pogledu službi sistema socijalne zaštite, primećuje se da sve službe nude žrtvama informacije, nešto manje emotivnu podršku (98.0%) i upućivanje na druge službe (90.4%). Imajući u vidu druge oblike pomoći, primećuje se da i u slučaju službi socijalne zaštite dominiraju primarna pravna pomoć i psihološko savetovanje, ali i pružanje praktične pomoći. Slede smeštaj žrtve u situaciji neposredne opasnosti, intervencija u slučaju krize i zastupanje na sudu. Na kraju, manji broj ovih službi nudi žrtvama psihoterapiju i medicinsku pomoć, dok svega dve službe pružaju žrtvama pomoć u kontaktu sa drugim institucijama.

Primećuje se da narodne kancelarije takođe nude informacije, emotivnu podršku i upućivanje, potom primarnu pravnu pomoć, kao i pojedine vidove praktične pomoći, ali da nisu osposobljene za pružanje drugih (specifičnijih) oblika pomoći, u vidu psihoterapije, zastupanja na sudu, medicinske pomoći, pomoći u kontaktu sa institucijama, intervencije u situaciji krize i slično.

Imajući u vidu ove podatke, nameće se zaključak da sve službe iz ispitivanog uzorka pružaju više vrsta pomoći žrtvama kriminaliteta, pri čemu najveći broj, kako državnih službi, tako i nevladinih organizacija, pruža žrtvama informacije, emotivnu podršku i upućivanje na druge organizacije i/ili institucije. Kao najčešći kriterijum upućivanja navodi se vrsta problema, odnosno potrebe žrtve, te kompetentnost određene organizacije ili institucije da pruži određeni vid pomoći.

Rezultati istraživanja pokazuju da je veliki broj službi (i državnih i nevladinih) naveo da pruža pravnu pomoć žrtvama kriminaliteta, i to tzv. pri-

marnu pravnu pomoć, dok više od jedne trećine organizacija u Srbiji ima mogućnost zastupanja žrtve na sudu. Posmatrano prema obliku kriminaliteta, najveći broj organizacija koje pružaju pravnu pomoć je među organizacijama koje pružaju podršku žrtvama prevare (90%), ženama žrtvama nasilja nakon izlaska iz zatvora (88.0%) i nasilja u porodici (81.4%). U pogledu zastupanja na sudu, podaci pokazuju da u proseku oko polovine organizacija koje pružaju podršku žrtvama krađe, provale, razbojništva, kao i ženama žrtvama nasilja koje se nalaze u zatvoru ili nakon izlaska iz zatvora pruža ovaj vid pomoći. Oko 40% organizacija koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog i fizičkog nasilja van radnog mesta i porodice, prevare i slično pruža ovu vrstu pomoći, dok je taj broj nešto manji kada se radi o žrtvama nasilja u porodici (37.3%), trgovine ljudima (37.5%), nasilja na radnom mestu (34.8%), pretnji (27.3%) i slično.

Istraživanje je pokazalo da je gotovo trećina organizacija koje nude pravnu pomoć u širem smislu (što uključuje i zastupanje na sudu) skoncentrisana na teritoriji grada Beograda, što može dodatno da otežava mogućnost dobijanja pravne pomoći za veliki broj žrtava koje su iz drugih mesta u Srbiji. U drugim mestima u Srbiji postoji po jedna ili dve organizacije koje pružaju pravnu pomoć u užem smislu, pri čemu se zapaža da samo u Aleksincu nijedna organizacija ne nudi ovaj vid pomoći, dok se u pogledu mogućnosti zastupanja na sudu, primećuje da se u više od polovine mesta u Srbiji žrtvama ne nudi ovaj oblik pomoći. Međutim, i organizacije koje nude zastupanje žrtve na sudu to ne čine u pogledu svih žrtava, već je pružanje ovog oblika pomoći u mnogim slučajevima ograničeno,¹³ te se nameće pitanje u kojoj meri je (besplatna) pravna pomoć zaista dostupna žrtvama kriminaliteta u Srbiji, kojim žrtvama i pod kojim uslovima. Pri tome, zapaža se da su u pogledu pružanja pravne pomoći u nešto većem procentu zastupljene službe sistema socijalne zaštite nego nevladine organizacije, kao i da u velikom broju mesta pravnu pomoć nude samo

centri za socijalni rad, te se nameće pitanje u kojoj meri pomoć zaista mogu da dobiju sve žrtve koje se obrate centru ili im se pomoć nudi samo ako potpadaju pod kategoriju socijalno ugroženih lica, odnosno lica u stanju socijalne potrebe.

U pogledu psihološkog savetovanja takođe se primećuje da je više službi sistema socijalne zaštite koje nude ovaj vid pomoći, ali da je, sa druge strane, nešto veća zastupljenost nevladinih organizacija kada se radi o organizovanju psihoterapije za žrtve u poređenju sa državnim službama. Osim toga, primećuje se da u svim mestima u ispitivanom uzorku postoji bar jedna organizacija u kojoj je žrtvama kriminaliteta dostupno psihološko savetovanje, osim u Dimitrovgradu.

Službe socijalne zaštite su u nešto većem procentu zastupljene od nevladinih organizacija i kada se radi o pomoći u situaciji neposredne opasnosti i smeštaju žrtve, iako, kao što pokazuju rezultati istraživanja, većinu skloništa za žrtve vode nevladine organizacije. Naime, na teritoriji Srbije postoji 8 skloništa, i to 2 za žrtve trgovine ljudima (oba su u Beogradu) i 6 za žrtve nasilja, pre svega nasilja u porodici (2 u Beogradu i po jedno u Užicu, Kragujevcu, Novom Sadu i Leskovcu), pri čemu 7 skloništa vode nevladine organizacije dok se samo jedno nalazi u sklopu centra za socijalni rad.

U slučaju pružanja praktične pomoći takođe dominiraju službe sistema socijalne zaštite, što može da se objasni time da, barem kada se radi o socijalno ugroženim kategorijama, centri za socijalni rad imaju mogućnosti pružanja jednokratne pomoći. Međutim, i pored toga, treba naznačiti da su mogućnosti i državnih službi i nevladinih organizacija u Srbiji u pogledu pružanja pomoći koja je povezana sa određenim materijalnim izdacima u velikoj meri ograničene.

Na kraju, među organizacijama koje pružaju pomoć žrtvama u kontaktu sa institucijama dominiraju nevladine organizacije, a ova vrsta pomoći podrazumeva odlazak sa žrtvom u određenu instituciju (na primer, u centar za socijalni rad, policiju i slično), pomaganje oko uspostavljanja kontakta sa određenom institucijom, praćenje žrtve na sud tokom sudskog postupka, davanje pisanog mišljenja za klijente/klijentkinje koji su se obratili za podršku određenoj organizaciji a koje može da se koristi na sudu, kao i pojavljivanje na sudu u svojstvu svedoka i slično.

¹³ Tako, na primer, u Autonomnom ženskom centru u Beogradu ograničen je broj slučajeva u kojima žrtva može da se zastupa na sudu, pri čemu se ova vrsta pomoći može ponuditi samo ženama žrtvama nasilja u porodici. Ili, Odbor za ljudska prava u Vranju ima mogućnost zastupanja pod uslovom da se radi o, kako su naveli „klasičnom kršenju ljudskih prava“ uz dobijanje saglasnosti od strane ostalih pet kancelarija Mreže CHRIS čiji je ova organizacija član.

Način pružanja pomoći i podrške

Žrtvama kriminaliteta pomoć i podrška mogu da se pružaju na nekoliko načina: putem telefonskog razgovora, neposrednim (ličnim) susretom i razgovorom sa žrtvom, putem komunikacije u pisanoj formi (pisma, E-mail) ili kroz terensku posetu.

U pogledu nevladinih organizacija, primećuje se da najveći broj njih pruža podršku putem neposrednog susreta i telefonskog razgovora (19 ili 35.2%), kombinovanjem prethodna dva načina sa pružanjem podrške putem pisane komunikacije (18 ili 33.3%) i samo putem neposrednog susreta sa žrtvom (12 ili 22.2%). Sa druge strane, mali broj organizacija pruža podršku samo putem telefona (2) ili putem telefona i pisane komunikacije (1). Na kraju, 2 nevladine organizacije imaju mogućnost terenske posete.

Najveći broj službi socijalne zaštite podršku pruža putem neposredne komunikacije, bilo da to čine samo na taj način (25 ili 48.1%) ili kombinovanjem ovog načina sa pružanjem podrške putem telefonskog razgovora (20 ili 38.5%), odnosno kombinovano sa pružanjem podrške telefonom i u pisanoj formi (6 ili 11.5%). Pored toga, 4 službe sistema socijalne zaštite su navele da podršku pružaju i putem terenske posete.

Na kraju, slična situacija je i u pogledu narodnih kancelarija, koje podršku žrtvama pružaju takođe kroz neposrednu komunikaciju i to kombinovano samo sa telefonskim razgovorom ili sa telefonskim razgovorom i pisanom komunikacijom.

Navedeni podaci pokazuju da najveći broj službi koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta to čini kroz neposrednu komunikaciju, odnosno susret sa žrtvom, kao i putem telefonskog razgovora, dok je malo službi koje pomoć pružaju samo putem telefona ili putem telefona i pisane komunikacije, odnosno koje ne praktikuju neposredni kontakt sa žrtvom.

U najvećem broju organizacija (106, odnosno 96.4%) usluge za žrtve su besplatne, dok se u 4 organizacije (3.6%) usluge nekada plaćaju a nekada se ne plaćaju.¹⁴ Takođe, najveći broj organizacija

14 Tako, na primer, u Centru za socijalni rad Leskovac, usluge su besplatne za korisnike sa teritorije opštine Leskovac, ali se naplaćuju troškovi smeštaja u sklonište, pri čemu se oni kasnije refundiraju preko centra za socijalni rad opštine iz koje je korisnica. U Gradskom centru za socijalni rad Beograd plaćaju se usluge smeštaja u prihvatilište ukoliko klijent ima redovne prihode ili srodnike koji su obavezni da izdržavaju lice koje se smešta u Prihvatilište,

(99 ili 90.0%) vodi evidenciju o žrtvama koje im se obrate za pomoć.

Međutim, za adekvatno pružanje pomoći i podrške žrtvama, a posebno kako bi se omogućilo njihovo upućivanje u druge, specijalizovane, organizacije ili institucije u zavisnosti od konkretnih potreba žrtve, značajnim se čini posedovanje baze podataka o službama koje mogu žrtvama da budu od koristi ili, pak, posedovanje saznanja o službama koje imaju takve baze podataka, odnosno poznavanje strukture organizacija u svom mestu ili okolini koje mogu da pomognu žrtvama.

Istraživanjem se došlo do podatka da manje od polovine službi koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Srbiji ima bazu podataka o službama koje mogu da budu od koristi žrtvama (47 organizacija ili 42.7%), i to nešto više od polovine nevladinih organizacija (57.4%), oko trećine službi socijalne zaštite (26.9%) i 2 narodne kancelarije. Pri tome, većina službi koje imaju bazu podataka o drugim korisnim službama nalazi se na teritoriji grada Beograda (24). Sa druge strane, svega 25 službi (22.7%) zna da neka druga organizacija ili institucija ima bazu podataka o službama koje mogu da budu od koristi za žrtve kriminaliteta, dok 89 službi (80.9%) zna za postojanje neke druge organizacije/institucije u svom mestu ili okolini koja može da pruži pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta. Poznavanje drugih organizacija ili institucija koje mogu da pruže pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u mestima iz kojih su službe obuhvaćene ispitivanim uzorkom beleži se u većini mesta, ali se, isto tako, zapaža da ima mesta u kojima funkcionišu službe koje nemaju nikakva saznanja o drugim službama u svom mestu ili okolini koje bi mogle da budu od koristi žrtvama, što može da predstavlja prepreku u njihovom radu. Upravo ovaj podatak govori u prilog realizaciji jednog ovakvog istraživanja, koje će, između ostalog, rezultirati pravljenjem direktorijuma službi za žrtve u Srbiji, koji će biti dostupan

u ostalim slučajevima usluge su besplatne. Sa druge strane, u slučaju jedne nevladine organizacije iz Sombora, usluge su besplatne kada se odobri projekat koji uključuje i mogućnost angažovanja stručnjaka koji potom pružaju usluge korisnicima a koje korisnici ne plaćaju, dok, ukoliko organizacija nema projektno finansiranje, odnosno nema finansijsku podršku donatora, korisnici usluge plaćaju. Na kraju, jedna nevladina organizacija iz Valjeva navela je da su usluge besplatne samo u situacijama akutne krize, dok se, na primer, psihosocijalna pomoć i podrška u vidu savetodavnog ili psihoterapijskog rada plaćaju jer predstavljaju duži proces.

svim relevantnim organizacijama i koji će, nadamo se, u mnogome olakšati njihov rad i doprineti poboljšanju pružanja usluga žrtvama kriminaliteta u našoj zemlji.

Podrška i pomoć žrtvama pojedinih oblika kriminaliteta

Žrtve nasilja u porodici

Rezultati istraživanja pokazuju da preko 90% službi iz ispitivanog uzorka pruža pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici (102 službe ili 92.7%).

Podršku žrtvama nasilja u porodici nudi 87% nevladinih organizacija. Pri tome, 8 nevladinih organizacija pruža podršku samo ovoj kategoriji žrtava (što čini 14.8% nevladinih organizacija koje rade sa žrtvama kriminaliteta),¹⁵ od čega 5 pruža pomoć ženama i deci, 2 pružaju pomoć samo ženama, dok samo jedna organizacija pruža pomoć žrtvama nasilja u porodici oba pola, i to kako punoletnim licima, tako i deci.

Podršku žrtvama nasilja u porodici pružaju sve službe sistema socijalne zaštite sem jedne, što čini 98.1%, pri čemu čak 22 službe socijalne zaštite pružaju podršku samo ovoj kategoriji viktimiziranih osoba, što čini gotovo polovinu svih službi sistema socijalne zaštite iz ispitivanog uzorka.¹⁶ Sve službe sistema socijalne zaštite koje pružaju pomoć samo žrtvama nasilja u porodici, to čine bez obzira na pol, starost ili druge karakteristike žrtve. Osim toga, primećuje se da u čak 11 mesta u Srbiji, u kojima podršku žrtvama nude samo centri za socijalni rad, zapravo samo žrtve nasilja u porodici mogu da dobiju pomoć, ali ne i žrtve drugih oblika kriminaliteta.

15 Centar za edukaciju, komunikaciju i istraživanje „Alternativni krug“ iz Kragujevca, Ženski centar Leskovac, Centar za pravnu pomoć i zaštitu maloletne dece iz nepotpunih porodica i porodično nasilje iz Novog Pazara, Ženska mreža Smederevo – SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Smedereva, HORA Grupa za emancipaciju žena iz Valjeva, Humanitarna grupa Aurora iz Bora, Savetovalište protiv nasilja u porodici i „Snaga prijateljstva“ – Amity iz Beograda.

16 U pitanju su centri za socijalni rad Čačak, Ivanjica, Leskovac, Jagodina, Smederevska Palanka, Pančevo, Šabac, Velika Plana, Šid, Sremska Mitrovica, Indija, Užice, Vranje, Zaječar, Zrenjanin, potom odeljenja Gradskog centra za socijalni rad Beograd – Zvezdara, Vračar, Sopot, Voždovac, Novi Beograd i Lazarevac, kao i Mobilni tim za borbu protiv nasilja u porodici Centra za socijalni rad Kikinda.

Na kraju, sve 4 narodne kancelarije pružaju podršku žrtvama nasilja porodici.

Kada govorimo o žrtvama nasilja u porodici, značajnim se čini postojanje SOS telefona, mobilnih timova za prevenciju ovog oblika viktimizacije, kao i skloništa za žrtve.

Imajući to u vidu, podaci pokazuju da je značajan pomak učinjen u pogledu razvijanja programa za žrtve nasilja u porodici u okviru državnih institucija, pre svega centara za socijalni rad. Kao što je već pomenuto, u pojedinim mestima (kao što su Apatin, Kikinda, Lazarevac) postoje mobilni timovi za prevenciju nasilja u porodici, u centru za socijalni rad u Užicu, u okviru projekta „Zaštita dece od zlostavljanja“ postoji mobilni tim za sprečavanje nasilja nad decom. U nekim centrima za socijalni rad (poput Pančeva, Loznice, Smederevske Palanke) postoje SOS službe za žrtve nasilja, pre svega nasilja u porodici, dok pri centru za socijalni rad u Užicu postoji SOS telefon za decu žrtve nasilja.

Sa druge strane, podaci pokazuju da SOS telefoni, odnosno službe za žrtve nasilja postoje i u drugim mestima u Srbiji. U pitanju su SOS telefoni, odnosno službe koje su osnovane ili kao posebna udruženja građana ili funkcionišu kao organizacione celine pojedinih nevladinih organizacija. SOS telefoni, odnosno službe postoje u Beogradu, Nišu, Vlasotincu, Novom Sadu, Grockoj, Valjevu, Velikoj Plani, Smederevu, Smederevskoj Palanci, Vranju, Novom Pazaru, kao i u 6 gradova zlatiborskog regiona.

Pojedine SOS službe, odnosno telefoni specijalizovani su za pojedine kategorije žrtava nasilja, na primer za invalidkinje kao žrtve nasilja (Beograd), Romkinje i decu kao žrtve nasilja (Niš), žrtve trgovine ljudima (Beograd) ili decu kao žrtve nasilja (SOS telefon koji čini deo projekta centra za socijalni rad u Užicu).

Na kraju, podaci pokazuju da u Srbiji postoji 6 skloništa za žrtve nasilja, pre svega nasilja u porodici, i to 2 u Beogradu i po jedno u Užicu, Kragujevcu, Novom Sadu i Leskovcu. Pri tome, sva skloništa osim u Leskovcu vode nevladine organizacije, dok se sklonište, odnosno prihvalitište za žene i decu žrtve nasilja u porodici u Leskovcu nalazi pri centru za socijalni rad.

Posebnu kategoriju žrtava nasilja čine žene koje su bile žrtve nasilja, prevashodno nasilja u porodici, a koje su, u odsustvu blagovremene i valjane reakcije društva i države izvršile krivično delo, i to tako što su

lišile života nasilnika. Ovim istraživanjem došlo se do podataka o tome koliko službi u Srbiji nudi podršku ovim osobama. Dobijeni podaci pokazuju da 24 (21.8%) službe pružaju podršku ženama dok se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne, dok im 25 (22.7%) službi pruža pomoć i podršku nakon izlaska iz zatvora. Pri tome, nešto manje od jedne trećine nevladinih organizacija pruža podršku ženama žrtvama nasilja dok se nalaze u zatvoru (15 ili 27.3%), potom 7 službi sistema socijalne zaštite i 2 narodne kancelarije. Sa druge strane, podršku ženama žrtvama nasilja nakon izlaska iz zatvora pruža nešto manje od jedne trećine službi socijalne zaštite (26.9), 10 nevladinih organizacija i 1 narodna kancelarija. Nešto veća zastupljenost službi socijalne zaštite u pogledu pružanja podrške ženama nakon izlaska iz zatvora mogla bi da se objasni potrebom uključivanja, barem u nekim slučajevima, centara za socijalni rad u proces reintegracije žene, uspostavljanje kontakta sa decom i slično. Međutim, imajući u vidu cilj ovog istraživanja, nije se došlo do podataka o tome kakvi se programi razvijaju za žene žrtve nasilja tokom njihovog boravka u zatvoru, odnosno nakon izlaska iz njega, što svakako može da bude predmet nekog narednog istraživanja.

Žrtve nasilje na radnom mestu

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da 46 odnosno 41.8% službi u Srbiji pomoć pruža žrtvama nasilja na radnom mestu, i to nešto više od polovine nevladinih organizacija (32 ili 59.3%), 11 službi sistema socijalne zaštite (21.2%) i 3 narodne kancelarije. Najveći broj ovih službi pruža podršku i ženama i muškarcima (33 ili 71.7%), dok 13 (28.3%) službi pruža pomoć samo ženama.

Najveći broj službi koje pružaju podršku žrtvama nasilja na radnom mestu nalazi se u Beogradu - 17 ili 37%, od čega je 12 nevladinih organizacija i 5 službi sistema socijalne zaštite. Sa druge strane, zapaža se da žrtve ovog oblika viktimizacije podršku ne mogu da dobiju u polovini mesta iz ispitivanog uzorka. Pri tome se uočava da u pojedinim delovima zemlje ni u jednom gradu ili mestu koje je bilo obuhvaćeno istraživanjem nema službi kojima bi mogle da se obrate za podršku žrtve nasilja na radnom mestu: na primer, u delu Srema (Šid, Sremska Mitrovica, Indija), banatskom okrugu (Kikinda, Zrenjanin), Centralnoj Srbiji (Kraljevo, Vrnjačka Banja, Kragujevac, Aranđelovac, Jagodina, Velika Plana, Požarevac), kao i u delu Zapadne Srbije (Šabac, Loznica), dok se u ostalim delovima Srbije žrtve mogu obratiti za

pomoć službama koje se nalaze u mestima ili gradovima u neposrednoj blizini.

Jedna organizacija je posebno naznačila da pruža pomoć ženama žrtvama kršenja radnih prava, što bi se, barem u nekim slučajevima, takođe, moglo podvesti pod oblik nasilja na radnom mestu. U pitanju je nevladina organizacija Nemeza iz Beograda, koja radi u bliskoj saradnji sa Sekcijom žena UGS „Nezavisnost“, koja, pored toga što pruža zaštitu žrtvama fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja na radnom mestu, pruža zaštitu i u slučaju kršenja radnih prava, na primer, prilikom otpuštanja s posla, nepoštovanja socijalnih ugovora, neisplaćivanja zaostalih zarada, neuplaćivanja penzionog i invalidskog osiguranja i slično. Pomoć žrtvama kršenja radnih prava u Srbiji, i to ne samo ženama, već i muškarcima, čini se veoma važnom s obzirom na proces tranzicije kroz koji naša zemlja prolazi, uzrokujući čitav niz (negativnih) posledica za mnoge pojedince i kolektive, te se nameće zaključak da je danas potrebno postojanje većeg broja ovakvih organizacija u Srbiji.

Žrtve nasilja van porodici i radnog mesta

Pod nasiljem van porodice i radnog mesta podrazumevaju se različiti oblici fizičkog i seksualnog nasilja koje se dešava izvan porodičnog okruženja, odnosno radnog mesta žrtve.

Tako 58 (52.7%), ili nešto više od polovine službi u Srbiji pruža pomoć žrtvama seksualnog nasilja van porodice i radnog mesta, i to 32 nevladine organizacije (59.3%), zatim 24 službe sistema socijalne zaštite (46.2%) i 2 narodne kancelarije. Od 58 službi koje pružaju podršku žrtvama ovog oblika kriminaliteta, najveći broj pruža podršku žrtvama oba pola i to bez obzira na uzrast (44 ili 75.9%). U 9 slučajeva radi se o službama koje pružaju podršku samo ženama i deci, u po 2 slučaja o službama koje pomažu ili samo ženama ili i ženama i muškarcima ali ne i deci, dok se u 1 slučaju radi o službi koja radi samo sa decom.

Žrtve fizičkog nasilja, pak, mogu pomoć da zatraže od 56 (50.9%) službi u Srbiji. Pri tome, 57.4% nevladinih organizacija pruža podršku ovoj kategoriji žrtava (31 nevladina organizacija), zatim 23 službe socijalne zaštite, što čini 44.2% ukupnog broja ovih službi iz ispitivanog uzorka, i 2 narodne kancelarije. I u slučaju pružanja podrške žrtvama fizičkog nasilja van porodice i radnog mesta, najveći je broj službi koje rade i sa ženama i sa muškarcima, uključujući i decu (43 ili 76.8%), slede službe koje

rade samo sa ženama i decom (8 ili 14.3%), zatim samo sa ženama (3 ili 5.4%) i one koje pružaju podršku ženama i muškarcima ali ne i deci (2 ili 3.6%).

Ukoliko se posmatra distribucija službi koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog i fizičkog nasilja van porodice i radnog mesta prema mestu, zapaža se da ove kategorije žrtava pomoć mogu da dobiju u većini mesta u Srbiji. Međutim, ipak se uočava nedovoljna pokrivenost pojedinih delova zemlje službama koje pružaju podršku žrtvama nasilja van porodice i radnog mesta, kao što su Banat (Zrenjanin, Kikinda, Vršac), deo Srema (Šid, Sremska Mitrovica, Indija), kao i delovi Centralne Srbije (Ivanjica, Jagodina, Čačak). Sa druge strane, u pojedinim delovima Srbije, iako sva mesta nemaju službe koje pružaju podršku ovog kategoriji žrtava, ipak postoje državne i/ili nevladine službe u mestima ili gradovima koji se nalaze u neposrednoj blizini što može da bude od koristi žrtvama.

Žrtve pretnji

Rezultati istraživanja pokazuju da u Srbiji 44 službe (40%) pružaju pomoć i podršku žrtvama pretnji. Pri tome, podaci do kojih se došlo pokazuju da nešto više od polovine nevladinih organizacija (25 ili 56.8%), pruža podršku žrtvama ovog oblika viktimizacije, zatim nešto manje od jedne trećine službi sistema socijalne zaštite (15 ili 28.8%) i sve 4 narodne kancelarije. Od 44 službe koje pružaju podršku žrtvama pretnji, 35 (79.5%) pružaju pomoć i podršku svim osobama bez obzira na pol i starost, 5 pruža podršku ženama i deci, a po 2 službe samo ženama ili i ženama i muškarcima ali ne i licima mlađim od 18 godina.

Žrtve pretnji podršku mogu da dobiju u 23 mesta u Srbiji,¹⁷ pri čemu se čak 17 službi nalazi u Beogradu. Takođe se zapaža da u pojedinim delovima Srbije nema službi koje pružaju podršku žrtvama pretnji: Banat (Zrenjanin, Kikinda, Vršac), Istočna Srbija (Bor, Zaječar) i delovi Centralne Srbije (Jagodina, Čačak, Paraćin, Ivanjica, Aleksinac, Velika Plana).

Žrtve prevare

Žrtve prevare pomoć mogu da potraže u 20 službi u Srbiji (18.2%), i to u 11 nevladinih orga-

nizacija (20.4%), zatim u 6 službi socijalne zaštite (11.5%) i 3 narodne kancelarije. Najveći broj ovih službi pruža podršku svim osobama bez obzira na pol i starost (17 ili 85%), dok se u po jednom slučaju radi o službama koje pružaju podršku samo ženama, zatim ženama i deci i ženama i muškarcima ali ne i deci. Najveći broj službi koje pružaju podršku žrtvama ovog oblika kriminaliteta je iz Beograda (9), po 2 su iz Valjeva i Kraljeva a po jedna iz Sente, Smedereva, Požarevca, Novog Pazara, Leskovca, Dimitrovgrada i Bajine Bašte.

Žrtve razbojništva

Rezultati istraživanja pokazuju da žrtvama razbojništva pomoć i podršku može da pruži 15 (13.6%) službi u Srbiji, od čega 8 nevladinih organizacija (što čini 16.7% nevladinih organizacija iz ispitivanog uzorka), 6 službi sistema socijalne zaštite (9.6%) i 1 narodna kancelarija. Od ovih 15 službi, 13 (86.7%) radi sa svim žrtvama bez obzira na polnu i starosnu strukturu, dok po 1 služba pomoć pruža ili samo ženama i deci ili ženama i muškarcima ali ne i deci. U pogledu njihove distribucije prema mestima, zapaža se da je i u ovom slučaju najveći broj službi u Beogradu (7), 2 službe su iz Valjeva i po jedna iz Smedereva, Požarevca, Leskovca, Aleksinca, Negotina i Majdanpeka.

Žrtve krađe

Od svih službi iz ispitivanog uzorka, kako pokazuju rezultati istraživanja, 14 (12.7%) pruža pomoć žrtvama krađe, i to 10 nevladinih organizacija (18.5%), 3 službe sistema socijalne zaštite (5.8%) i 1 narodna kancelarija. Kao i kod prethodno navedenih oblika viktimizacije, i u slučaju pružanja podrške žrtvama krađe, zapaža se da ovoj kategoriji žrtava pomoć pružaju uglavnom službe koje pružaju podršku osobama oba pola i to bez obzira na starost (12 organizacija ili 85.7%), dok u po jednom slučaju podršku pružaju službe koje rade sa ženama i decom, odnosno sa ženama i muškarcima ali ne i sa decom. Posmatrano prema mestu u kome ove službe funkcionišu, primećuje se da 8 službi radi u Beogradu, 2 u Valjevu a po jedna u Vranju, Smederevu, Požarevcu i Leskovcu.

Žrtve provalnih krađa

Istraživanjem se došlo do podatka da 12 (10.9%) službi iz ispitivanog uzorka pruža podršku žrtvama provala, i to: 7 nevladinih organizacija, 4 službe so-

¹⁷ I to u Beogradu, Vranju, Novom Sadu, Nišu, Majdanpeku, Kraljevu, Vranju, Užicu, Subotici, Senti, Sremskoj Mitrovici, Smederevu, Apatinu, Požarevcu, Novom Pazaru, Smederevskoj Palanci, Vlasotincu, Kragujevcu, Negotinu, Arandelovcu, Kruševcu, Dimitrovgradu i Bajinoj Bašti.

cijalne zaštite i 1 narodna kancelarija. Pri tome, svih 12 službi pruža podršku ženama i muškarcima, i to kako punoletnim licima tako i deci. Posmatrano prema mestu, 5 službi je iz Beograda, 2 iz Valjeva i po jedna iz Smedereva, Požarevca, Leskovca, Aleksinca i Negotina.

Žrtve trgovine ljudima

Podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da mali broj službi u Srbiji nudi pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima – svega 8 službi (7.3%). Od tog broja, 6 su nevladine organizacije (11.1%), 1 služba sistema socijalne zaštite (1.9%) i 1 narodna kancelarija.

Od 8 službi koje su navele da pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima, 7 podršku pruža svim licima bez obzira na pol i starost, dok 1 služba pruža podršku samo deci kao žrtvama ovog oblika viktimizacije.

Najveći broj službi koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama trgovine ljudima nalazi se u Beogradu - 5, dok u Valjevu, Smederevu i Novom Pazaru radi po jedna takva služba. Žrtvama trgovine ljudima pomoć pružaju sledeće nevladine organizacije: Crveni krst iz Novog Pazara, Atina, ASTRA, Anti-trafficking centar i Viktimološko društvo Srbije iz Beograda i Odbor za ljudska prava iz Valjeva. Potom, pomoć i podršku ovoj kategoriji žrtava pruža Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima koja predstavlja deo sistema socijalne zaštite i nalazi se u Beogradu, kao i narodna kancelarija iz Smedereva. Pri tome, Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima pruža pomoć i podršku samo žrtvama trgovine ljudima, dok ostale organizacije pružaju podršku žrtvama i drugih oblika (pre svega nasilničkog) kriminaliteta.

U Srbiji postoje dva skloništa za žrtve trgovine ljudima, koja su, pre svega, namenjena ženama i deci. Oba skloništa se nalaze u Beogradu, pri čemu jednim skloništem rukovodi NVO Savetovalište protiv nasilja u porodici a drugim NVO Atina. Tako se, na primer, u okviru skloništa, odnosno privremene kuće koju vodi NVO Atina, ženama žrtvama trgovine obezbeđuju smeštaj i hrana, medicinska i psihološka pomoć, pravna pomoć, pomoć u školovanju i pri zapošljavanju, pomoć u rešavanju problema iz primarne sredine i slično.

Žrtve torture, državnog nasilja i nasilja u institucijama

Od ukupno 110 službi, 7 (6.4%) pruža pomoć žrtvama torture, odnosno nasilja od strane države,

dok 2 (1.8%) službe pružaju pomoć žrtvama nasilja u institucijama.

Žrtve torture i državnog nasilja pomoć mogu da dobiju od strane 7 nevladinih organizacija iz Beograda, Vranja, Valjeva i Leskovca. U pitanju su Odbori za ljudska prava iz Valjeva, Vranja i Leskovca, Međunarodna mreža pomoći – IAN, Fond za humanitarno pravo, Komitet pravnika za ljudska prava i Helsinški odbor za ljudska prava iz Beograda. Svih 7 službi pruža podršku i ženama i muškarcima i to kako punoletnim, tako i maloletnim licima.

Sa druge strane, 2 službe su izričito navele da pružaju pomoć žrtvama nasilja u institucijama, i to Odbor za ljudska prava iz Vranja, koji pruža pomoć žrtvama u zatvoru i nevladina organizacija Iz kruga – Organizacija za zaštitu prava i podršku žena i dece sa invaliditetom u Srbiji, koja pruža podršku žrtvama nasilja u institucijama za rehabilitaciju i trajni smeštaj osoba sa invaliditetom.

Zaključak

Istraživanje službi za žrtve u Srbiji predstavlja prvo istraživanje ove vrste kod nas. Ono je, kao što je već pomenuto, imalo za cilj da mapira koje sve službe (državne i nevladine) koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta postoje u Srbiji, u kojim mestima, odnosno regionima, kao i žrtvama kojih oblika kriminaliteta i na koji način pružaju pomoć i podršku. Utoliko je i samo istraživanje donekle imalo svoja ograničenja jer se nije išlo u dubinu, već se ostalo u velikoj meri na površini. Međutim, ono će svakako predstavljati osnov za neko naredno istraživanje koje bi za cilj imalo dolaženje do više podataka o pojedinim službama koje u Srbiji pružaju podršku žrtvama kriminaliteta. Sa druge strane, u ovom tekstu su interpretirani samo neki, možda najvažniji podaci, ali zbog obima rada nisu mogli da se iznesu i neki drugi podaci do kojih se ovim istraživanjem došlo, te će oni biti analizirani u nekom drugom tekstu.

Rezultati istraživanja službi za žrtve u Srbiji pokazuju da u većini mesta u Srbiji postoje službe (državne i/ili nevladine) koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta. Zapaža se da su one geografski dosta ravnomerno raspoređene, tako da, uopšte uzev, žrtve kriminaliteta mogu da zatraže pomoć i podršku u gotovo svim regionima na teritoriji Srbije. Ali, ipak se uočava da još uvek najveći broj službi koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta uopšte, kao i pojedinim kategorijama

žrtava (posmatrano prema obliku viktimizacije), postoji na teritoriji grada Beograda.

Međutim, ukoliko pružanje podrške posmatramo s obzirom na pojedine oblike kriminaliteta, dobija se znatno drugačija slika.

Naime, primećuje se da je danas u Srbiji akcenat stavljen na pružanje podrške žrtvama nasilja u porodici, odnosno da su žrtve nasilja u porodici prepoznate kao žrtve kojima je potrebno obezbediti pomoć i podršku, i to od strane gotovo svih službi (državnih i nevladinih) iz ispitivanog uzorka. Takva situacija može da se posmatra kao rezultat višegodišnjih zalaganja (pre svega nevladinih organizacija) na podizanju društvene svesti o problemu nasilja u porodici kod nas, kao i brojnih seminara i obuka na temu nasilja u porodici koji su tokom proteklih godina organizovani za stručnjake u Srbiji. S tim u vezi, uočava se da su i pojedini programi koji se razvijaju, odnosno službe koje postoje u okviru državnih institucija, odnosno službi sistema socijalne zaštite upravo orijentisani na problem nasilja, pre svega nasilja u porodici i to mahom prema ženama i deci. Međutim, pomoć i podrška su potrebni i žrtvama drugih oblika viktimizacije, ali se ipak zapaža da ostale kategorije žrtava mogu da dobiju podršku u manjem broju službi i mesta u odnosu na žrtve porodičnog nasilja.

Tako žrtve nasilja u porodici podršku mogu da dobiju u svim delovima Srbije, dok to nije slučaj sa ostalim kategorijama žrtava. Naime, kako pokazuju rezultati istraživanja, žrtve nasilja na radnom mestu, nasilja van porodice i radnog mesta, pretnji i slično ne mogu da dobiju podršku ni u jednoj organizaciji u pojedinim delovima Banata (Zrenjanin, Kikinda), Istočne Srbije (Zaječar), Zapadne Srbije (Šabac, Čačak), Srema (Sremska Mitrovica, Šid, Inđija) i Centralne Srbije (Ivanjica, Pančevo, Jagodina). Sa druge strane, zapaža se da žrtve imovinskog kriminaliteta pomoć mogu da dobiju pre svega u Beogradu, Valjevu, Požarevcu i Nišu, dok se i u ovom slučaju zapaža nedovoljna pokrivenost pojedinih regiona, poput Vojvodine, mačvanskog kraja i većeg dela Centralne i Južne Srbije. Konačno, najveći deo Srbije je nepokriven kada se radi o organizacijama koje pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima, državnog nasilja, odnosno torture i nasilja u institucijama.

Rezultati istraživanja pokazali su da u pružanju podrške žrtvama različitih oblika viktimizacije značajno mesto zauzimaju nevladine organizacije, kao i pojedine organizacione celine službi

sistema socijalne zaštite, ali i narodne kancelarije. Međutim, pružanje podrške žrtvama kriminaliteta (osim eventualno žrtvama nasilja u porodici) od strane centara za socijalni rad uopšte, izaziva određene dileme s obzirom na primarnu misiju ove državne institucije koja nije prvenstveno okrenuta žrtvama niti je okrenuta svim građanima, već samo socijalno ugroženim licima, odnosno licima u stanju socijalne potrebe, pa bi ipak rezultate ovog istraživanja u tom delu trebalo uzeti sa rezervom. Utoliko se čini da bi, posebno u nekim delovima Srbije, trebalo raditi na proširivanju delatnosti organizacija koje pružaju podršku samo pojedinim kategorijama žrtava i na žrtve drugih oblika viktimizacije, s jedne strane, odnosno na osnivanju opštih službi za žrtve, sa druge strane. Jer, kako govore nalazi ovog istraživanja, u vreme njegove realizacije u Srbiji je postojala samo jedna (opšta) služba namenjena žrtvama svih oblika kriminaliteta – Služba za žrtve Viktimološkog društva Srbije *VDS info i podrška žrtvama*.¹⁸

Dobijeni podaci pokazuju da većina službi u Srbiji pruža pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta oba pola, i to kako punoletnim licima, tako i deci (licima mlađim od 18 godina). Pri tome, zapaža se da čak i one službe (pre svega nevladine) koje za primarnu ciljnu grupu imaju žene ili žene i decu, pružaju podršku i osobama muškog pola kada se nađu u situaciji da su viktimizirani nekim krivičnim delom i da su im potrebni pomoć i podrška. Sa druge strane, pak, primećuje se da sve službe u Srbiji pružaju podršku ženama, dok to nije slučaj kada se radi o osobama muškog pola. Osim toga, za razliku od toga da u Srbiji postoje službe čija su primarna i ciljna i korisnička grupa žene, ne postoji nijedna organizacija čiju glavnu ciljnu ili korisničku grupu čine muškarci ili deca.

Žrtvama kriminaliteta se u Srbiji u najvećem broju slučajeva pružaju informacije, emotivna podrška i upućivanje na druge organizacije/institucije u zavisnosti od konkretnih potreba žrtve. Sa druge strane, iako je veliki broj službi naveo da pruža pravnu pomoć, smatramo da bi ove podatke ipak trebalo uzeti s rezervom, jer se upravo domen pravne pomoći, posebno besplatne pravne pomoći, javlja kao jedan od najproblematičnijih

¹⁸ U vreme kada je ovaj broj časopisa Temida ušao u štampu, Viktimološko društvo Srbije je u okviru projekta *Razvoj službi za žrtve u Srbiji* osnovalo dve opšte službe za žrtve i to pri nevladinim organizacijama Žene u akciji iz Velike Plane i SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Niša, koje će pružati podršku svim žrtvama kriminaliteta.

kada se radi o podršci žrtvama kriminaliteta kod nas. Na kraju, pružanje drugih oblika (praktične) pomoći je u priličnoj meri ograničeno jer je mahom skopčano sa određenim troškovima, te mnoge službe nisu u mogućnosti da obezbede ovu vrstu podrške jer nemaju dovoljno materijalnih resursa. To nameće potrebu da se o ovom pitanju u većoj meri pozabavi sama država i da se, na primer, kroz osnivanje fondova za žrtve, obezbede sredstva koja bi se, prema određenim kriterijumima, mogla koristiti za pružanje praktične pomoći i podrške žrtvama kriminaliteta.

Navedeni podaci pokazuju da najveći broj službi koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta to čini kroz neposrednu komunikaciju, odnosno susret sa žrtvom i/ili putem telefonskog razgovora, pri čemu su u najvećem broju slučajeva usluge besplatne za žrtve, ali ne (barem ne u potpunosti) za službe koje podršku nude, što, takođe, govori u prilog potrebi većeg angažovanja države u pogledu obezbeđivanja sredstava i mehanizama za pomoć, podršku i zaštitu žrtava kriminaliteta.

Imajući sve ovo u vidu, mišljenja sam da bi u narednom periodu trebalo raditi na podizanju društvene svesti o žrtvama kriminaliteta uopšte, njihovim pravima i potrebama, zatim na stvaranju mreže (opštih) službi za žrtve koje bi pružale podršku žrtvama svih oblika kriminaliteta bez diskriminacije po bilo kom osnovu, potom na uspostavljanju jedinstvenih standarda u pogledu rada službi za žrtve, kao i na izgradnji sveobuhvatnog mehanizma pomoći, podrške i zaštite žrtava kriminaliteta, uz daleko veće uključivanje države nego što je sada slučaj.

Literatura

- Čopić, S., Vidaković, I. (2002) Službe za pomoć žrtvama kriminaliteta u Engleskoj, Velsu i Severnoj Irskoj, *Temida*, 2, str. 19-29.
- Čopić, S. (2003) Žrtve kriminaliteta u sistemu državne (krivičnopravne) reakcije, *Temida*, 1, str. 19-35.
- Čopić, S., Nikolić, J. (2004) Služba za žrtve kriminaliteta VDS info i podrška žrtvama: analiza dosadašnjeg rada, *Temida*, 3, str. 17-25.
- Herman, J. (1992) *Trauma i oporavak*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata.
- Kovačević, M. (2007) Služba VDS info i podrška žrtvama – analiza rada Službe u 2006. godini, *Temida*, 2, str. 41-51
- Milivojević, S. (2002) *SAFE HORIZON* – služba za pomoć žrtvama u Njujorku, *Temida*, 2, str. 31-38.

Milivojević, S., Mihić, B. (2003) Organizacije koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Beogradu (rezultati istraživanja), *Temida*, 1, str. 37-43.

Nikolić, J. (2002) *Bily kruh bezpeci* (BKB) – organizacija za podršku žrtvama kriminaliteta u Češkoj Republici, *Temida*, 2, str. 52.

Nikolić, J. (2003) Gradski centar za socijalni rad u Beogradu i pomoć žrtvama kriminaliteta, *Temida*, 1, str. 53-55.

Nikolić-Ristanović, V., Kovačević, M., Čopić, S. (2006) Viktimizacija i iskustva žrtava kriminaliteta sa državnim institucijama – analiza podataka Službe VDS info i podrška žrtvama, *Temida*, 2, str. 11-19.

Radisavljević, S. (1998) Službe za pomoć žrtvama kriminala: neka svetska iskustva i mogućnosti njihove primene u našoj zemlji, *Temida*, 1, str. 29-39.

Van Dijk, J.J.M. (1999) Kriminalna viktimizacija: globalni osvrt, *Temida*, 1, str. 13-15.

Vidaković, I. (2002) Žrtve kriminaliteta, emocionalna reakcija i proces oporavka, *Temida*, 2, str. 39-45.

Vidaković, I. (2003) Uloga zdravstvene službe u pomoći žrtvama kriminaliteta (rezultati kvalitativnog istraživanja), *Temida*, 1, str. 45-51.

Sanja ČOPIĆ, LL.M

Victim support services in Serbia: survey results

From September 1, 2006 to June 1, 2007, within the project "Development of victim support services in Serbia", Victimology Society of Serbia has conducted a survey on organizations in Serbia that are offering support to victims of crime. Aims of the survey were: to identify organizations that are supporting victims of crime either within state institutions and non-governmental organizations; to collect and analyze the data that might be useful for victims, and also to make directory of victim support services in Serbia. The sample encompassed 188 organizations from 55 towns in Serbia. The aim of this paper is point out, through the analysis of the data obtained through the survey, to which extent victims of crime in general, and of some forms of crime in particular can get support in Serbia, which organizations are offering support, what form of support and in which way.

Keywords: victim support services, victims, assistance and support, non-governmental organizations, state institutions, Serbia

TEMIDA

Jun 2007, str 29-40

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM0702029N

Službe za decu i specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu

Jasmina NIKOLIĆ*

Tekst predstavlja prikaz rezultata istraživanja službi za decu i specijalizovanih organizacija za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu koje je Viktimološko društvo Srbije sprovedo krajem 2006. i početkom 2007. godine, sa akcentom na programe relevantne za žrtve kriminaliteta. U uvodnom delu je opisana metodologija istraživanja. Sledeća tri dela teksta posvećena su rezultatima istraživanja organizacija koje rade sa svakom pojedinačnom grupom korisnika, sa posebnim osvrtom na specifične oblasti rada svake pojedinačne organizacije. U zaključku se razmatraju rezultati istraživanja i povezuju sa trenutnim aktivnostima i pravcima daljeg razvoja Službe VDS info i podrška žrtvama, koja radi u okviru Viktimološkog društva Srbije, vezanim za pomenute grupe korisnika.

Ključne reči: deca, osobe sa invaliditetom, Romi, Beograd, organizacije, žrtve, kriminalitet

Uvod

U okviru pripremnih aktivnosti za osnivanje Službe VDS info i podrška žrtvama, Viktimološko društvo Srbije je krajem 2002.godine uradilo istraživanje organizacija koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Beogradu (Milivojević, Mihić, 2003:37). Rezultati ovog istraživanja su, pored ostalog, ukazali na mali broj specijalizovanih organizacija za decu¹ i marginalizovane grupe

kao što su osobe sa invaliditetom i Romi. Uočen je i nedostatak jasnog određenja konkretnih vrsta pomoći koje malobrojne organizacije koje rade sa pomenutim grupama korisnika nude. Imajući u vidu ove rezultate i analizu rada Službe VDS info i podrška žrtvama (Ćopić, Nikolić, 2004:17), koji su nedvosmisleno ukazali da postoji potreba za preciznijim podacima o ovim organizacijama, Viktimološko društvo Srbije je u periodu od decembra 2006 do februara 2007 uradilo istraživanje postojećih službi za deci i specijalizovanih organizacija za osobe sa invaliditetom² i Rome u Beogradu. Ovo istraživanje je urađeno kao deo projekta Viktimološkog društva Srbije "Razvoj Službi za žrtve u Srbiji" koji finansira EU, realizuje Evropska agencija za rekonstrukciju, sprovodi Konzorcijum Centar za razvoj neprofitnog sektora i Fond centra za demokratiju u okviru programa "Fond za podršku civilnom društvu u Srbiji". U daljem tekstu biće predstavljeni rezultati istraživanja grupisani u tri dela: Službe za decu u Beogradu, Specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom u Beogradu i Specijalizovane organizacije za Rome u Beogradu.

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja kojim ćemo se baviti u narednim delovima teksta su postojeće službe za

2 Pod osobama sa invaliditetom u ovom tekstu se podrazumevaju osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju ograničene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške. (Predlog Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Republike Srbije, čl. 3.). //www.minrzs.sr.gov.yu/srp/Predlog%20zakona%20o%20sprecavanju%20diskriminacije%20osoba%20sa%20invaliditetom.pdf.)

* Jasmina Nikolić je rukovoditeljka Službe VDS info i podrška žrtvama. E-mail: tin94@eunet.yu

1 U ovom tekstu pod detetom se podrazumeva " svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života", a u skladu sa čl.1. Konvencije o pravima deteta, koju je usvojila Generalna skupština UN novembra 1989, a naša zemlja ratifikovala decembra 1990.godine (stupila na snagu januara 1991.).

decu i specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu. Ovim istraživanjem nisu bile obuhvaćene državne obrazovne institucije i zdravstvene ustanove.

Ciljevi istraživanja su bili: Identifikovanje službi za decu čiji programi su relevantni za decu žrtve kriminaliteta i specijalizovanih organizacija za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu; prikupljanje podataka o organizacijama relevantnih za korisnike; prikupljanje podataka o tome šta se nudi deci, osobama sa invaliditetom i Romima u slučajevima kada su žrtve kriminaliteta; pravljenje direktorijuma organizacija koje rade sa decom, osobama sa invaliditetom i Romima u Beogradu na osnovu prikupljenih podataka. Istraživanje je rađeno u periodu od septembra 2006 do juna 2007. godine, dok je prikupljanje podataka izvršeno u periodu od 20.12.2006. do 20.02.2007. godine

Za potrebe ovog istraživanja korišćen je upitnik napravljen posebno za svaku od navedenih grupa korisnika koji je sadržao pitanja koja se odnose na: Kontakt podatke o organizacijama; Glavne ciljeve/misiju; Pružanje neposredne pomoći deci, osobama sa invaliditetom i Romima; Programe namenjene svakoj od pojedinačnih grupa; Vrste pomoći koje organizacija može da pruži deci, osobama sa invaliditetom i Romima žrtvama kriminaliteta; Način kontaktiranja; Način pružanja usluga; Evidenciju i broj osoba koji se obraćao organizaciji u proteklih 6 meseci; Saznanja o drugim organizacijama koje rade sa ovim grupama korisnika; Postojanje baza podataka i štampanog materijala.

Tehnika prikupljanja podataka koja je korišćena u ovim istraživanjima je anketa koja je bila slata identifikovanim organizacijama poštom ili e-mailom uz prethodni dogovor telefonom. Organizacije koje su bile obuhvaćene ovom anketom i kojima su poslani upitnici bile su identifikovane iz Direktorijuma NVO Centra za razvoj neprofitnog sektora (CRNPS)³, ličnim kontaktima sa osobama iz službi za decu i specijalizovanih organizacija za osobe sa invaliditetom i Rome, kao i na osnovu odgovora anketiranih organizacija na pitanje da li znaju druge organizacije koje rade sa grupama korisnika koje su bile predmet našeg interesovanja. U istraživanju su takođe korišćeni i podaci dobijeni istraživanjem službi za žrtve u Srbiji koje je 2006. i 2007. godine radilo Viktimološko društvo Srbije (Čopić, 2007: 13).

3 Može se videti na internet adresi: http://directory.crnps.org.yu/browse_place.asp.

Prilikom realizacije istraživanja naišli smo na izvesne teškoće koje se odnose na identifikaciju organizacija. U direktorijumu NVO CRNPS⁴ ima identifikovanih 25 službi za decu, ali ih je teško bilo kontaktirati na osnovu podataka iz Direktorijuma. Naime, promene u kontaktima nekih organizacija nisu bile ažurirane, dok su neke organizacije, čiji su kontakti u Direktorijumu, prestale da postoje.

Ovaj problem je bio veoma izražen kada su u pitanju romske organizacije. Naime u direktorijumu NVO CRNPS⁵ ima 32 romske organizacije, ali više od 50% ovih organizacija nemoguće je kontaktirati na osnovu postojećih podataka, što je rezultiralo da su dobijeni podaci za samo devet organizacija.

Službe za decu u Beogradu

Tokom trajanja istraživanja, na osnovu podataka iz Direktorijuma CRNPS, ličnih kontakata i na osnovu podataka dobijenih iz popunjenih upitnika, kontaktirano je 16 organizacija koje rade sa decom u Beogradu. Od 16 kontaktiranih organizacija 11 organizacija je popunilo upitnik. Podaci za još 5 organizacija su dobijeni na osnovu upitnika koji su popunjeni prilikom istraživanja službi za žrtve u Srbiji.

Sledećih 16 organizacija predstavljaju uzorak istraživanja koji će u narednom delu biti analiziran i njega čine 12 nevladinih organizacija i to su: Astra, Atina, Centar za prava deteta, Centar za integraciju mladih, Incest trauma centar, Samohrane majke, Savetovalište protiv nasilja u porodici, Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu, „Snaga prijateljstva“ Amity, SOS dečija linija, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja -Grocka, Udruženje za podsticanje dečijeg razvoja „Veliki Mali svet“ i Viktimološko društvo Srbije. Uzorak istraživanje je činila i jedna međunarodna nevladina organizacija Save the Children UK i tri državne organizacije Prihvatište za urgentnu zaštitu dece, SOS dečija linija i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima.

Sve organizacije koje su bile obuhvaćene istraživanjem zalažu se za poštovanje dečijih ljudskih prava u skladu sa Konvencijom UN. Takođe sve organizacije svoje usluge nude besplatno za sve korisnike i vode evidenciju o osobama koje

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*

im se obraćaju. 13 organizacija štampa neki vid materijala odnosno godišnje izveštaje, dok dve organizacije nisu navele odgovor koji se odnosi na štampani materijal. Osam organizacija promovišu svoj rad kroz štampanje biltena, lifleta, postera, priručnika i knjiga.

Osam organizacija je navelo da ima bazu podataka o organizacijama koje rade sa decom, dok ostalih sedam organizacija nema takvu bazu podataka. Na pitanje da li znaju za postojanje organizacija koje imaju bazu podataka o organizacijama namenjenim deci, jedna organizacija je potvrdno odgovorila dok ostalih 14 nije imalo takva saznanja.

15 organizacija iz uzorka rade direktno sa decom, a iste organizacije rade i sa decom žrtvama kriminaliteta sa izuzetkom organizacija Udruženje za podsticanje dečijeg razvoja »Veliki Mali svet« i Međunarodne NVO, Save the Children UK, koje ne pružaju usluge deci žrtvama. Udruženje za podsticanje dečijeg razvoja »Veliki Mali svet« se zalaže za podsticanje fizičkog, intelektualnog, socijalnog i emocionalnog razvoja dece iz različitih kulturnih i socijalnih sredina, dok se organizacija Save the children UK zalaže za prava dece na osnovu Konvencije o pravima dece (UNCRC 1989), i pruža humanitarnu i razvojnu pomoć deci ugroženoj siromaštvom, bolešću i nasiljem. Ova organizacija direktno radi sa decom starijom od 14 godina i njima su namenjeni programi iz oblasti učešća dece u iniciranju i podršci usvajanju Zakona o zaštitniku prava deteta.

Centar za prava deteta je bila jedina organizacija iz uzorka koja ne radi direktno sa decom već su njegove aktivnosti usmerene na uvođenje i primenu zakona, politike i prakse koji omogućavaju unapređenje dobrobiti deteta, zaštitu njihovih prava i njihovo puno učešće u društvu.

Službe koje pružaju pomoć deci žrtvama kriminaliteta

Astra, Atina, Centar za integraciju mladih, Incest trauma centar, Samohrane majke, Savetovalište protiv nasilja u porodici, Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu, „Snaga prijateljstva“ Amity, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja - Grocka i Viktimološko društvo Srbije su nevladine organizacije kojima se mogu obratiti deca u slučaju da su žrtve kriminaliteta. Prihvatilište za urgentnu zaštitu dece, SOS dečija linija i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima rade u okviru državnih organizacija i takođe im se mogu obratiti deca žrtve kriminaliteta. Sve navedene organizacije imaju sedište u Beogradu ali pružaju pomoć deci sa cele teritorije Srbije.

Ove organizacije pružaju podršku deci žrtvama pojedinih oblika kriminaliteta, dok su neke od njih namenjene svim žrtvama kriminaliteta i one će sada biti predstavljene prema tom kriterijumu.

Tabela br.1 Prikaz organizacija prema oblasti angažovanja

Naziv organizacije	Nasilje u porodici	Seksualno nasilje	Trgovina ljudima	Ostale vrste kriminaliteta
Astra			♦	
Atina			♦	
Centar za integraciju mladih	♦	♦	♦	♦
Incest trauma centar		♦		
Prihvatilište za urgentnu zaštitu dece	♦			
Samohrane majke	♦	♦		♦
Savetovalište protiv nasilja u porodici	♦	♦	♦	
Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu	♦			
„Snaga prijateljstva“ Amity	♦	♦		♦
SOS dečija linija	♦	♦	♦	♦
SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja –Grocka	♦			
Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima			♦	
Viktimološko društvo Srbije	♦	♦	♦	♦

Astra i Atina su nevladine organizacije koje pružaju pomoć deci žrtvama trgovine ljudima sa teritorije cele Srbije. U ovim organizacijama deca mogu dobiti informacije, emocionalnu podršku, psihološko savetovanje, medicinsku pomoć, pravnu pomoć i upućivanje na druge organizacije. Organizacija Atina nudi smeštaj u Sklonište za žrtve trgovine ljudima, dok i ona i Astra imaju programe koji se odnose na prevenciju i reintegraciju žrtava trgovine ljudima, kao i programe namenjene formalnom i neformalnom obrazovanju. Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima nastala je kao zajednički projekat Misije OEBS-a u SCG i Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, a smeštena je u Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu. Ova služba ima ulogu identifikovanja žrtava i koordinacije svih subjekata koji su uključeni u zaštitu i smeštaj ovih žrtava. Treba naglasiti da je ova organizacija dostupna tokom 24 časa.

Incest Trauma Centar je nevladina organizacija koja nudi psihološku podršku deci koja su preživela seksualno nasilje kako u porodici tako i van nje. Ova organizacija nudi terapijski rad sa ovom decom koji uključuje psihološku pomoć i psihoterapiju. Sa decom rade psihološkinje i psihijatrice.

Deca žrtve nasilja u porodici mogu se obratiti sledećim organizacijama: Prihvatištu za urgentnu zaštitu dece, Savetovalištu protiv nasilja u porodici, Skloništu za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu i SOS telefonu za žene i decu žrtve nasilja –Grocka. U ovim organizacijama deca mogu dobiti informacije, emocionalnu podršku, psihološko savetovanje, medicinsku pomoć i upućivanje na druge organizacije.

Prihvatište za urgentnu zaštitu dece, Savetovalište protiv nasilja u porodici i Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu pored navedenih usluga nude deci i usluge smeštaja u situaciji neposredne opasnosti. Naime, deca koja su bila izložena zanemarivanju i zlostavljanju u porodici mogu biti smeštena u Prihvatište za urgentnu zaštitu dece, državnu ustanovu, koje radi u okviru Zavoda sa smeštaj i zbrinjavanje dece bez roditeljskog staranja. Deci se u ovoj ustanovi nudi zbrinjavanje, bezbednost i saniranje prvih posledica traume. Važno je napomenuti da se deca mogu smestiti u ovu ustanovu isključivo posredstvom Centra za socijalni rad. U ostale dve organizacije deca mogu biti smeštena u skloništa za

žrtve nasilja u porodici sa svojim majkama. Postoji ograničenje da u Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu ne mogu biti smeštena muška deca starija od 12 godina zbog neprilagođenih stambenih uslova. Iz istih razloga sklonište koje radi u okviru Savetovališta protiv nasilja u porodici ne može da zbrine mušku decu stariju od 14 godina i bebe mlađe od godinu dana. Od navedenih organizacija samo Prihvatište za urgentnu zaštitu dece isključivo radi sa decom, dok su ostale organizacije namenjene i ženama i deci.

Organizacije kojima se mogu obratiti deca žrtve različitih oblika kriminaliteta uključujući i nasilje u porodici su: Centar za integraciju mladih, Samohrane majke, Snaga prijateljstva Amity, SOS dečija linija i Viktimološko društvo Srbije. U ovim organizacijama deca mogu dobiti informacije, emocionalnu podršku i upućivanje na druge organizacije. Centar za integraciju mladih radi isključivo sa decom iz ustanova socijalnog staranja i decom koja nemaju stalno prebivalište već žive i rade na ulici. Aktivisti ovih organizacija sprovode svoje aktivnosti u domovima i direktno sa decom na ulici. Ova organizacija planira otvaranje Prihvatišta za „decu ulice“ za polovinu jula 2007 godine. Organizacija „Samohrane majke“ pored navedene pomoći i podrške za decu žrtve kriminaliteta iz jednoroditeljskih porodica ima i programe koji imaju za cilj poboljšanje kvaliteta života ovih porodica.

Snaga prijateljstva Amity, pored navedenih usluga nudi deci žrtvama kriminaliteta i usluge posredovanja (medijacije) između žrtve i počinioca. Od ostalih programa koji su namenjeni svoj deci treba pomenuti programe psihosocijalne i edukativne podrške i posebno programe vezane za identifikaciju dece koja su u riziku od sukoba sa zakonom i za decu koja su već u sukobu sa zakonom.

Svim do sada navedenim organizacijama deca se mogu obratiti lično i putem telefona dok je SOS dečija linija telefonski, savetodavno-informativni servis namenjen deci sa ciljem da sagledaju situaciju u kojoj se nalaze i iznađu pravce za rešavanje problema. Ova organizacija radi u okviru Zavoda sa smeštaj i zbrinjavanje dece bez roditeljskog staranja i jedini je servis namenjen deci koji radi od 0-24 časa. Telefonska linija je besplatna i namenjena je svoj deci. Ovoj organizaciji se mogu obratiti i žrtve vršnjačkog nasilja. Deca koja imaju problema sa nekom vrstom zavisnosti takođe se mogu obratiti ovoj organizaciji.

Prethodno navedene organizacije nemaju uzrasno ograničenje za decu koja im se obraćaju. Viktimološkom društvu Srbije mogu se obratiti deca žrtve kriminaliteta starija od 14 godina. Mlađa deca mogu dobiti informacije, emotivnu podršku i upućivanje na druge organizacije preko roditelja.

Tabela 2. Prikaz organizacija prema vrsti usluge koju organizacije pružaju žrtvama

Naziv NVO	Informacije	Pravna pomoć	Emotivna pomoć	Smeštaj	Upućivanje	Psihološka pomoć
Astra	♦	♦		♦	♦	
Atina	♦	♦	♦	♦	♦	♦
Centar za integraciju mladih	♦	♦	♦		♦	
Incest trauma centar			♦			♦
Prihvatište za urgentnu zaštitu dece				♦		♦
Samohrane majke	♦		♦		♦	♦
Savetovalište protiv nasilja u porodici	♦	♦	♦	♦	♦	♦
Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu	♦		♦	♦		♦
„Snaga prijateljstva“ Amity	♦		♦		♦	
SOS dečija linija	♦		♦		♦	
SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja –Grocka	♦		♦		♦	
Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima					♦	
Viktimološko društvo Srbije	♦		♦		♦	

Kada govorimo o službama za decu u Beogradu potrebno je ukazati na usluge koje deci nudi Gradski centar za socijalni rad. U Gradski centar integrirani su centri za socijalni rad 16 beogradskih opština, koji deluju kao odeljenja Centra na tim opštinama. Gradski centar za socijalni rad je ustanova socijalne zaštite koja vrši javna ovlašćenja u oblasti socijalne i porodično-pravne zaštite. Delatnost Centra je socijalna zaštita, socijalni rad i porodično pravna-zaštita, a regulisana je Zakonom o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju soci-

jalne sigurnosti građana⁶, Porodičnim zakonom⁷, Krivičnim zakonikom - odredbe koje se odnose na maloletne učinioce prekršajnih dela⁸ i Odlukom o pravima u socijalnoj zaštiti Beograda⁹. Postupak za ostvarivanje prava građana Centar vodi po odredbama Zakona o opštem upravnom postupku¹⁰.

Osnovni oblici zaštite koji Gradski centar za socijalni rad pruža deci korisnicima, što potvrđuju podaci dobijeni iz 13 upitnika sa teritorije Beo-

grada koji su popunjeni tokom istraživanja službi za žrtve u Srbiji, su: Usvojenje; Smeštaj; Smeštaj u hraniteljske porodice; Starateljstvo; Zaštita dece sa posebnim potrebama; Dozvole za maloletnički brak; Otuđenje imovine maloletnika; Produženje roditeljskog prava; Lišavanje roditeljskog prava; Krivični postupak prema maloletnicima; Prekršajni

6 "Službeni glasnik RS", br.111/05.

7 "Službeni glasnik RS", br.18/05.

8 "Službeni glasnik RS", br.107/05.

9 "Službeni list grada Beograda", br. 23/05.

10 "Službeni list SRJ", br.31/01.

postupak prema maloletnicima; Sprovođenje vaspitnih mera; Smeštaj u vaspitnu ustanovu; Pomoć u vaspitanju; Poveravanje dece pri razvodu braka; Regulisanje viđenja sa roditeljima; Izmena odluke o poveravanju i uverenje za roditeljski dodatak.

Deca žrtve kriminaliteta u Centrima za socijalni rad mogu dobiti: Pomoć kod zlostavljanja i zanemarivanja; Pomoć deci žrtvama nasilja u porodici; Pokretanje parničnog postupka za izricanje zaštitnih mera u slučajevima nasilja u porodici i smeštaj u Prihvatište za urgentnu zaštitu zlostavljane dece.

Osnovni problemi u radu Gradskog centra za socijalni rad proističu iz podeljene zakonske nadležnosti i organizaciji rada koja je bazirana na timskom radu. Uočava se da, uprkos najavljenim reformama, na ovom polju nije došlo do većih pomaka u odnosu na 2002 godinu kada je VDS radilo intervjuje u Gradskom centru za socijalni rad u odeljenjima u Zemunu i Starom gradu (Nikolić, 2003:53).

Ako pokušamo da na osnovu navedenih podataka sagledamo pokrivenost teritorije Beograda organizacijama koje na različite načine rade sa decom možemo da zapazimo sledeće. Sve organizacije koje su kontaktirane sprovode sadržaje koji su višestruko korisni za decu. Na osnovu podataka kojim raspolažemo nismo mogli da zaključimo koliko su deca upoznata sa postojanjem ovih organizacija i koliko u slučaju potrebe imaju svest da mogu da se obrate ovim organizacijama.

Ovo istraživanje potvrđuje nalaz istraživanja organizacija koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Beogradu koje je Viktimološko društvo Srbije sprovelo 2002 godine, a koji se odnosi na postojanje malog broja specijalizovanih organizacija koje rade sa decom žrtvama (Milivojević, Mihić, 2003:37). Trenutno postoje organizacije koje rade sa žrtvama pojedinih vrsta kriminaliteta ali opšta služba namenjena deci žrtvama kriminaliteta bez obzira na uzrast i vrstu kriminaliteta ne postoji. Sve organizacije koje su bile obuhvaćene istraživanjem imale su neko ograničenje koje se odnosilo na to kojim žrtvama kriminaliteta se pomoć pruža, uzrasno ograničenje ili ograničenje koje se odnosi na pojedine grupe dece. Jedine specijalizovane organizacije za decu čija su ciljna grupa samo deca bile su Prihvatište za urgentnu zaštitu dece, SOS telefonske linije i Centar za integraciju mladih.

Ako posmatramo trenutnu situaciju koja se odnosi na smeštaj dece žrtava nasilja u porodici u situaciji neposredne opasnosti, uočavaju se pomaci u odnosu na 2002 godinu s obzirom da su se pojavile dve nove organizacije a to su Prihvatište za urgentnu zaštitu dece, kao državna ustanova i nevladina organizacija Atina. Međutim smeštaj u ostalim organizacijama koje nude ovu uslugu i dalje ima izvesnih ograničenja koja su navedena u prethodnom delu. Nova je i nevladina organizacija Centar za integraciju mladih koja radi sa domskom decom i „decom ulice“ koji su do sad bili grupa sa kojom nije radila ni jedna pojedinačna organizacija. Takođe, ohrabruje i činjenica da ova organizacija planira otvaranje Prihvatišta za decu koja žive na ulici.

Specijalizovane organizacije za osobe sa invaliditetom u Beogradu

Tokom trajanja istraživanja, na osnovu podataka iz Direktorijuma CRNPS, ličnih kontakata i na osnovu podataka dobijenih iz popunjenih upitnika, kontaktirano je 20 organizacija koje rade sa osobama sa invaliditetom u Beogradu. Od 20 kontaktiranih organizacija, 12 organizacija je popunilo upitnik i to su: Beogradsko udruženje za pomoć osobama sa autizmom, Društvo za pomoć osobama sa L.Down sindromom Srbije (DSAS), NVO "Otvorena vrata", "Vedra dečja kuća", Centar za samostalni život invalida Srbije, Društvo za pomoć osobama ometenim u razvoju Stari grad, Radionica za decu sa posebnim potrebama Suncokret, Udruženje paraplegičara Beograda, MNRO "Zvezdara", dnevni boravak "Naša kuća", Udruženje obolelih od multiple skleroze Beograd i Iz kruga. Organizacija Radionica za decu sa posebnim potrebama Suncokret je u periodu od završetka istraživanja do početka pisanja ovog teksta prestala da postoji. Sve organizacije koje su popunile upitnik su nevladine organizacije.

Sve organizacije koje čine uzorak istraživanja rade sa različitim grupama osoba sa invaliditetom. Takođe, sve organizacije promovišu pravo na samostalan život osoba sa invaliditetom, bez diskriminacije i sa akcentom na inkluziju u socijalnu i društvenu sredinu. Devet organizacija koje su bile obuhvaćene istraživanjem svoje usluge nude besplatno za sve korisnike, dok dve naplaćuju svoje usluge koje se odnose na smeštaj odnosno

dnevni boravak korisnika. Dve organizacije u nekim slučajevima naplaćuju svoje usluge a u nekima ne. Deset organizacija vode evidenciju o osobama koje im se obraćaju dok dve organizacije ne vode takav vid evidencije. Devet organizacija štampa neki vid materijala odnosno godišnje izveštaje, dok dve organizacije nisu navele odgovor koji se odnosi na štampani materijal. Jedna organizacija prezentira godišnje izveštaje, biltene i ostale informativne sadržaje na internet stranicama, smatrajući da je ovaj vid prezentiranja materijala finansijski prihvatljiviji.

Pregled organizacija prema uzrastu korisnika prikazan je u tabeli broj 3. Iz tabele se može uočiti da sve organizacije rade i sa decom i sa odraslima dok samo dve organizacije rade samo sa odraslim korisnicima i to su Udruženje obolelih od multiple skleroze Beograd i Centar za samostalni život invalida.

Tabela 3. Prikaz organizacija prema uzrastu korisnika

Naziv NVO	Deca do 14 god	Deca od 14-18 god	Odrasli
Beogradsko udruženje za pomoć osobama sa autizmom	♦	♦	♦
Društvo za pomoć osobama sa L.Down sindromom Srbije (DSAS)	♦	♦	♦
NVO "Otvorena vrata"		♦	♦
"Vedra dečja kuća"	♦	♦	
Centar za samostalni život invalida Srbije			♦
Društvo za pomoć osobama ometenim u razvoju Stari grad	♦	♦	♦
Udruženje paraplegičara Beograda	♦	♦	♦
MNRO "Zvezdara", dnevni boravak "Naša kuća"		♦	♦
Udruženje obolelih od multiple skleroze Beograd			♦
Iz kruga	♦	♦	♦

Udruženje obolelih od multiple skleroze Beograd je organizacija čije su aktivnosti usmerene ka poboljšanju kvaliteta života obolelih i normalizaciji njihovog odnosa sa socijalnom sredinom u kojoj žive. Konkretni programi koje za svoje korisnike sprovodi ova organizacija su nabavka neophodnih pomagala (hodalice, kolica, štapova, štaka), nabavka neophodnih higijenskih sredstava (pele na, uložaka, katetera), obezbeđivanje fizikalnog tretmana u organizaciji i prostorijama Udruženja, obezbeđivanje materijalne i finansijske pomoći socijalno najugroženijim članovima, organizacija izleta i odlaska na banjsko lečenje, redovne posete i obilasci članova.

Pet kontaktiranih organizacija pruža neki vid pomoći osobama sa invaliditetom u slučaju da su žrtve kriminaliteta i to su: „...IZ KRUGA“, Beogradsko udruženje za pomoć osobama sa autizmom, Udruženje paraplegičara Beograd, NVO "Otvorena vrata" i Centar za samostalni život invalida Srbije. Žrtve kriminaliteta u navedenim organizacijama mogu dobiti informacije, emotivnu podršku, psihološko savetovanje i upućivanje na druge or-

ganizacije. (Tabela br. 4) Sve organizacije pružaju pomoć telefonom i u neposrednom razgovoru. Pomoć se pruža bez obzira na pol, sa izuzetkom organizacije Iz kruga koja pruža pomoć samo ženama žrtvama nasilja i članovima njihove porodice. Ovoj organizaciji mogu da se obrate sve žene sa invaliditetom i članovi njihovih porodica koji imaju iskustvo nasilja. Organizacija ovim osobama nudi osim navedenih usluga i pravnu pomoć, zastupanje na sudu i mogućnost posete aktivistkinja organizacije.

Tabela 4. Prikaz rezultata prema vrsti usluge koju organizacije nude žrtvama kriminaliteta

Naziv NVO	Informacije	Pravna pomoć	Emotivna podrška	Smeštaj	Upućivanje	Psihološka pomoć
Iz kruga	♦	♦	♦		♦	♦
Beogradsko udruženje za pomoć osobama sa autizmom	♦		♦		♦	
Udruženje paraplegičara Beograd	♦		♦		♦	
NVO "Otvorena vrata"	♦		♦		♦	
Centar za samostalni život invalida Srbije	♦		♦		♦	

Navedenim organizacijama mogu se obratiti osobe sa invaliditetom bez obzira na uzrast.

Treba naglasiti da ostale organizacije nude navedene usluge žrtvama kriminaliteta u slučaju potrebe ali to nije njihova primarna usluga. U dosadašnjem radu su imali samo par obraćanja žrtava kriminaliteta. Njihove primarne usluge vezane su za vrstu invalidnosti i one izgledaju ovako:

- Beogradsko udruženje za pomoć osobama sa autizmom okuplja osobe sa autizmom, njihove roditelje-staraoce, članove njihovih porodica, stručnjake i sve druge građane koji žele da daju doprinos ostvarenju prava osoba sa autizmom po međunarodnim konvencijama. Ovu organizaciju su osnovali roditelji osoba sa autizmom kako bi bili efikasniji u borbi za ostvarivanje prava svoje dece. Aktivnosti ove organizacije imaju za cilj da roditelji razmene iskustva sa drugim roditeljima, da realnije sagledaju budućnost svog deteta i porodice i da mogu da utiču na nju, da budu upoznati sa pravima koje imaju osobe sa autizmom i načinima da se ta prava ostvare, da lakše uključe dete u vrtić, školu ili instituciju socijalne zaštite, da budu bolje informisani o novim saznanjima o autizmu (putem seminara, kongresa, literature), da učestvuju u osmišljavanju i sprovođenju različitih aktivnosti kojima se deci pruža mogućnost da razviju svoje sposobnosti, prošire interesovanja i saznanja i u što većoj meri se uključe u društveni život. Najznačajnije ak-

tivnosti koje ova organizacija sprovodi su likovne radionice i psihološke radionice za roditelje,

pravo na rad za osobe sa autizmom i dnevni centar za osobe sa problemima iz autističnog spektra.

- Udruženje paraplegičara Beograda sprovodi aktivnosti koje se odnose na evidenciju članova sa dijagnozom paraplegije, kvadriplegije i hemiplegije; pomoć članovima i njihovim porodicama u rešavanju

egzistencijalnih problema; pomoć u lečenju i rehabilitaciji; pomoć pri nabavci ortopedskih pomagala i lekova; pomoć pri ostvarivanju prava iz oblasti socijalne zaštite, pravne zaštite, zdravstvene zaštite i penzijsko invalidskog osiguranja; pomoć pri obrazovanju i zapošljavanju; pomoć pri edukaciji i prekvalifikaciji; pomoć u oblasti sporta i kulture i pomoć, kao i zaštita od svih oblika diskriminacije.

- NVO "Otvorena vrata" svojim aktivnostima pokušava da poveća mogućnosti ugroženim pojedincima i grupama na jednaku šansu za kvalitetniji život i ostvarivanje potencijala. Korisnici ove organizacije su deca sa lakim mentalnim hendikepom koja su prošla osnovnoškolsko obrazovanje, a ostala su institucionalno neobuhvaćena i prepuštena brizi porodice. Programi su raznovrsni sa akcentom na inkluziju.
- Centar za samostalni život invalida Srbije promoviše filozofiju samostalnog života osoba sa invaliditetom i njihovo puno građansko učešće u svim slojevima društva. Glavne aktivnosti koje realizuju su: Servis personalnih asistenata u Srbiji, izgradnja zastupničkih kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom u Jugoistočnoj Evropi, rad na rodnoj ravnopravnosti žena sa invaliditetom, rad na pristupačnosti objekata, rad na zakonskoj regulativi – strategiji socijalne zaštite i rad na smanjenju siromaštva s posebnim osvrtom na osobe sa invaliditetom.

Ostale organizacije, koje su činile uzorak istraživanja, žrtvama kriminaliteta ne nude specifične usluge već svojim korisnicima nude usluge koje su vezane za njihovu primarnu misiju koja se odnosi na vrstu invalidnosti.

- Društvo za pomoć osobama sa L. Down sindromom Srbije (DSAS) se zalaže za unapređenje života osoba sa Down sindromom i njihovih porodica u Srbiji kroz aktivnosti usmerene ka sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom uopšte i posebno osoba sa L. Down sindromom. Svoju misiju sprovode kroz projekat „Stanovanje uz podršku“ kako za osobe sa Down sindromom tako i drugim vrstama invaliditeta. Osnovne aktivnosti ove organizacije su pružanje stručne pomoći, podrške za sve uzrasne grupe osoba sa Down sindromom, edukacije za roditelje i stručnjake kroz lični kontakt i štampani materijal, održavanje radionica (muzička, likovna, kaširanje papira, korparstvo), pokretanje inicijativa za aktivnosti rešavanja globalnih problema kako osoba sa Down sindromom tako i drugih vrsta invaliditeta (inicijativa za prihvatanje dece sa invaliditetom u prirodnoj ili hraniteljskoj porodici, inicijativa za pokretanje aktivnosti prevencije, rane intervencije, život u zajednici uz podršku, inkluzivno obrazovanje i suživot u otvorenoj zajednici kao i drugih problema koji rešavaju bazične potrebe osoba sa invaliditetom.
- Socijalna inkluzija, radno i životno osposobljavanje osoba ometenih u razvoju je misija organizacije MNRO "Zvezdara", dnevni boravak "Naša kuća". Osnovni programi koje sprovodi ova organizacija su program radnog osposobljavanja, program životnog osposobljavanja i psihosocijalne radionice i stimulatívno-inkluzivni program vikend boravka. Sve ove aktivnosti se sprovode kroz dnevni boravak "Naša kuća".
- Društvo za pomoć osobama ometenim u razvoju Stari grad je organizacija koja u svom radu obavlja sledeće aktivnosti: dnevno zbrinjavanje osoba ometenih u razvoju, socijalizaciju, inkluziju i integraciju u lokalnu zajednicu, rehabilitaciju i razvijanje znanja, radnih navika, veština i sposobnosti, optimalno afirmisanje očuvanih kapaciteta, kroz učešće u brojnim radionicama i sekcijama, osposobljavanje za samostalni život, neposrednu pomoć porodicama osoba ometenih u razvoju, podrška povezivanju porodica

ovih osoba sa institucijama sistema, unapređenje i izjednačavanje prava osoba ometenih u razvoju sa pravima ostalih članova zajednice, informisanje, edukacija i senzibilizacija javnosti za potrebe osoba ometenih u razvoju. Ova organizacija ima više aktivnosti koje se odnose na sticanje praktičnih znanja kao što su kupovina, spremanje domaćinstva, zatim savladavanje školskih sadržaja ali i organizovanje zabavnih aktivnosti kao što su šetnje uz upoznavanje grada, posete galerijama, bibliotekama, bioskopima, pozorištu i organizovanje disko večeri subotom.

- "Vedra dečja kuća", promoviše unapređenje kvaliteta ličnog i društvenog života dece sa različitim razvojnim problemima, kao i života njihovih porodica. Osnovni ciljevi kojih se pridržavaju u radu su senzibilisanje korisnika usluga, stručnjaka iz redovnih vaspitno-obrazovnih institucija i javnosti za prava dece ometene u razvoju, pružanje stručne pomoći ometenoj i neometenoj deci sa problemima i njihovim porodicama, kao i organizovanje javnih aktivnosti za ostvarivanje prava porodice, dece i omladine kao i individualni tretmani sa ometenim detetom. Organizacija sprovodi grupne aktivnosti sa ometenom i neometenom decom različitog tematskog sadržaja.

Na osnovu navedenih podataka može se zaključiti da u Beogradu postoje dve grupe organizacija za rad sa osobama sa invaliditetom. Brojnije su one koje promovišu prava osoba sa pojedinim vrstama invaliditeta. Ove organizacije su uglavnom nastale sa ciljem povezivanja i boljeg funkcionisanja osoba sa invaliditetom i njihovih porodica. Malobrojnije su opšte organizacije namenjene svim osobama sa invaliditetom. Što se tiče žrtava kriminaliteta one mogu samo u malom broju organizacija da dobiju bazičnu podršku i informacije, dok samo u organizaciji „...IZ KRUGA“ mogu da dobiju pravnu pomoć i zastupanje u sudu. Međutim ove usluge su dostupne samo ženama žrtvama nasilja u porodici. Žene žrtve nasilja u porodici sa invaliditetom mogu se smestiti u Sklonište za žene žrtve nasilja u porodici ali to nije uvek moguće, s obzirom da postojeća skloništa ne mogu uvek da zadovolje specifične potrebe osoba sa invaliditetom.

Potrebno je naglasiti da su tokom istraživanja upitnici bili upućeni i organizacijama koje rade sa

osobama oštećenog sluha i vida ali da nismo dobili popunjene upitnike tako da nemamo informacije kome mogu da se obrate ove osobe u slučaju da su žrtve kriminaliteta i koliko su im dostupne postojeće organizacije namenjene žrtvama s obzirom na njihov nedostatak.

Opšti zaključak je da u Beogradu ne postoji organizacija kojoj mogu da se obrate sve osobe sa invaliditetom bez obzira na vrstu kriminaliteta kojem su bile izložene. Malobrojne organizacije koje postoje imaju ili već navedena ograničenja ili ograničenja vezana za dostupnost prostorija i adekvatnu komunikaciju.

Specijalizovane organizacije koje rade sa Romima u Beogradu

U toku istraživanja, na osnovu podataka iz Direktorijuma CRNPS, ličnih kontakata i na osnovu podataka dobijenih iz popunjenih upitnika, kontaktirano je 16 organizacija koje rade sa Romima u Beogradu. Od 16 kontaktiranih organizacija, četiri organizacije su popunile upitnik dok su podaci za pet organizacija dobijeni putem telefonskog intervjua. Na ovaj način je formiran uzorak istraživanja koji je činilo 9 nevladinih organizacija i to su: BIBIJA-Romski ženski centar, Centar za prava manjina, Dečiji centar Mali Princ – DCMP, Dečiji romski centar, Društvo Rom Beograd, Društvo Rom "Bibijaka" Resnik, Društvo Rom Obrenovac, Romski

centar za edukaciju i ekonomsko osnaživanje i Romski progres u Srbiji.

Glavna misija ovih organizacija je zalaganje za poštovanje ljudskih prava Roma i njihovu nediskriminaciju. Sve organizacije koje su činile uzorak istraživanja svoje usluge nude besplatno za sve korisnike.

Osam kontaktiranih organizacija pruža neki vid pomoći Romima u slučaju da su žrtve kriminaliteta, dok organizacija Dečiji centar Mali Princ – DCMP ne radi sa žrtvama kriminaliteta. Misija ove organizacije usmerena je na učestvovanje u procesu integracije bez asimilacije romske dece i mladih u obrazovni sistem kao i ostvarivanje saradnje sa obrazovnim institucijama kako bi se problemi romske dece i mladih u obrazovanju sistemski rešavale. DCMP sprovodi programe pomoći romskoj deci u savladavanju školskog gradiva i uključivanju u obrazovni sistem.

Od organizacija koje rade sa žrtvama kriminaliteta 3 organizacije rade samo sa ženama i decom žrtvama nasilja u porodici, dok ostale organizacije rade i sa ženama i muškarcima bez obzira na vrstu kriminaliteta.

Usluge koje nude organizacije koje rade sa žrtvama kriminaliteta su: informacije, emotivna podrška i upućivanje na druge organizacije.

Tabela 5. Prikaz rezultata prema vrsti usluga koju organizacije nude žrtvama kriminaliteta

Naziv NVO	Informacije	Pravna pomoć	Emotivna podrška	Medicinska pomoć	Upućivanje	Psihološka pomoć
BIBIJA-Romski ženski centar	♦	♦	♦	♦	♦	
Centar za prava manjina	♦	♦	♦		♦	
Dečiji romski centar	♦		♦	♦	♦	♦
Društvo Rom Beograd	♦		♦		♦	
Društvo Rom "Bibijaka" Resnik	♦		♦		♦	
Društvo Rom Obrenovac	♦		♦		♦	
Romski centar za edukaciju i ekonomsko osnaživanje	♦	♦	♦		♦	
Romski progres u Srbiji	♦		♦		♦	

Pored već navedenih usluga koje nude žrtvama kriminaliteta, misija organizacije Društvo Rom "Bibijaka" Resnik je obrazovanje i pomoć odraslim ženskim osobama i deci. Organizacija je posredovala pri školskom osposobljavanju i zapošljavanju više osoba.

Društvo Rom Obrenovac, pored navedenih usluga za žrtve kriminaliteta nudi i pomoć u obrazovanju mladih Roma i programe vezane za poboljšanje stambenih uslova.

Romski progres u Srbiji ima programe vezane za obrazovanje koji imaju za cilj pomoć Romima u asimilaciji u širu društvenu zajednicu, humanitarnu pomoć za najugroženije porodice i programe prevencije alkoholizma i droge.

Organizacija Bibija nudi žrtvama besplatnu pravnu pomoć i savete iz oblasti medicine. Treba napomenuti da ove usluge mogu dobiti samo Romkinje. Osim programa namenjenih žrtvama ova organizacija se zalaže za povećanje vidljivosti kršenja ženskih prava u romskoj zajednici, kao i predrasuda i diskriminacija koje vladaju prema Romkinjama. Takođe rade i na podizanju svesti Romkinja u Srbiji o ženskim ljudskim pravima kroz psihosocijalnu podršku, omogućavanju boljeg pristupa zdravstvenoj zaštiti kao i na ekonomskom osnaživanju Romkinja kroz omogućavanje pristupa dodatnom obrazovanju i edukaciji.

Centar za prava manjina, Romski centar za edukaciju i ekonomsko osnaživanje i Društvo Rom Beograd takođe pored navedenih usluga nude Romima i pravnu pomoć. Centar za prava manjina i Društvo Rom Beograd imaju svoje advokate koji pored pravnih saveta nude i praćenje na sudu i u drugim institucijama sistema radi ostvarivanja prava Roma, dok Romski centar za edukaciju i ekonomsko osnaživanje nudi pravnu pomoć u formi pravnih saveta. Ostali programi ovih organizacija koji nisu samo za žrtve kriminaliteta usmereni su na ekonomsko osnaživanje, obrazovanje i zdravstvo.

Organizacija Dečiji romski centar pored informacija, emotivne podrške i upućivanja na druge organizacije nudi i psihološko savetovanje i medicinsku pomoć ženama i deci žrtvama nasilja u porodici. Ova organizacija takođe radi i sa „decom ulice“ žrtvama pretnji, nasilnog oduzimanja stvari i razbojništva. Pored navedenih aktivnosti ova organizacija sprovodi programe koji nisu vezani za žrtve kriminaliteta i odnose se na: praćenje realizacije dekade uključivanja Roma, kao i na reali-

zaciju Akcionih planova, edukaciju stanovnika/ca romskih naselja o HIV/AIDS-u i polno prenosivim bolestima, senzibilizaciju zaposlenih u obrazovnim i zdravstvenim institucijama o specifičnostima romske zajednice i saradnju sa obrazovnim institucijama, policijom i centrima za socijalni rad.

S obzirom da je mali broj romskih organizacija kontaktiran tokom istraživanja veoma je teško donositi neke opšte zaključke. Međutim iz podataka kojima raspolažemo primećuje se da ove organizacije imaju programe vezane za obrazovanje, ekonomsko osnaživanje i podizanje zdravstvene i stambene kulture Roma, kao i usluge namenjene žrtvama kriminaliteta.

Zaključak

Istraživanje organizacija namenjenih deci i specijalizovanih organizacija za osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu, koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije, pokazalo je da postoji više organizacija namenjenih ovim grupama korisnika. Međutim, razmatrajući rezultate istraživanja nametnulo se pitanje vidljivosti ovih organizacija i njihove dostupnosti za korisnike.

Nadamo se da će ovaj tekst doprineti povećanju vidljivosti i dostupnosti organizacija koje su uzele učešće u ovom istraživanju. Podatke dobijene od ovih organizacija Viktimološko društvo Srbije će publikovati u direktorijumu koji će biti namenjen širokoj populaciji i imati za cilj obaveštavanje javnosti o grupama korisnika kojima smo se bavili u ovom tekstu, njihovoj misiji i uslugama koje su im dostupne u slučaju da postanu žrtve kriminaliteta.

Smatramo da u zaključku treba naglasiti značaj navedenog istraživanja za dalji rad Viktimološkog društva Srbije i trenutne i planirane aktivnosti vezane za grupe korisnika koje su bile predmet ovog teksta. Naime, u okviru Viktimološkog društva Srbije od 2003 godine radi služba VDS info i podrška žrtvama koja nudi žrtvama kriminaliteta starijim od 14 godina informacije, emotivnu podršku i upućivanje na druge organizacije. Istraživanje kojim se bavimo u ovom tekstu je imalo za cilj unapređenje rada službe u domenu upućivanja, s obzirom da trenutno služba VDS info radi sa ovim osobama uz izvesna ograničenja.

Naime trenutno služba direktno radi sa osobama starijim od 14 godina, a preko roditelja sa

decom mlađom od 14 godina. Što se tiče osoba sa invaliditetom, one u ovom trenutku, u Službi VDS info i podrška žrtvama mogu dobiti emotivnu podršku, informacije i upućivanje na druge organizacije telefonom. Postoji problem pri direktnom kontaktu zbog prostora koji nije dostupan osobama u invalidskim kolicima. Takođe i osobama sa oštećenjem sluha i problemima u komunikaciji nije moguće pružiti adekvatnu podršku. Romi su mogli i dosad u Službi VDS info i podrška žrtvama da dobiju emotivnu podršku, informacije i upućivanje na druge organizacije i ta praksa će se nastaviti i dalje.

Jedna od razvojnih vizija Viktimološkog društva Srbije je proširenje ciljne grupe Službe VDS info na decu mlađu od 14 godina i osobe sa invaliditetom. Istraživanje koje je bilo predmet ovog teksta stvorilo je osnovu za pravljenje baze podataka službi za decu, osobe sa invaliditetom i Rome u Beogradu.

Literatura

Ćopić, S. (2007) Službe za žrtve u Srbiji: rezultati istraživanja, *Temida*, 2 str. 13-28

Ćopić, S., Nikolić, J. (2004) Služba za žrtve kriminaliteta VDS info i podrška žrtvama: analiza dosadašnjeg rada, *Temida*, 3, str. 17-29.

Nikolić, J., (2003) Gradski centar za socijalni rad u Beogradu i pomoć žrtvama kriminaliteta, *Temida*, 1, str. 53-55.

Milivojević, S., Mihić, B. (2003) Organizacija koje pružaju pomoć žrtvama kriminaliteta u Beogradu (rezultati istraživanja), *Temida*, 1, str.37-45

Jasmina NIKOLIĆ

Services for children and specialized organization for disabled persons and Roma in Belgrade

This paper presents the results of the survey on services for children and organizations specialized for disabled persons and Roma in Belgrade, with special emphasis on programs relevant for crime victims. This survey was conducted during 2006 and 2007 by Victimology Society of Serbia. In introduction, the author gives a short review of research methodology. In the next three parts of the paper, the author presents results of the survey on services for children, disabled persons and Roma in Belgrade, with special emphasize on specific fields of work of each organization. Finally, in conclusion, the author summarizes the data, analyzing them in connection to the current activities of *VDS info and victim support service*, and gives recommendations for possible solutions of further development of the Service related to the mentioned categories of victims.

Keywords: children, disabled persons, Roma, Belgrade, organizations, victims, crime.

TEMIDA

Jun 2007, str 41-49

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM0702041K

Služba VDS info i podrška žrtvama - analiza rada Službe u 2006. godini

Marina KOVAČEVIĆ*

Ovaj rad ima za cilj da predstavi rad Službe VDS info i podrška žrtvama, sa naglaskom na oblike viktimizacije kojima su osobe koje su se obraćale Službi bile izložene, pomoć i podršku koju su od Službe dobijale i iskustva sa institucijama i organizacijama kojima su se osobe obraćale pre ili nakon kontaktiranja Službe. U ovom radu analizirani su podaci Službe koji se odnose na period od 1. januara do 31. decembra 2006. godine. Od 2005. godine podaci o radu Službe se obrađuju na godišnjem nivou uz korišćenje za to posebno konstruisanog upitnika i jedinstvene metodologije njihovog unosa i obrade.

Ključne reči: žrtve, kriminalitet, VDS info i podrška žrtvama, službe za žrtve, institucije, Srbija

Uvod

Služba VDS info i podrška žrtvama funkcioniše u okviru Viktimološkog društva Srbije od 2003. godine, pružajući pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta i njihovim porodicama. Služba pruža emotivnu podršku, informacije o pravima žrtava i načinima na koje one mogu ostvariti svoja prava, upućivanje na nadležne institucije/organizacije u zavisnosti od konkretnih potreba osobe i praćenje i podršku na sudu (za sada samo na teritoriji Beograda). Služba pruža pomoć i podršku ženama i muškarcima žrtvama kriminaliteta, kao i ženama žrtvama nasilja, koje su ubile nasilnike i nalaze se na izdržavanju kazne zatvora. Iako prevashodno

namenjena osobama starijim od 14 godina, Služba pruža pomoć i podršku i deci mlađoj od 14 godina, ali za sada isključivo preko roditelja.¹

U ovom radu analizirani su podaci Službe VDS info i podrška žrtvama koji se odnose na period od 1. januara do 31. decembra 2006. godine. Podaci o radu Službe su vođeni i obrađivani uz korišćenje za to posebno konstruisanog upitnika i na osnovu jedinstvene metodologije unosa i obrade podataka. Analize o radu Službe se od 2005. godine redovno vrše na godišnjem nivou, što predstavlja kvalitetnu osnovu za istraživanja, povezivanje teorije i prakse, kao i za čvršću vezu u samoj strukturi Viktimološkog društva Srbije, odnosno bolju povezanost VDS istraživačkog centra i službe za žrtve (Nikolić-Ristanović, Kovačević, Čopić, 2006: 13).

Cilj ovog rada je da prikaže rad Službe VDS info i podrška žrtvama, sa akcentom na oblike viktimizacije kojima su osobe koje su se obraćale Službi bile izložene i oblike pomoći i podrške koju su žrtve od Službe dobijale, uz analizu iskustava žrtava sa institucijama i organizacijama kojima su se obraćale pre ili nakon kontaktiranja Službe.

Podaci o osobama koje su se obratile Službi i o načinima kontaktiranja Službe VDS info i podrška žrtvama

U periodu od 1. januara do 31. decembra 2006. godine Službi VDS info i podrška žrtvama obratile su se 103 osobe. Većina osoba je bila ženskog pola,

* Marina Kovačević je studentkinja poslediplomskih studija na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu, istraživač pripravnik na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i volonterka Viktimološkog društva Srbije, E-mail: marina_kov@yahoo.com

1 Četiri koordinatorke i jedna volonterka Službe VDS info i podrška žrtvama su prošle obuku za rad sa decom i mladima žrtvama kriminaliteta, koja je organizovana od strane holandske službe za žrtve i koja predstavlja osnovu za budući razvoj podrške deci žrtvama kriminaliteta od strane Službe.

i to njih 76 ili 74%. U ostalih 27 slučajeva Službi su se obratile osobe muškog pola. I žene i muškarci su najčešće bili viktimizirani nasiljem u porodici. Žrtve su se u većini slučajeva Službi obratile jedanput, dok su se u ostalim slučajevima osobe obraćale dva ili više puta. Oko polovine osoba, odnosno 52 osobe koje su se obratile Službi, bile su iz Beograda. U drugim slučajevima javljale su nam se osobe iz Zrenjanina, Novog Sada, Ćuprije, Požarevca, Valjeva, Velike Plane, Stare Pazove, Brusa, Resavice, Bora, Kragujevca, Prokuplja, Bečeja, Pančeva, Niša, Sombora, Vrnjačke Banje, Zaječara, Lazarevca, Pirot, Bačke Palanke, Novog Pazara, Kovina i Sremske Mitrovice.

Osobama je pomoć i podrška najčešće pružana putem telefona. Služba VDS info i podrška žrtvama je u 2006. godini primila ukupno 311 poziva od strane 103 osobe. U odnosu na ukupan broj žrtava koje su se u analiziranom periodu obratile Službi, 79 osoba (77%) nas je prvi put kontaktiralo u 2006. godini. Ostale 24 osobe (23%) su nam se obraćale i ranije istim ili potpuno drugačijim povodom. U 20 slučajeva (19,5%), odnosno u slučaju 12 žena i 8 muškaraca, prepoznata je potreba da se pomoć pruži i neposrednim kontaktom, odnosno razgovorom u prostorijama Službe. Sa njima je u analiziranom periodu obavljeno ukupno 48 neposrednih razgovora. Sa žrtvama nasilja koje se nalaze u zatvoru kontaktirano je telefonski i putem pisama. Obzirom na okolnost da se ove osobe nalaze u zatvoru, čime su im mogućnosti za komunikaciju sužene, pismena prepiska može biti dobar kanal za pomoć i podršku, o čemu svedoče reči jedne zatvorenice:

«Hvala vam na brizi, podršci i razumevanju. Dovoljno mi je da pročitam vaše slatke reči, pa da mi odmah bude lakše. Vaša pisma mi mnogo znače.»

U najvećem broju slučajeva (43 osobe ili 41,7%) razgovor sa žrtvom je obavljala jedna od koordinatorki Službe VDS info i podrška žrtvama, u 35 slučajeva (33,9%) volonterka, dok su u 24 slučaja (24,3%) razgovor obavljale volonterka i koordinatorka zajedno.

U skladu sa osnovnim principima rada² Službe, osobama koje se obrate, uvek se ostavlja

2 Osnovni principi kojima se u radu rukovodi osoblje Službe VDS info i podrška žrtvama su i principi Evropskog foruma službi za žrtve, a to su: poverenje, poštovanje žrtve, njenih prava, potreba i osećanja, autonomija volje i poverljivost informacija koje osobe pružaju Službi.

mogućnost da ostanu anonimne. Politika Službe VDS info i podrška žrtvama je da se koordinatorka/volonterka Službe uvek predstavi žrtvi, sasluša je i u skladu sa potrebama osobe, pruži pomoć i podršku, bez obzira na to da li osoba želi da se predstavi ili da lične podatke. U analiziranom periodu svega 6 osoba koje su se obratile Službi (4 žene i 2 muškarca) je želelo da ostane anonimno.

Žrtvama nasilja u porodici je iz bezbednosnih razloga pružana podrška na način na koji je to za njih bilo najbolje moguće. Obično nisu ostavljali kontakt telefone, usled nemogućnosti da slobodno vode razgovore od kuće ili sa posla, već su nas kontaktirali kada su bili u prilici da razgovaraju ili su dolazili u prostorije Službe na razgovore. Služba je u jednom slučaju napravila ustupak i omogućila žrtvi da privremeno prima poštu na adresu Viktimološkog društva Srbije jer joj je muž krio poštu.

Analizirajući podatke kojima Služba raspolaže, smatralo smo relevantnim ne samo podatke o žrtvama, već i o onima koji su ih viktimizirali. Žrtve su najčešće, ili u 55 slučajeva (53%) bile viktimizirane od osoba muškog pola, u 21 slučaju (20%) od osoba ženskog pola, dok su u 4 slučaja žrtve bile ugrožene od osoba i ženskog i muškog pola. Žrtve su u najvećem broju slučajeva bile viktimizirane od strane partnera/ke (33%) ili bivšeg/e partnera/ke (12,6%). U 7,7% žrtve su bile viktimizirane od strane osoba sa kojima su u rodbinskom odnosu (snaja, svekar, bratanac, zet), u 6,7% od strane roditelja, očeva ili majki, a u 2,9% od strane sinova ili ćerki. U ostalim slučajevima radilo se o poslodavcu/ki, profesoru/ki, učitelju/ici, kolegi/koleginici ili o osobi nepoznatoj žrtvi, dok u 14 slučajeva (13,6%) Služba nije imala podataka o odnosu žrtava i osoba koje su ih viktimizirale.

Oblici viktimizacije koji su bili povodi za obraćanje Službi VDS info i podrška žrtvama

Osobe koje su nam se u analiziranom periodu obratile za pomoć i podršku bile su izložene različitim oblicima viktimizacije. Preko polovine osoba koje su se obratile Službi je kao i u 2005. godini (Nikolić-Ristanović, Kovačević, Ćopić, 2006: 12) i 2003/2004. godini (Ćopić, Nikolić, 2004: 21), bilo viktimizirano nasiljem u porodici. Podaci Službe pokazuju da je nasilje u porodici podrazumevalo viktimizaciju kako odraslih tako i dece, bilo da su

nasilje trpela indirektno kao svedoci nasilja, bilo direktno, tako što su i sama postajala žrtve. Služba je podatke o viktimiziranosti dece dobijala od strane njihovih roditelja, rođaka ili prijatelja koji su se javljali vezano za konkretnu ugroženost dece, ali i od strane osoba koje su se obraćale zbog nekog drugog problema, a u razgovoru se ispostavilo da su i deca žrtve. U analiziranom periodu Služba je došla do saznanja o ukupno 40 dece koja su bila viktimizirana kako nasiljem u porodici, tako i drugim oblicima nasilja.

Sledi obraćanje žrtava nasilja u porodici koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, a koje su braneći se od nasilja izvršile krivično delo. Sledeća po učestalosti je viktimiziranost nasiljem na radnom mestu, zatim viktimizacija nasiljem van radnog mesta i porodice, prevara, pretnje, praćenje i uznemiravanje, sumnje na trgovinu ljudima i njeno suzbijanje, narkomanija, nasilno useljenje/iseljenje iz stana, nasilje nad decom u školi, nesavesno lečenje bolesnika i drugi povodi.

Nasilje u porodici je bio povod za javljanje 63 osobe ili u 61,1% od ukupnog broja osoba koje su se obratile, pri čemu se nasilje u porodici nad odraslima beleži u 58 slučajeva (92,1%), dok je nasilje nad decom u porodici kao povod prisutno u 5 slučajeva. U 7 slučajeva (6,8%) Službi su se obraćale žene žrtve nasilje u porodici koje su braneći se od nasilja izvršile krivično delo. One su se Službi obraćale direktno ili posredno, preko roditelja. Inicijalan kontakt sa Službom zatvorenice su ostvarile tokom trajanja kampanje Viktimološkog društva Srbije pod nazivom *Amnestija za žrtve - dokle robijom na robiju*, koja je pokrenuta još 2002. godine sa ciljem zalaganja za pomilovanje žena žrtava nasilja koje su, braneći se od nasilja, ubile svoje nasilnike. Pored pružanja pomoći i podrške u ostvarivanju uslovnog otpusta i pomilovanja, Služba je u zavisnosti od konkretnih potreba pružala i druge vidove pomoći i podrške.

Službi se u analiziranom periodu obratilo 6 osoba vezano za nasilje na radnom mestu i 5 osoba usled nasilja van porodice i radnog mesta. U ostalim slučajevima Službi su se obraćale žrtve prevare, pretnji, praćenja i uznemiravanja, kao i zbog sumnji na trgovinu ljudima, zbog nasilnog useljenja/iseljenja, nasilja u školi, nesavesnog lečenja bolesnika i narkomanije.

U obraćanjima je najčešće dominirao jedan oblik viktimizacije, dok su se u šest slučajeva javljale

osobe sa dva ili više različita povoda. Nekada bi novi problemi nastajali u procesu rešavanja primarnog problema, a nekada bi nam se osoba nakon što smo joj pomogli vezano za prvobitno obraćanje, obratila ponovo sa poverenjem u Službu da će joj ponovo pružiti adekvatnu pomoć i podršku.

Nasilje u porodici

U 2006. godini, Službi se povodom ugroženosti nasiljem u porodici obratila 41 žena i 17 muškaraca. Nasilje nad decom u porodici je bilo povod za obraćanje Službi u 5 slučajeva. Podaci Službe pokazuju da je broj muškaraca koji su se u analiziranom periodu obratili Službi usled viktimizacije nasiljem u porodici, veći nego u ranijim godinama (Čopić, Nikolić 2004: 21; Nikolić-Ristanović, Kovačević, Čopić 2006: 12).

U najvećem broju slučajeva nasilja u porodici, odnosno u 31 slučaju (22 žene i 9 muškaraca), osobe su trpele i fizičko i psihičko nasilje. U 22 slučaja (5 žena i 7 muškaraca) osobe su trpele samo psihičko nasilje u porodici, samo fizičko nasilje u 3 slučaja, a seksualno nasilje i fizičko nasilje praćeno seksualnim u po 1 slučaju.

Žene su nasilje uglavnom trpele od strane svojih sadašnjih ili bivših muževa/vanbračnih partnera, očeva, očuha, majki, sinova, snaja, bratanca i drugih rođaka.

Iskustva Službe su pokazala da su žene uglavnom trpele kontinuirano nasilje od strane svojih partnera, koje često nije bilo usmereno samo prema njima. Svedoci i žrtve nasilja bila su i deca, roditelji žrtve ili nasilnika i drugi srodnici.

"Dugo sam ćutala o svemu, zatvarala prozore kad on viče, udara me...baca stvari kada mu se nešto ne dopada, u prolazu me gurne ili udari bez razloga. Sin je pokušavao da me zaštiti, ali je počeo da preti i njemu i njegovoj ženi."

Služba beleži i primere nasilja u porodici nad ženama gde su nasilnice bile ženskog pola.

"Pre nekoliko dana, snaja me je fizički napala. Nakon toga sam kratko ležala u bolnici, primala infuziju. Strah me je da ostajem sama sa njom. Bojim se šta bi mogla da mi uradi."

Muškarci su nasilje u porodici trpeli od strane svojih sadašnjih ili bivših supruga, sinova, ćerki, zetova i drugih srodnika.

Podaci do kojih je Služba došla u analiziranom periodu pokazuju da je nasilje u porodici nad

muškarcima često bilo u vezi sa konzumiranjem alkohola i narkotika od strane njihovih partnerki, sinova, ćerki i drugih srodnika.

"Moj sin se drogira, a pije i alkohol kada nemam da mu dam pare za drogu, nasilan je prema meni... nikada ne znam kada može da me napadne, bojim se... ne znam kako da mu pomognem."

Na putu izlaska iz ciklusa nasilja u porodici, mogu se javiti mnogi problemi, najčešće vezano za razvod i/ili podelu zajedničke imovine, gde su neretko žrtve i posle razvoda primorane da žive zajedno sa nasilnim partnerom, pri čemu se njihovo trpljenje najčešće nastavlja. O tome govori slučaj žene koja je nakon razvoda ostala da živi u istom stanu sa nasilnikom.

"Zaključala sam se kao i svake večeri, ali sam se jako bojala...bojala sam se da će ući i ubiti me. Pošto nije uspeo da uđe, pozvao je hitnu pomoć i rekao im da sam luda. Noć sam provela na klinici..."

Deca su kako posredno, proživljavajući probleme roditelja, tako i neposredno viktimizirana nasiljem u porodici. U pet slučajeva obraćali su nam se roditelji, rođaci ili prijatelji dece žaleći se na problem nasilja nad decom. Služba je preko roditelja ili nekog drugog člana porodice koji nam se obraćao povodom nekog drugog problema, došla do saznanja o još 25 slučajeva dece viktimizirane nasiljem u porodici.

Roditelji ili staratelji neretko manipulišu decom u cilju ostvarivanja ličnih interesa, pobede u sukobu sa drugim partnerom, narušavajući pritom bazične interese deteta. Iskustva Službe pokazuju da su deca bila zanemarivana, zastrašivana, zlopotrebljavana da daju izjave koje nasilnicima idu u korist, snimana, surovo kažnjavana i izolovana od sredine i drugih srodnika.

U slučaju da koordinatorka ili volonterka primete da su deca ugrožena problemom u vezi sa kojim se osobe obraćaju, nastoje da im skrenu pažnju na posledice viktimizacije po decu.

Žene žrtve nasilja koje se nalaze u zatvoru

U analiziranom periodu, Službi VDS info i podrška žrtvama obratilo se sedam žrtava nasilja u porodici, koje su braneći se od nasilja, lišile života svoje nasilnike. U tri slučaja osobe su nam se obratile lično, dok su se u ostalim slučajevima za pomoć i podršku obraćali njihovi roditelji. Kon-

takt sa osuđenicama je iniciran putem kampanje *Amnestija za žrtve - dokle robijom na robiju* koje je Viktimološko društvo Srbije pokrenulo zalažući se za pomilovanje žena koje su put izlaska iz nasilja našle čineći krivično delo. Do sada je pomilovano šest žena – četiri je pušteno sa izdržavanja kazne zatvora, dok je dvema kazna smanjena. U 2006. godini nije pomilovana nijedna od ovih žena.

Viktimološko društvo Srbije je nastavilo da pruža pomoć i podršku osuđenicama, kako vezano za ostvarivanje pomilovanja, tako i u nizu drugih problema, kao što su zdravstveni problemi, problemi oko ostvarivanja komunikacije sa porodicom. Osuđenice su ostvarivale komunikaciju sa Službom telefonski i putem pisama. Osnovni razlog za obraćanje Službi bile su informacije vezano za ostvarivanje uslovnog otpusta, vanredno ublažavanje kazne, postupak pomilovanja ili potrebu osoba za podrškom u ostvarivanju navedenih prava.

Osuđenicama su bile potrebne informacije o tome koja su im prava dostupna i koji su načini za ostvarivanje određenih prava, poput prava na uslovni otpust, ublažavanje kazne, pomilovanje, pa i prava na izlazak u grad, posete i sl.

Ostali povodi osuđenica za obraćanje Službi su bili vezani za pomoć i podršku u ostvarivanju komunikacije sa porodicom i zdravstvene probleme osuđenica. Viktimološko društvo Srbije je više puta kontaktiralo nadležni centar za socijalni rad radi dobijanja informacija o deci jedne od osuđenica i organizovanja posete, odnosno viđanja osuđenice sa svojom decom. U jednom slučaju koordinatorka Službe VDS info i podrška žrtvama su posetile osuđenicu u KPD Bolnici u Beogradu.

Službi su se u analiziranom periodu obraćali i roditelji osuđenica, bilo da su to činili umesto ćerki koje nisu bile u mogućnosti da se lično jave, bilo da su i sami imali potrebu za podrškom. Služba im je pružala informacije vezano za postupke za ostvarivanje prava na pomilovanje, uslovni otpust, ublažavanje kazne i druge informacije i vidove podrške koje su im bile potrebne.

Nasilje na radnom mestu

U šest slučajeva (5,8%) Službi su se obraćale osobe viktimizirane nasiljem na radnom mestu. Pet žena i jedan muškarac su bili izloženi nasilju na radnom mestu. U četiri slučaja (3 žene i 1 muškarac)

osobe su bile žrtve mobinga, odnosno psihičkog nasilja od strane svojih nadređenih ili kolega.

Osobe su na radnim mestima bile suočene sa produžavanjem radnog vremena, umanjnjem plate, lažnim optužbama, pretnjama otkazom, seksualnim uznemiravanjem i drugim maltretiranjima.

U po jednom slučaju obraćale su nam se žrtve fizičkog nasilja na radnom mestu i fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja na radnom mestu. Osobe su bile ženskog pola.

Osobe kojima je Viktimološko društvo Srbije pružalo podršku u prevazilaženju problema na radnom mestu su se javljale ponovo, i ostavljale povratne informacije o slučajevima. Tako se u jednom slučaju javila žena kojoj je pružana podrška u prevazilaženju problema na radnom mestu.

„Situacija na poslu se potpuno sredila. Načelnik koji me je uznemiravao je otišao u penziju, a komandir je suspendovan. Zadovoljna sam novim radnim okruženjem.“

Nasilje na radnom mestu su u pet slučajeva vršili muškarci, dok je u jednom slučaju to bila žena. Nasilnik je pet slučajeva bio poslodavac/ka, odnosno nadređeni/a u odnosu na žrtvu, dok je u jednom slučaju to bio kolega žrtve.

Nasilje van radnog mesta i porodice

Službi VDS info i podrška žrtvama se u 2006. godini obratilo pet osoba žrtava nasilja van radnog mesta i porodice. U 4 slučaja (dve žene i dva muškarca) osobe su bile ugrožene fizičkim nasiljem van radnog mesta i porodice, dok je jedna žena trpela seksualno nasilje.

Žrtvama nasilja van porodice i radnog mesta su u skladu sa potrebama bile pružane informacije o određenim pravima i postupcima poput prava na naknadu pretrpljene štete, o sudskom postupku, emotivna podrška kao i upućivanje na određene organizacije, institucije, pojedince koji bi mogli da pomognu. Tako je u jednom slučaju žrtvi fizičkog nasilja bilo potrebno da sazna kako može da ostvari naknadu štete od strane učinioca.

„Ja ne želim da on mene robija. Deca su mi ostala bez hleba jer sam trajno onesposobljen za posao... želim da mi plati za ono što je učinio, da moja deca i žena imaju od čega da žive. Da li je to moguće?“

Viktimizacija nasiljem ne ostavlja posledice samo na pojedinca već i na čitavu porodicu, pa je podrška u analiziranim slučajevima bila pružana

i članovima porodice žrtava, koji su posredno ili neposredno bili svedoci nasilja, pri čemu je deci pomoć pružana preko roditelja.

“Od kako sam napadnut moj sin se ne ponaša isto. Zatvorio se u sebe, stalno ćuti... popustio je u školi, ne znam kako da mu pomognem.“

Način na koji su žrtve saznale za Službu VDS info i podrška žrtvama i kako im je ona pomogla

Osobe koje su se u analiziranom periodu obraćale Službi, za nju su saznavale iz različitih izvora. Najčešće, žrtve su za Službu saznavale putem medija. Osobe su preko medija za Službu saznale u 24 slučaja, i to u 12 slučajeva putem radija, u 5 slučajeva putem štampe, u 4 slučaja preko TV-a, i u 3 slučaja preko interneta. Zatim, u 13 slučajeva osobe su saznale o Službi VDS info i podrška žrtvama posredstvom centara za socijalni rad, preko nevladinih organizacija u 10 slučajeva, saradnika Viktimološkog društva Srbije u 9 slučajeva, osoba koje su se ranije obraćale Službi u 8 slučajeva, preko prijatelja, kolega, rođaka, poznanika u 7 slučajeva, preko policije, narodne kancelarije i štampanog materijala VDS-a u po 3 slučaja, dok u ostalim slučajevima Služba ne raspolaže podacima o tome kako su žrtve za nju saznavale. Žene žrtve nasilja u porodici koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, za Službu su saznavale od osuđenica koje su se ranije obraćale Službi, preko osoba koje su u srodstvu sa osobama koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, preko nevladinih organizacija ili preko zaposlenih u zatvoru.

Služba je u zavisnosti od konkretnih potreba žrtve, i u skladu sa načinom rada i potencijalima Službe, pružala: informacije o pravima žrtava, načinima na koje mogu ostvariti svoja prava i druge potrebne informacije, emotivnu podršku i upućivala ih na nadležne institucije i organizacije za koje je Služba procenila da u zavisnosti od konkretnih potreba mogu pomoći žrtvi.

Osobe koje su se obraćale Službi su u najvećem broju slučajeva bile u potrebi za emotivnom podrškom. Svim osobama je pružana emotivna podrška. U nekim slučajevima osobama je bilo dovoljno pružiti samo emotivnu podršku, dok je u drugim slučajevima bilo potrebno uz nju dati i konkretne informacije ili ih uputiti na određenu organizaciju/instituciju. Volonterke službe VDS

info i podrška žrtvama su tu da porazgovaraju sa osobom, saslušaju je i pokažu razumevanje za probleme zbog kojih se obraća Službi. Tople reči podrške i razumevanje su često bili dovoljni da osnaže žrtvu za rešavanje problema.

"Mnogo Vam hvala što ste me saslušali. Sada neke stvari vidim mnogo jasnije..."

Osobama koje su se obraćale Službi su često bile potrebne informacije o pravima, i o mogućnostima i načinima na koje ih mogu ostvariti. Služba je u 87 slučajeva, odnosno u 84,5% pružila osobama potrebne informacije. U zavisnosti od konkretnih potreba, pružane su informacije o vrstama pomoći koje osobe mogu dobiti od službe *VDS info i podrška žrtvama*, o mogućnosti obraćanja policiji/generalnom inspektoratu, centrima za socijalni rad, opštinskim službama pravne pomoći, određenim nevladinim organizacijama, specijalizovanim institucijama/službama, mogućnostima za obraćanja advokatu, mogućnostima za ostvarivanje uslovnog otpusta/pomilovanja, informacije o određenim procedurama/postupcima, pravima/mogućnostima i druge informacije.

Služba je žrtvama najčešće davala informacije o određenim pravima/mogućnostima i to u 39% od onih kojima je pružena informacija, zatim o procedurama/postupcima za ostvarivanje određenih prava/mogućnosti u 19,5%, o određenim nevladinim organizacijama u 13,7%, centrima za socijalni rad u 12,6% i druge informacije.

Osobama su pružane informacije o postupku za razvod, prijavljivanju krivičnih dela, ostvarivanju prava na naknadu štete, informacije o određenim organizacijama/institucijama/pojedincima i vrstama pomoći koje žrtve od njih mogu da očekuju i druge informacije.

U zavisnosti od konkretnih potreba, osobe su bile upućivane na druge organizacije/institucije koje pružaju specifične oblike pomoći. U 55 slučajeva (53,4%) osobe su bile upućivane na određene organizacije/institucije za koje je Služba smatrala da u konkretnom slučaju mogu pomoći. Žrtvama su pre nego što bi bile upućene, nuđene informacije o konkretnim organizacijama/institucijama na koje se upućuju, o oblicima pomoći koje pružaju, radnom vremenu i druge potrebne informacije.

Žrtve su najčešće bile upućivane na nevladine organizacije, i to u 33 slučaja, odnosno 60% od ukupno upućenih. Zatim, osobe su upućivane na

centre za socijalni rad, i to u 11 slučajeva (20%), policiju u 8 slučajeva (14,5%), nadležna ministarstva u 6 slučajeva (6,8%), zdravstvene ustanove u 5 slučajeva (5,7%) i druge organizacije/institucije.

U zavisnosti od potrebe i vrste pomoći za koje su nevladine organizacije o kojima Služba ima podatake bile specijalizovane, osobe su bile upućivane na sledeće nevladine organizacije: Autonomni ženski centar, Savetovalište protiv nasilja u porodici, Pravoslavni pastirski centar, Komitet pravnika za ljudska prava, Fond za humanitarno pravo, Helsinški odbor za ljudska prava, Sekcija žena Ujedinjeni granski sindikat Nezavisnost, Iz kruga, Sigurnu kuću u Kragujevcu, Pokrajinski ombudsman za ljudska prava u Zrenjaninu, SOS telefon u Leskovcu, SOS telefon u Pančevu, NVO Aurora iz Bora, Odbor za ljudska prava Valjevo, Forum NVO u Kraljevu. Osobe koje su kontaktirale Službu su često imale problem da ostvare pravnu pomoć.

Neke od nevladinih organizacija kao što su Autonomni ženski centar, Savetovalište protiv nasilja u porodici, Sekcija žena UGS Nezavisnost, pružaju pravnu pomoć samo ženama i ograničene su na slučajeve nasilja u porodici ili nasilja na radnom mestu. Organizacije koje se bave i drugim oblicima kriminaliteta i kršenja ljudskih prava, poput Komiteta pravnika za ljudska prava, Fonda za humanitarno pravo i Helsinškog odbora za ljudska prava imaju ograničene kapacitete u pružanju pravne pomoći, naročito po pitanju zastupništva. Osobe kojima je bila potrebna pravna pomoć suočavane su sa dugim listama čekanja, izostajanjem pravovremene pomoći, čime su mogućnosti za adekvatno rešenje problema bile znatno umanjene. Naročito veliki problem je nemogućnost dobijanja besplatne pravne pomoći. Osobe koje su se obraćale Službi vezano za pravnu pomoć, u najvećem broju slučajeva nisu imale sredstava da za nju i plate. Pružanje besplatne pravne pomoći je važna karika u lancu pružanja pomoći i podrške žrtvama kriminaliteta, pa otuda potreba za izgradnjom adekvatnijeg sistema pravne pomoći, čime bi se ona učinila dostupnijom.

Od državnih institucija žrtve su bile upućivane na centre za socijalni rad, policiju, zdravstvene ustanove, Narodnu kancelariju Predsednika Republike, opštinske službe pravne pomoći, Savetovalište za brak i porodicu, Psihološko savetovalište Doma omladine i nadležna ministarstva Republike Srbije. Osobe su na centre za socijalni rad upućivane u

slučajevima porodičnog nasilja, radi regulisanja starateljstva, usvojenja deteta, oduzimanja poslovne sposobnosti, ostvarivanja materijalnih davanja i drugih pitanja. Služba je osobe upućivala na policiju u slučajevima neposredne životne opasnosti, vezano za sumnje na trgovinu ljudima i u drugim slučajevima gde je Služba procenila da ima elementa za prijavljivanje krivičnog dela. Na opštinske službe pravne pomoći Služba je upućivala osobe kojima je bila potrebna pravna pomoć ili pravni savet. Građani su od strane opštinskih službi pravne pomoći mogli da očekuju besplatnu ili pristupačniju pravnu pomoć nego što bi je inače mogli dobiti. Služba je u analiziranom periodu u zavisnosti od konkretnih potreba pojedince, uputila pet osoba na Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i jednu osobu na Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike.

Služba *VDS info i podrška žrtvama* se u analiziranom periodu u 10 slučajeva obraćala policiji i to: Upravi granične policije MUP-a - Odeljenju za suzbijanje prekograničnog kriminala i kriminalističko-obaveštajne poslove, Upravi za strance MUP-a - Odseku za suzbijanje trgovine ljudima, Policijskoj upravi u Železniku i Policijskoj upravi Palilula. U 4 slučaja Služba se obraćala Gradskom centru za socijalni rad i centrima za socijalni rad u Čupriji i Zemunu. U jednom slučaju nasilja u porodici Služba se obraćala sudu, sa molbom za pažljivim razmatranjem konkretnog slučaja. U 4 slučaja Služba se obraćala nevladinim organizacijama, a u 11 slučajeva pojedincima za koje je procenila da u konkretnom slučaju mogu da pomognu.

Viktimološko društvo Srbije je u analiziranom periodu, kontaktiralo Komisiju za pomilovanje Kabineta Predsednika Republike Srbije, vezano za informacije o molbi za pomilovanje jedne od osuđenica, žene žrtve nasilja u porodici, koja je braneći decu i sebe od nasilja, izvršila krivično delo i nasilnika lišila života. Komisiji za pomilovanje je upućeno pismo sa preporukom da se molba osuđenice uvaži.

Viktimološko društvo Srbije je vezano za slučaj psihološkinje koja trpi nasilje na radnom mestu, uputilo molbu Društvu psihologa da se u konkretnom slučaju zauzmu za nju.

Osobe koje su se obraćale Službi su se često javljale ponovo, davale povratne informacije o slučaju i zahvaljivale se na podršci.

„Zovem samo da vam javim kakva je bila konačna

sudska odluka i da popričamo malo, da se ne zaboravimo.“

„Hvala Vam mnogo, meni ste puno pomogli. Baš je dobro što pomažete ljudima, samo tako nastavite...“

Institucije i organizacije kojima su se žrtve obraćale pre i/ili posle kontaktiranja službe VDS info i podrška žrtvama

Pre nego što su se obratile Službi *VDS info i podrška žrtvama* ili po uputu Službe, žrtve su se za pomoć obraćale drugim organizacijama i institucijama. Osobe su se u analiziranom periodu obraćale policiji, centrima za socijalni rad, nevladinim organizacijama, zdravstvenim ustanovama, sudovima, tužilaštvima, Narodnoj kancelariji Predsednika Republike i medijima. Žrtve su se najčešće obraćale policiji, i to u 34 slučaja (33%), zatim nevladinim organizacijama u 31 slučaju (30%), centrima za socijalni rad u 30 slučajeva (29,1%), sudovima u 21 slučaju (20,3%), zdravstvenim ustanovama u 15 slučajeva (14,5%), Narodnoj kancelariji Predsednika Republike i medijima u po 3 slučaja i tužilaštvima u 2 slučaja.

Osobe su se obraćale policiji zbog nasilja u porodici, nasilja na radnom mestu, nasilja van radnog mesta i porodice, prevare, sumnji na trgovinu ljudima i drugih problema. Policiji su se po podacima Službe najčešće obraćale osobe viktimizirane nasiljem u porodici. U 20 slučajeva, odnosno u 31% od ukupnog broja žrtava nasilja u porodici osobe su se obraćale policiji. Osobe koje su se obraćale policiji su u najvećem broju slučajeva, odnosno u 15 slučajeva bile nezadovoljne radom policije³, u dva slučaja nekada zadovoljne, nekada ne, u samo jednom slučaju osoba je bila zadovoljna reakcijom policije, dok u ostalim slučajevima Služba nema informacije o zadovoljstvu radom policije. Razlozi nezadovoljstva radom policije odnose se na neadekvatno reagovanje ili izostanak reagovanja, verbalno nasilje, omalovažavanje žrtve, njenih osećanja i potreba.

Osobe su se obraćale centrima za socijalni rad vezano za nasilje u porodici, razvod, regulisanje

³ Viktimološko društvo Srbije je septembra 2006. godine uputilo dopis Generalnom inspektoratu MUP-a RS pružajući informacije o neadekvatnom odnosu prema žrtvama od strane policije do kojih je Služba došla u svom radu. Dopis je upućen u cilju prevencije takvih ponašanja u budućem radu sa žrtvama kriminaliteta.

starateljstva/poveravanja i ostvarivanje različitih prava i mogućnosti. Osobe su se u analiziranom periodu obraćale centrima za socijalni rad u 30 slučajeva. Najčešće su se obraćale centrima zbog viktimizacije nasiljem u porodici i to u 18 slučajeva, odnosno u nešto više od polovine slučajeva osoba koje su se obraćale centrima za socijalni rad. U 12 slučajeva osobe nisu bile zadovoljne radom centra za socijalni rad, u 4 slučaja osobe su bile zadovoljne, dok u preostalom broju slučajeva Služba nema informacija o tome da li su osobe bile zadovoljne ili ne. Razlozi nezadovoljstva radom centra za socijalni rad odnosili su se najčešće na neadekvatno reagovanje i neažurnost u radu.

U 21 slučaju osobe koje su se obraćale Službi su se pojavljivale pred sudom. Najčešće, osobe su se pred sudom pojavljivale u svojstvu oštećenog i to u 9 slučajeva, zatim kao stranke u sporu u 5 slučajeva, u svojstvu optuženog u 5 slučajeva i u svojstvu svedoka u dva slučaja. U dva slučaja žene žrtve nasilja u porodici koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora su podnele molbu za pomilovanje i uslovni otpust. U nešto preko polovine osoba koje su se obraćale sudu, odnosno u 12 slučajeva, osobe su bile nezadovoljne radom suda, u jednom slučaju osoba je u jednom obraćanju bila zadovoljna, a u drugom nije, dok po podacima Službe nijedna osoba nije bila sasvim zadovoljna radom suda. U ostalim slučajevima Služba ne raspolaže podacima o zadovoljstvu radom suda.

Osobe su se u 31 slučaju obraćale nevladinim organizacijama, specijalizovanim za različite vrste pomoći koje su im bile potrebne. Po podacima Službe, osobe su u 13 slučajeva bile nezadovoljne radom nevladinih organizacija, u jednom slučaju zadovoljne, u 2 slučaja osobe su bile nekada zadovoljne, a nekada ne, dok u ostalim slučajevima Služba ne raspolaže podacima o zadovoljstvu radom nevladinih organizacija.

Zaključak

Analiza podataka Službe *VDS info i podrška žrtvama* u 2006. godini pokazala je da je nasilje u porodici bilo najučestaliji oblik viktimizacije zbog koga su se žrtve i njihove porodice obraćale Službi. Zatim, Službi su se obraćale žene žrtve nasilja u porodici koje su braneći se od nasilja, lišile života svoje nasilnike i nalaze se na izdržavanju kazne zatvora. Žrtve su se Službi obraćale i usled nasilja

na radnom mestu, različitih oblika nasilja van radnog mesta i porodice i drugih oblika viktimizacije vezano za koje je Služba imala kapacitet da pruži pomoć i podršku.

Najveći broj žrtava je bio ženskog pola, mada je i broj muškaraca bio značajno veći u odnosu na ranije godine. Služba pruža pomoć i podršku deci žrtvama kriminaliteta preko 14 godina, dok je deci ispod 14 godina u analiziranom periodu podrška pružana isključivo preko roditelja. Podaci Službe u analiziranom periodu ukazuju da su deca često bila direktne ili indirektne žrtve kriminaliteta, iz čega proizilazi potreba za pružanjem direktne podrške deci žrtvama kriminaliteta, što bi doprinelo sprečavanju dalje viktimizacije i prestupništva dece žrtava kriminaliteta.

Osobe koje su se obraćale Službi su najčešće bile viktimizirane od strane osoba muškog pola. Žrtve su sa onima koji su ih viktimizirali najčešće bile u partnerskom/bivšem partnerskom odnosu, roditeljskom ili rodbinskom odnosu, što je razumljivo s obzirom na to da je najveći broj žrtava koje su se obraćale Službi bio ugrožen nasiljem u porodici.

Služba je osobama koje su joj se obraćale pružala emotivnu podršku, informacije o pravima i načinima na koje ih mogu ostvariti i upućivala na institucije i organizacije koje su u konkretnom slučaju mogle da pomognu. Od 2007. godine Služba *VDS info i podrška žrtvama* pruža pomoć i podršku žrtvama na sudu i praćenje suđenja.⁴

Analiza podataka Službe *VDS info i podrška žrtvama* pruža podatke o institucijama kojima su se osobe koje su je kontaktirale, obratile pre ili nakon što su kontaktirale Službu. Osobe su se najčešće obraćale policiji, centrima za socijalni rad, nevladinim organizacijama, sudovima i zdravstvenim ustanovama. U nešto manjem procentu, osobe su se obraćale Narodnoj kancelariji i tužilaštvima. Centri za socijalni rad su uz nevladine organizacije relativno često upućivali osobe na Službu, dok je policija to činila u znatno manjem procentu. Služba raspolaže podacima o zadovoljstvu osoba radom policije, centara za socijalni rad, sudova i nevladinih organizacija. Po podacima Službe u analiziranom periodu osobe su retko bile zadovoljne radom policije, nešto češće radom centara za socijalni rad i nevladinih organizacija, dok radom suda

⁴ U januaru 2007. godine pet volonterki Službe je prošlo obuku za pružanje podrške žrtvama na sudu i praćenje suđenja.

uopšte nisu bile zadovoljne. Pomenuti podaci ukazuju na neadekvatan odnos institucija (pre svega policije, centara za socijalni rad i sudova) prema žrtvama kriminaliteta, čime se otvara mogućnost za sekundarnu viktimizaciju (Nikolić-Ristanović, 2003: 3).

U analiziranom periodu je zabeležen visok procenat osoba iz unutrašnjosti koje su se obraćale Službi, što upućuje na potrebu za postojanjem sličnih službi za žrtve u unutrašnjosti. Viktimološko društvo Srbije je u skladu sa ovom potrebom, izradilo bazu podataka sadržanu od informacija o postojanju organizacija i institucija koje pružaju pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Beogradu i drugim gradovima u Srbiji⁵. Služba *VDS info i podrška* žrtvama se angažuje u osnivanju sličnih službi za žrtve u drugim gradovima u unutrašnjosti.

Literatura

Nikolić-Ristanović, V., Kovačević, M., Čopić, S. (2006) Viktimizacija i iskustva žrtava kriminaliteta sa državnim institucijama – analiza podataka Službe VDS info i podrška žrtvama, *Temida*, 2, str. 11-19.

Čopić, S., Nikolić, J. (2004) Služba za žrtve kriminaliteta VDS info i podrška žrtvama: analiza dosadašnjeg rada, *Temida*, 3, str. 17-27.

Nikolić-Ristanović, V. (2003) Podrška žrtvama i sprečavanje viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa, *Temida*, 1, str. 3-10.

Marina KOVAČEVIĆ

VDS info and victim support service – the analysis of the Service's work

This paper aims to present VDS info and victim support service work, with particular emphasis on types of victimization, that the persons who contacted the Service were exposed to, help and support provided by the Service and experiences with the institutions and organizations that they contacted before or after contacting the Service. In this paper, the data of VDS info and victim support service for the period from 1 st January until 31 st December 2006 are analyzed. Since 2005 data on Service work have been processing annually by using a specially constructed questionnaire and specific methodology of data entry and processing.

Keywords: victims, crime, VDS info and victim support, victim support services, state institutions, Serbia

5 Informacije o radu institucija i organizacija koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta na teritoriji Srbije su dostupne u formi publikacije *Službe za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji* (2007), Beograd:Viktimološko društvo Srbije.

TEMIDA

Jun 2007, str 51-62

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM0702051S

Victims and the Criminal Justice System in India: Need for a Paradigm Shift in the Justice System

Murugesan SRINIVASAN*

Jane EYRE MATHEW**

Until 1970s the victims of crime were a forgotten entity in the criminal justice system. The attitude began to change as the discipline of victimology came into its own. The past few decades have witnessed a revolution in the way society deals with victims of crime. Many countries have now recognized the need to provide services to victims to help them recover from the effects of crime and assist them in their dealings with the criminal justice system. But in India, there has not been any significant improvement in the position of victims in the criminal justice system. The present paper has attempted to examine the position of victims of crime in India and the criminal justice system. The paper also emphasizes the need to provide assistance to crime victims. The authors of the present paper have also suggested some of the immediate steps that are to be implemented by the law enforcement agencies in India to improve the position of victims in the criminal justice system.

Keywords: *victims of crime, assistance to crime victims, victim justice, restitution, India*

Introduction

Across the globe in different countries, victims of crime are protected, assisted, restituted and compensated by appropriate laws and acts. But in India the victims of crime play only an insignifi-

cant role in the criminal justice process. In recent times, among the many reforms canvassed for improving the criminal justice system is the one that advocates a victim-orientation to criminal justice administration. Victim-orientation includes greater respect and consideration towards victims and their rights in the investigative and prosecution process, provisions for greater choices to victims in trial and disposition of the accused, and a scheme of reparation/compensation particularly for victims of violent crimes (Madhava Menon, 2004: 362-363). Though there are some provisions under the Indian Constitution and some sections in the Code of Criminal Procedure, 1973 to protect the rights of the victims and for providing compensation, the criminal courts at the lower level in India have ignored those provisions for a long time and not utilized them during their sentencing processes. But it is heartening to observe that several judgments in both the High Courts and the Supreme Court in the last two decades or so have come to the rescue of victims of not only traditional crimes where the offender is another citizen but also in cases where the victimization has been caused by the instrumentalities of the state itself. In addition to the existing provisions under the Indian criminal laws, a considerable importance was given in the Report of the Committee on Reforms of Criminal Justice System, headed by Justice V. S. Malimath on the need to provide "justice to victims of crime". Under these circumstances, the present paper includes an overview of the crime victimization and the present legal provisions which are available to protect the victims of crime in India. The paper

* Lecturer, University of Madras, Chepauk, Chennai, India, E-mail: isvchennai2003@yahoo.co.in

** Research scholar, University of Madras, Chepauk, Chennai, India, E-mail: janegerge2004@rediffmail.com

also has briefly analyzed some of the landmark judgments that have provided justice to victims of crime. Finally, the present paper provides certain practical suggestions taking into account the experiences at the international level to improve the condition of crime victims in India.

Crime Scenario in India

Table 1 provides an overview of the crime scenario in India. In the year 2004, there was a sharp increase in the number of cases registered and in the year 2005, the number of cases registered declined drastically by 16.7 percent when compared to the year 2004. In the year 2004, the Indian Penal Code (IPC) and Special and Local Laws (SLL) crimes constituted 30.4 and 69.6 percent, respectively and during 2005, 63.7 percent accounted for SLL crimes and 36.3 percent for IPC crimes. The rate (per 1,00,000 population) of total IPC and SLL crimes was 455.8 in 2005, showing a decline over the previous years.

Table 1 Cognizable¹ crimes registered in India during 2001–2005

S. No	Year	Number of offences			Ratio IPC:SLL	Rate per (1,00,000 population)
		IPC	SLL	Total		
1.	2001	17,69,308	35,75,230	53,44,538	1:1.02	520.4
2.	2002	17,80,330	37,46,198	55,26,528	1:2.10	526.0
3.	2003	17,16,120	37,78,694	54,94,814	1:2.20	514.4
4.	2004	18,32,015	41,96,766	60,28,781	1:2.30	555.3
5.	2005	18,22,602	32,03,735	50,26,337	1:1.76	455.8

IPC, Indian Penal Code; SLL, Special and Local Laws.

Source: National Crime Records Bureau, 2006, p. 26

According to Crime in India, 2005 (official crime statistics compiled and published by the National

1 The Criminal Procedure Code (CrPC) divides all crimes into two categories. They are (a) cognizable (Sec. 2 (c)) (b) non-cognizable (Sec. 2 (1)). The CrPC defines a cognizable offence or a cognizable case as the one in which a police officer may arrest without a warrant. Non-cognizable crimes are defined as those regarding which a police officer has no authority to arrest without a warrant (Ranchhoddas and Thakore, 2002).

Crime Records Bureau, Ministry of Home Affairs, Government of India), 39 percent of the offences were crimes against body, crimes against property were 35.3 percent, crime against public order were 5.9 percent, economic crimes were 6.3 percent, 8.2 percent of the cases comes under burglary, theft comes to 24.8 percent and so on. There was an increase of about 31.1 per cent in the number of cases registered under cheating, a high percentage of increase (67.4 percent) was seen in importation of girls (from foreign country)², 15 percent increase was seen in cases registered under Narcotic Drugs and Psychotropic Substances Act, 1985, 13.7 percent increase in gambling, a huge percentage (119.6) of increase was seen in cases registered under Indecent Representation of Women (Prohibition) Act, 1986, also 63.5 percent increase was seen in copyright violations (National Crime Records Bureau, 2006:31–39).

Also, national crime statistics show a grim picture of women’s status in India, which is driven by social, economic and cultural factors. An analysis of the official statistics for India for the period 1991–2001 shows an overall increase in the crimes committed against women. During the period,

there was an increase in the offence of rape committed on women by 5.34 percent, cruelty by husband and relatives by 11.32 percent, and molestation by 6.8 percent (Srinivasan, 2004).

The above statistics provide a bird’s eye

view on the nature and extent of crime victimization in India. Besides, data about the loss of lives due to natural calamities and consequent misery is really mind boggling. To cite an example, in December 2004, due to Tsunami, thousands of lives were lost and hundreds of people—particularly children and women—were orphaned in the State

2 Section 366B, IPC defines **importation of girl (from foreign country)** as ‘whoever imports into India from any country out-side India or from the State of Jammu and Kashmir any girl under the age of twenty-one years with intent that she may be, or knowing it to be likely that she will be, forced or seduced to illicit intercourse with another person, shall be punishable with imprisonment which may extend to ten years, and shall also be liable to fine.’

of Tamil Nadu alone. Such people are also vulnerable to various forms of crime victimization. Thousands of children are being used in exploitative forms of labor and thousands of children are living and working in the streets where they have often been subjected to different forms of exploitation.

The impact of victimization on different kinds of victims due to different types of crimes has been varied such as physical, psychological and financial. Researchers have indicated that the impact of victimization not only affects the victim but also the victims' immediate family and next of kin, relatives, neighbors and acquaintances. This holds true for the emotional as well as the financial consequences and the effects can last for a few months or years or in some cases for life long. Hence, the consequences of victimization emphasize the urgent need, not only to prevent victimization but also to protect the victims and provide them with all kinds of assistance during and after the criminal justice process. The traditional approaches of handling of crime have not altered the position of victims of crime for better in anyway. Contrary to the common belief held by criminal justice officials that victims would expect retaliation or retribution to their offenders, many victims are found to be interested in restorative approaches in order to deal with disputes rather than punishments and penalties to the offender. One recognized method of protection of victims is compensation to victims of crime. For providing monetary compensation and for protecting certain other rights of the victims, there are some provisions both in the Constitutional Law of India and in the criminal laws.

Constitutional Law of India and Victims of Crime

The Indian Constitution has several provisions which endorse the principle of victim compensation. The constellation of clauses dealing with Fundamental Rights (Part III) and Directive Principles of State Policy (Part IV) laid the foundation for a new social order in which justice, social and economic, would flower in the national life of the country (Article 38). Article 41, which has relevance to victimology in a wider perspective, mandates, *inter alia*, that the state shall make effective provision for "securing public assistance in cases of disable-

ment and in other cases of undeserved want". Surely, crime victims and other victimized people swim into the haven of Article 41. Article 51-A makes it a fundamental duty of every citizen of India "to protect and improve the natural environment ... and to have compassion for living creatures" and "to develop humanism". If empathetically interpreted and imaginatively expanded, we find here the constitutional beginnings of victimology (Krishna Iyer, 1999). Further, the guarantee against unjustified deprivation of life and liberty (Article 21) has in it elements obligating the state to compensate victims of criminal violence (Basu, 2003).

Provisions in Indian Criminal Laws

The Code of Criminal Procedure, 1973 has recognized the principle of victim compensation. Section 250 authorizes magistrates to direct complainants or informants to pay compensation to people accused by them without reasonable cause. Again Section 358 empowers the court to order a person to pay compensation to another person for causing a police officer to arrest such other person wrongfully. Finally, Section 357 enables the court imposing a sentence in a criminal proceeding to grant compensation to the victim and order the payment of costs of the prosecution. However, this is on the discretion of the sentencing court and is to be paid out of the fine recovered.

Though the principle underlying Section 357 of the Code of Criminal Procedure, 1973 is very much the same sought to be achieved by the UN Basic Principles of Justice for Victims of Crime, its scope is extremely limited as:

1. The section applies only when the accused is convicted;
2. It is subject to recovery of fine from the accused when fine is part of the sentence;
3. When fine is not imposed as part of the sentence, the magistrate may order any amount to be paid by way of compensation for any loss or injury by reason of the act for which the accused person has been so sentenced (Sec. 357(3)); and
4. In awarding the compensation, the magistrate is to consider the capacity of the accused to pay.

Given the low rates of conviction in criminal cases (less than 10 percent), the inordinate delay in the conclusion of proceedings and the relatively low capacity of the average accused persons, it is preposterous to say that a victim compensation scheme really operates in administration of justice in India (Madhava Menon, 2004: 363). Besides the above provisions relating to restitution to victims under the Code of Criminal Procedure, 1973, Section 5 of the Probation of Offenders Act, 1958 has also empowered the courts to require released offenders to pay the restitution and costs as under:

1. The court directing the release of an offender under Section 3 or Section 4 may, if it thinks fit, make at the same time a further order directing him to pay:
 - a. Such restitution as the court thinks reasonable for loss or injury caused to any person by the commission of the offence; and
 - b. Such cost of the proceeding as the court thinks reasonable.
2. The amount ordered to be paid under subsection (1) may be recovered as a fine in accordance with the provisions of Sections 357 and 358 of the Code.
3. A civil court trying any suit out of the same manner for which the offender is prescribed, shall take into account "any amount paid or recovered as restitution under subsection (1) in awarding damages" (Ranchhoddas and Thakore, 2002).

In addition to the existing provisions under the Indian criminal laws, a considerable importance was given in the Report of the *Committee on Reforms of Criminal Justice System*, headed by Justice V. S. Malimath on the need to provide "justice to victims of crime".

Committee on Reforms of Criminal Justice System

The Government of India, Ministry of Home Affairs by its order dated 24 November 2000 constituted the Committee on Reforms of Criminal Justice System to consider measures for revamping the criminal justice system. One of the objectives of the committee was "to suggest ways and

means of developing synergy among the judiciary, the prosecution and the police to restore the confidence of the common man in the criminal justice system by protecting the innocent and the victim and by punishing unsparingly the guilty and the criminal". While referring to the position of victims in the criminal justice system in India today, the committee observed "that victims do not get at present the legal rights and protection they deserve to play their just role in criminal proceedings which tend to result in disinterestedness in the proceedings and consequent distortions in the criminal justice administration" (Government of India, 2003: 75). With this general observation the committee reviewed the position of victims under the criminal justice system, including the present role that the victim is assigned under the existing criminal law; provisions for compensation of victims of crime and so on. The report has also highlighted how the Supreme Court and the High Courts in India have evolved the practice of awarding compensatory remedies not only in terms of money but also in terms of other appropriate reliefs and remedies. The report stated "medical justice to the Bhagalpur blinded victims, rehabilitative justice to the communal violence victims and compensatory justice to the Union Carbide victims are examples of the liberal package of reliefs and remedies forged by the apex court. The decisions in *Nilabati Behera v. State of Orissa* (1993 2 SCC 746) and in *Chairman, Railway Board v. Chandrima Das* (2000 Cr LJ 1473 SC, cited in Government of India, 2003: 81) are illustrative of this new trend of using constitutional jurisdiction to do justice to the victims of crime. Substantial monetary compensations have been awarded against the instrumentalities of the state for the failure to protect the rights of the victims". The committee also examined the rights of the victims of crime in different criminal justice systems worldwide. The committee was impressed with the report on "Criminal Justice: The Way Ahead" presented to the British Parliament in February 2001, as the report proposed various amendments and recommendations.

The Committee on Reforms of Criminal Justice System was of the opinion that the strategies being introduced in the United Kingdom for reforming the criminal justice system to give a better deal for victims should be considered for adoption in India. Taking into account the UK Report of 2001,

the Committee made the following recommendations:

1. The victim, and if he/she is dead, his legal representative shall have the right to be impleaded as a party in every criminal proceeding where the charge is punishable with 7 years imprisonment or more.
2. In select cases notified by the appropriate government, with the permission of the court an approved voluntary organization shall also have the right to implead in the court proceedings.
3. The victim has a right to be represented by an advocate of his/her choice; provided that an advocate shall be provided at the cost of the State if the victim is not in a position to afford a lawyer.
4. The victim shall have the right to participate in criminal trial.
5. The victim shall have a right to prefer an appeal against any adverse order passed by the court acquitting the accused, convicting for a lesser offence, imposing inadequate sentence, or granting inadequate compensation. Such appeal shall lie to the court to which an appeal ordinarily lies against the order of conviction of such court.
6. Legal services to victims in select crimes may be extended to include psychiatric and medical help, interim compensation and protection against secondary victimization.
7. Victim compensation is a state obligation in all serious crimes, whether the offender is apprehended or not, convicted or acquitted. This is to be organized in a separate legislation by the Parliament. The draft bill on the subject submitted to the Government in 1996 by the Indian Society of Victimology provides a tentative framework for consideration.
8. The victim compensation law will provide for the creation of a victim compensation fund to be administered possibly by the Legal Services Authority. The law should provide for the scale of compensation in different offences for the guidance of the Court. It may specify offences in which compensation may not be granted and conditions under which it may be awarded or withdrawn.

The above analysis of the provisions in the Constitutional Law of India, criminal laws and the recommendations of the Committee on Reforms of Criminal Justice System has provided the current status of victims of crime in India. In this context it is also important to discuss some of the judgments wherein the principle of restitution to victims of crime has been introduced or were upheld by the courts in India. But in all these cases discussed below the word "compensation" has been used to refer to "restitution" which is the accepted terminology by the international scholars for payment made by offenders to victims of crime. As observed by Chockalingam (1993: 74), the Indian courts use the term "compensation" to refer to restitution as well as the real compensation, wherein the money is paid to the victim by the state or other agency for abuse of power.

Case Laws – Towards Victim Justice

The first landmark judgment where compensation to the victim ordered by the Madras High Court and upheld with some modifications by the Supreme Court of India was *Palaniappa Gounderv. State of Tamil Nadu* (AIR 1977 SC 1323). In this case, the High Court after commuting the sentence of death on the accused to one of life imprisonment, imposed a fine of Rs.20,000 on the appellant and directed that out of the fine, a sum of Rs.15,000 should be paid to the son and daughters of the deceased under Section 357 (1) (c) of the Code of Criminal Procedure, 1973. The Supreme Court while examining the special leave petition of the appellant observed that there can be no doubt that for the offence of murder, courts have the power to impose a sentence of fine under Section 302 of the IPC but the High Court has put the "cart before the horse" in leaving the propriety of fine to depend upon the amount of compensation. The court further observed, "the first concern of the court, after recording an order of conviction, ought to determine the proper sentence to pass. The sentence must be proportionate to the nature of the offence and sentence including the sentence of fine must not be unduly excessive." In fact, the primary object of imposing a fine is not to ensure that the offender will undergo the sentence in default of payment of fine but to see that the fine is realized, which can happen only when the

fine is not unduly excessive having regard to all the circumstances of the case, including the means of the offender. The Supreme Court thus reduced the fine amount from Rs.20,000 to a sum of Rs.3,000 and directed that the amount recovered shall be paid to the son and daughters of the deceased who had filed the petition in the High Court. This is a case wherein the Supreme Court reduced the amount of fine and achieved a proper blending of offender rehabilitation and victim compensation. The important point, which emerged in the case, was the Supreme Court upholding the order of compensation (Chockalingam, 1993: 76–77).

In the case of *Sarwan Singh v. State of Punjab* (AIR 1978 SC 1525), the Supreme Court not only reiterated its previous standpoint but also laid down, in an exhaustive manner, points to be taken into account while imposing fine or compensation. The Honorable Court observed that while awarding compensation, it is necessary for the court to decide whether the case is fit enough to award compensation. If the case is found fit for compensation, then the capacity of the accused to pay the fixed amount has to be determined.

And the court also observed that:

It is the duty of the court to take into account the nature of the crime, the injury suffered, the justness of the claim for compensation, the capacity of the accused to pay and other relevant circumstances in fixing the amount of fine or compensation. After consideration of all facts of the case, we feel that in addition to the sentence of 5 years rigorous imprisonment, a fine of Rs. 3,500 on each of the accused under Section 304 (1), IPC should be imposed.

In *Guruswamy v. State of Tamil Nadu* (1979 Cr LJ 704), the accused was convicted on a charge of murder. The victims were his father and brother. While reducing the sentences, the Supreme Court held that the offence was committed during a family quarrel and though the victims are the father and brother of the appellant, in the circumstances of the case, the extreme penalty was not called for. The accused had also been under sentence of death for a period of six years. But in reducing the death sentence to imprisonment for life, it was held that the widow and her minor children

should be compensated for the loss they have suffered by the death of the second deceased. The court imposed a fine of Rs.10,000 to the appellant and ordered the same to be paid as compensation to the dependents of the victim.

The case of *Hari Krishnan and the State of Haryana v. Sukhbir Singh and others* (AIR 1988 SC 2127) is the most important case after *Sarwan Singh* where the court repeated its firm understanding once again in the following words:

The power under Section 357 Criminal Procedure Code is a measure of responding appropriately to crime as well as reconciling the victim with the offender. It is, to some extent, a recompensatory measure to rehabilitate to an extent the beleaguered victims of the crime, a modern constructive approach to crime, a step forward in our criminal justice system ... The payment by way of compensation must, however, be reasonable. What is reasonable may depend upon the facts and circumstances of each case.

Rachhpal Singh v. State of Punjab
(2002 Cr LJ 3540 SC)

The present case occurred due to a civil dispute pending between the deceased and the appellant. The deceased obtained an interim order pertaining to the civil dispute. This in turn led to a fight between the deceased and the appellants. The first appellant armed with a gun and the second appellant armed with a rifle along with three other accused attacked the deceased. The first and second appellant fired shots at the two deceased and they received two bullet injuries each and died on the spot. The Sessions Judge after considering the materials placed before him, found the appellants guilty and convicted and sentenced the first two appellants to death for an offence under Section 302 IPC and the other accused to life imprisonment. They were also sentenced to varying terms of imprisonment with fine with regard to other offences. Against this order the accused preferred an appeal challenging the convictions and sentences. The complainant separately preferred a Criminal Revision Petition praying for compensation under Section 357 CrPC. The High Court concurred with the findings of the Sessions Court on the convic-

tion imposed but held that the imposition of capital punishment was uncalled for as the case was not one of the rarest of rare case and hence their sentence was reduced to imprisonment for life. With regard to the other three accused, they were acquitted under Section 302 read with 148 IPC. However, the conviction under Section 449 IPC was maintained but the period of sentence was reduced to the period undergone. Considering the revision petition, the High Court held that it was a fit case for exercising the jurisdiction under Section 357 CrPC and directed each of the appellants to pay a sum of Rs. 2,00,000, totaling Rs. 4,00,000 and in default, was to undergo a sentence of five years rigorous imprisonment. Against this order the appellants filed an appeal before the apex court. The Court after hearing the learned counsels, held that there was no ground to differ from the reasoning of the court below and upheld the conviction and sentence.

With regard to the award of compensation under Section 357, the Court held that the High Court in the instant case did not have sufficient material before it to correctly assess the capacity of the accused to pay compensation but keeping the object of the Section, it is a fit case in which the court was justified in invoking Section 357. The court after having gone through the records and materials found that the appellants were reasonably affluent. Hence, the appellants were capable of paying at least Rs.1,00,000 per head as compensation. Therefore, the order of the High Court is modified by reducing the compensation payable from Rs.2,00,000 each to Rs.1,00,000 each.

Further the Supreme Court in *Mangilal v. State of Madhya Pradesh* (AIR 2004 SC 1280) held that the power of the court to award compensation to the victims under Section 357 is not ancillary to other sentences but in addition thereto. The basic difference between subsection (1) and (3) of the Section 357 is that in the former case, the imposition of fine is the basic and essential requirement, while in the latter even the absence thereof empowers the court to direct payment of compensation. Such power is available to be exercised by an appellate court, the High Court or the Court of Sessions when exercising revisional powers.

Bipin Bihari v. State of Madhya Pradesh (2005 Cr LJ 2048 MP)

The facts of the present case is that the complainant while grazing his ox in his field heard his sister-in-law's cry and rushed towards her. He found that the appellant had entered into an altercation with his sister-in-law and restrained her from cutting the crop. The appellant was carrying a gun and threatened of dire consequences. Despite the threat, the complainant tried to get hold of the gun and in the scuffle the appellant threatened to kill him. He fired a shot which struck on the right calf of the complainant and as a result the flesh was ripped off. Further, the appellant tried to load the gun again but was not able to do so as the complainant was grappling with him. At this point of time, some persons arrived on the spot and on seeing them the appellant fled from the scene leaving the gun. The incident was reported and charge was framed under Section 307 IPC against the appellant. The trial court convicted the appellant under Section 307 IPC and sentenced him to undergo rigorous imprisonment for life and pay a fine of Rs. 5000 in default of which he was to undergo two years of simple imprisonment. The trial court directed that the fine amount be paid to the complainant as compensation under Section 357, Criminal Procedure Code (CrPC). The appellant preferred an appeal against this order in the High Court. The court after hearing the learned counsels held that it was not justified to impose sentence of life imprisonment on the appellant. Further, it was held that it would be proper to impose two years rigorous imprisonment. Regarding the award of compensation, the court referred to the case of *Bhaskaran v. Sankaran Vaidhyan Balan* (AIR 1999 SC 3762), in which the apex court while considering the scope of Section 357(3) CrPC laid down that the Magistrate cannot restrict itself in awarding compensation under Section 357(3), since there is no limit in sub-section (3) and therefore the Magistrate can award any sum of compensation. Further, it was also held that while fixing the quantum of compensation, the Magistrate should consider what would be the reasonable amount of compensation payable to the complainant. In *Hari Krishnan and the State of Haryana v. Sukbir Singh and others* (AIR 1988 SC 2127), the court held "that the power of imposing fine intended to do

something to reassure the victim that he or she is not forgotten in the criminal justice system. It is a measure of responding appropriately to crime as well as reconciling the victim with the offender. It is to some extent a constructive approach to crime and a step forward in a criminal justice system. It is because of this that it was recommended that all criminal courts should exercise this power liberally so as to meet the ends of justice, by cautioning that the amount of compensation to be awarded must be reasonable". The court held that "in order that collective may not loose faith in criminal adjudication system and the concept of deterrence is not kept at a remote corner we are disposed to enhance the amount of compensation to Rs.30000/-". The court referred to the case of *Sarup Singh v. State of Haryana* (AIR 1995 SC 2452), wherein the apex court while reducing the sentence for the period already undergone by the accused under Section 304 IPC, directed to pay a sum of Rs. 20000 by way of compensation. The court further emphasized that the amount of compensation was enhanced taking into consideration the gravity of the injury, the strata to which the accused belongs, the milieu in which the crime has taken place and further keeping in view the cry of the society for the victims at large. The entire amount shall be paid to the injured on proper identification. The amount shall be deposited before the trial court within four months failing which the appellant shall have to undergo further rigorous imprisonment of four years. The sentence of conviction of the appellant under Section 307 IPC is maintained with modification in the sentence.

Manjappa v. State of Karnataka
(2007 SCCL COM 599)

In this case, the appellant–accused had voluntarily caused simple hurt to the complainant. The appellant was also said to have assaulted the complainant with a stone resulting in grievous injuries to the complainant. Moreover, the appellant–accused intentionally insulted the complainant by using abusive language thereby provoking him, knowing fully well that such provocation would make the complainant to break public peace or to commit other offences. The charge was framed against the accused for offences punishable under Sections 323, 325 and 504 of the IPC. The

trial court, after appreciating the prosecution evidence, by its judgment, dated 8 March 1999 held that it was proved by the prosecution that the accused caused simple as well as grievous injury to the complainant, and thereby, he had committed offences punishable under Sections 323 and 325 IPC. However, regarding the third charge—that the accused committed an offence punishable under Section 504 IPC—according to the court, the prosecution was not able to establish it and the accused was ordered to be acquitted. So far as sentence was concerned, the trial court awarded simple imprisonment for three months and a fine of Rs. 500, in default to undergo simple imprisonment for fifteen days for the offence punishable under Section 323 IPC. He was also ordered simple imprisonment for one year and fine of Rs. 3000, in default to undergo simple imprisonment for three months for the offence punishable under Section 325 IPC. The court also ordered that out of the fine amount so received, the injured-complainant will be paid compensation of Rs. 2000 under Section 357(1) (b) of the CrPC, 1973. Against this order of conviction and sentence, the appellant preferred an appeal in the court of Sessions Judge. The Sessions Judge, after considering the evidence and hearing the arguments, acquitted the appellant for the offence punishable under Section 323 IPC and set aside the order of conviction and sentence. He, however, confirmed the order of conviction of the accused for the offence punishable under Section 325 IPC. The appellate court, however, was of the view that it was a fit case to reduce sentence of simple imprisonment from one year to six months. The appellate court also directed the accused to pay compensation of Rs. 3000 to the complainant who had sustained grievous injuries, independently of what the trial court awarded. The sentence of fine and compensation passed by the trial court was confirmed. The appellant filed a revision petition in the High Court challenging the order of the Court of Sessions. The High Court confirmed the order of conviction. The High Court also partly allowed the revision by reducing sentence and ordering the appellant to undergo simple imprisonment for one month and to pay a fine of Rs. 1000 in addition to what was ordered by the courts below. The appellant then approached the Supreme Court against the order passed by the High Court. The Honorable Judges of the Su-

preme Court in their order stated that “keeping in view all the facts and circumstances, in our opinion, ends of justice would be met, if we order that the substantive sentence which the appellant has already undergone is held sufficient. We are also of the view that it would be appropriate if over and above the amount which the appellant herein has paid towards fine and also towards compensation to the injured victim, the appellant is ordered to pay an additional amount of Rs.10000/- to the complainant by way of compensation.”

An analysis of the above case laws gives an indication that the courts in India, at least at the higher level, have started realizing the importance of the victim and the necessity to ameliorate the plight of the victim to the extent possible by restitution.

Victim Justice – An International Perspective

In 1985, virtually simultaneously two powerful documents were issued urging the international community to enhance the status of victims. The first one was the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. The second one was the Council of Europe Recommendation on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure which was also adopted in 1985. Although differences in language and in details cannot be overlooked, the content of the Declaration and the Recommendation were to a large extent overlapping and had subsequently been echoed and expanded on in other international documents of a similar nature, such as the Statement of Victims’ Rights in the Process of Criminal Justice, issued by the European Forum for Victim Services in 1996, and the European Union Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings. The most recent and most comprehensive example is the Council of Europe Recommendations (2006)⁸ on assistance to crime victims, adopted on 14 June 2006 (Groenhuijsen and Letschert, 2006:2-3).

The Basic Principles included in the UN Declaration for Victims are:

1. Access to justice and fair treatment;
2. Restitution;

3. Compensation; and
4. Assistance.

With regard to the restitution and compensation in the above Declaration, it is stated that offenders should make a fair restitution to victims or their families; restitution should be part of the sentencing in criminal cases; and when compensation is not fully available from the offender, the state should provide monetary compensation to victims who suffered serious physical or mental injury for which a national fund should be set up (United Nations, 1985).

Some of the important recommendations of the Council of Europe Recommendations (2006)⁸ on the assistance to victims and prevention of victimization include the following elements: assistance, role of the public services, victim support services, information, rights to effective access to other remedies, state compensation, insurance, protection, mediation, raising public awareness of the effects of crime and so on. It has also recommended for provision of restitution and compensation to victims of crime. It recommends provision of compensation by the state for victims of serious, intentional, violent crimes, including sexual violence. It further states that the state compensation should be awarded to the extent that the damage is not covered by other sources such as the offender, insurance or state-funded health and social provisions (Groenhuijsen and Letschert, 2006: 170-171).

It is also important to learn from the experiences of the United States in providing justice to victims of crime. Without the report of the victims or witnesses, most crimes would not come to the attention of the police. Without the cooperation of the victim or witness in identifying the offender, most crimes could not be solved, and the offender could not be brought to justice. In the United States, during the late 1960s, the Federal Government launched a series of surveys designed to estimate the number of crime victims. This research showed that, while arrest rates are high, many victims failed to report crimes. Other studies noted that once an arrest had been made, many victims failed to co-operate in the prosecution of offenders. Victims cited poor treatment by the criminal justice system—long waits for trials, confusing instructions and inadequate child care and trans-

portation resources as the reasons for their reluctance to co-operate. The victim assistance movement began shortly thereafter to respond to these needs. In the United States, spurred by research on victims' needs, grassroot activism, substantial legislation and victim assistance programs now number more than 10,000. Further, victim/witness programs in the United States became a major feature of victimological development more than three decades ago (Lynch, 1976; Bolin, 1980; Dussich, 1981; Schneider and Schneider, 1981; Mawby and Gill, 1987; Young, 1990). Furthermore, the statutory approach is typified by the United States, where almost all states and the federal government have adopted statutory guidelines on how the police and other officials in the criminal justice system should deal with victims of crime.

Steps to Provide Assistance to Crime Victims in India

The analysis of the existing legal provisions in India for providing justice to victims of crime shows that there is a long way to go. The experiences at the international level, including the experience of the United States show that there is a lot needs to be done at the macro level. But at the micro level certain immediate and possible measures may be taken to help the victims of crime in India. Therefore, the first priority in the whole scheme of things is an all round sensitization of everyone concerned. The natural sequence of rendering meaningful justice, social and legal should proceed as follows:

1. Fair, considerate and sympathetic treatment by the police, hospitals, welfare organizations, prosecution and courts;
2. Prompt restitution/compensation to the victim for the injury or loss suffered by using the existing provisions; and
3. Security to victims and potential victims against victimization in future.

The various assistance and services to victims during crime investigation include the following:

1. The first step in assisting the crime victim is
 - a. to facilitate their access to services that already exists ; and
 - b. to get redressed from the impact of crime

This is partly a question of getting information from the victims, partly encouraging the victims to apply for services and partly sensitizing the service to the victim's needs.

2. The police could improve their support for crime victims by ensuring the responding officer to provide the victim with a card that identifies key telephone numbers of organizations available in the community. The card should also contain:
 - a. the file number (crime number) of the case;
 - b. the name of the officer investigating the case; and
 - c. the phone number to contact regarding enquires about the progress of the case.
3. A victims support unit should be located in the police department, preferably at the sub-divisional level to co-ordinate matters relating to crime victims.

If the above stated steps are implemented by the law enforcement agencies in India, the position of victims in the criminal justice system will be improved substantially.

Conclusion

In the current decade of victimological research, there is a substantial interest in the study of impact of crime on victims and ways to assist them. Assistance to victims of crime is of great significance because victims have suffered irreparable damages and harm as a result of crime. The problems of crime victims and the impact of crime on them is varied and complex. Therefore, the agencies of the criminal justice system should be receptive to the needs of the victims of crime and address their issues sincerely and empathetically. Like in the United States, Europe and the other developed countries, both the Government of India and the State Governments should enact exclusive legislations for victims of crime, as the existing provisions in the criminal laws are not sufficient. A ray of hope is the recommendations of the Committee on Reforms of Criminal Justice System headed by Justice V. S. Malimath. The Com-

mittee has emphasized the need for a paradigm shift in the justice system. Hence, the Government of India may have to take efforts to implement the recommendations of the Committee on Reforms of Criminal Justice System. There should also be a change in the focus from criminal justice to victim justice, but victim justice should be perceived as complementary and not contradictory to criminal justice.

References

- Basu, D.D. (2003) *Constitutional Law of India*. Nagpur: Wadhwa & Co.
- Bolin, D.C. (1980) The Pima County Victim Witness Program: Analyzing its Success. *Evaluating Change, Special Issue*, pp. 120–126.
- Chockalingam, K. (1993) Restitution to Victims of Crime in India – Recent Developments. *Indian Journal of Criminology*, 21(2), pp. 72–81.
- Dussich, J.P. (1981) Evolving Services for Crime Victims. In Galaway, B. and Hudson, J. (eds) *Perspectives on Crime Victims*. St Louis: Mosby, pp. 27–32.
- Government of India (2003) *Report of the Committee on Reforms of Criminal Justice System*, 1, pp. 75–84.
- Groenhuijsen, M., Letschert, R. (eds) (2006) *Compilation of International Victims' Rights Instruments*. The Netherlands: Wolf Legal Publishers.
- Krishna Iyer, V.R. (1999) *A Burgeoning Global Jurisprudence of Victimology and Some Compassionate Dimensions of India Justice to Victims of Crime*. Unpublished Paper.
- Lynch, R.P. (1976) Improving the Treatment of Victims: Some Guides for Action. In McDonald, W.T. (ed.) *Criminal Justice and the Victim*. Beverly Hills: Sage, pp. 165–176.
- Mawby, R.I., Gill, M.L. (1987) *Crime Victims: Needs, Services and the Voluntary Sector*. London: Tavistock.
- Madhava Menon, N.R. (2004) Victim Compensation Law and Criminal Justice: A Plea for a Victim-Oriented in Criminal Justice. In Vibhute, K.I. (ed.) *Criminal Justice – A Human Rights Perspective of the Criminal Justice Process in India*. Lucknow: Eastern Book Company, pp. 362–369.
- National Crime Records Bureau (2006) *Crime in India 2005*. Government of India. Retrieved 10 January 2007 from <http://ncrb.nic.in/crime2005/cii-2005/Chapters.htm>.
- Ranchhoddas, R., Thakore, K.D. (2002) *The Code of Criminal Procedure* (15th ed). Nagpur: Wadhwa & Co.
- Schneider, A.L., Schneider, P.R. (1981). Victims Assistance Programs. In Galaway, B. and Hudson, J. (eds) *Perspectives on Crime Victims*. St Louis: Mosby, pp. 364–373.
- Srinivasan, M. (2004) Crimes Against Women in Tamil Nadu During 1991–2001 – A Statistical Analysis. *CID Review*, II (6), pp. 20–27.
- United Nations (1985) *Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*. Resolution No. 40/34.
- Young, M.A. (1990) Victim Assistance in the United States: The End of the Beginning. *International Review of Victimology*, 1, pp. 181–199.

List of Cases

1. *Bhaskaran v. Sankaran Vaidhyan Balan* (AIR 1999 SC 3762)
2. *Bipin Bihari v. State of Madhya Pradesh* (2005 Cr LJ 2048 MP)
3. *Chairman, Railway Board v. Chandrima Das* (2000 Cr LJ 1473 SC)
4. *Guruswamy v. State of Tamil Nadu* (1979 Cr LJ 704)
5. *Hari Krishnan and the State of Haryana v. Sukbhir Singh and others* (AIR 1988 SC 2127)
6. *Manjappa v. State of Karnataka* (2007 SCCL COM 599)
7. *Mangilal v. State of Madhya Pradesh* (AIR 2004 SC 1280)
8. *Nilabati Behera v. State of Orissa* (1993 2 SCC 746)
9. *Palaniappa Gounder v. State of Tamil Nadu* (AIR 1977 SC 1323)
10. *Rachhpal Singh v. State of Punjab* (2002 Cr LJ 3540 SC)
11. *Sarwan Singh v. State of Punjab* (AIR 1978 SC 1525)
12. *Sarup Singh v. State of Haryana* (AIR 1995 SC 2452)

Murugesan Srinivasan

Predavač, Univerzitet u Madrasu, Chepauk, Chennai, Indija

Jane Eyre Mathew

Naučni istraživač, Univerzitet u Madrasu, Chepauk, Chennai, Indija

Žrtve i krivičnopravni sistem u Indiji: nužnost promene paradigme unutar sistema pravosuđa

Do 1970-ih godina prošlog veka žrtve kriminaliteta bile su zanemarene unutar krivičnopravnog sistema. Takav odnos je počeo da se menja sa razvojem viktimologije kao discipline. U poslednjih nekoliko dekada nastupila je revolucionarna promena u načinu na koji se društvo odnosi prema žrtvama kriminaliteta. Mnoge zemlje danas prepoznaju potrebu obezbeđivanja usluga kojima se žrtvama pruža pomoć i podrška kako u oporavku od posledica krivičnog dela, tako i u kontaktima sa krivičnopravnim sistemom. U Indiji, međutim, nema značajnijeg pomaka u pogledu položaja žrtava unutar krivičnopravnog sistema. Ovaj rad predstavlja pokušaj istraživanja položaja žrtava kriminaliteta u Indiji. U njemu se, takođe, naglašava potreba obezbeđivanja pomoći žrtvama kriminaliteta. Autori ovog rada predlažu neke neodložne korake koje bi snage za sprovođenje zakona u Indiji trebalo da preduzmu kako bi se unapredio položaj žrtava u krivičnopravnom sistemu.

Na osnovu podataka Nacionalnog biroa za registrovanje podataka o kriminalitetu 39% krivičnih dela u Indiji 2005. godine činili su delikti protiv života i tela, 35.3% krivična dela protiv imovine, 5.9% krivična dela protiv javnog reda, 6.3% krivična dela protiv privrede; 8.2% činile su krađe izvršene provaljivanjem, 24.8% obične krađe, itd. Posledice viktimizacije na žrtve različitih vrsta krivičnih dela bile su raznovrsne, uključujući fizičke, psihičke i materijalne. Emocionalne, kao i materijalne posledice viktimizacije mogu trajati nekoliko meseci ili godina, a u nekim slučajevima do kraja života. Stoga, posledice viktimizacije upućuju na urgentnu potrebu ne samo sprečavanja viktimizacije, već i zaštite žrtava i pružanja svih oblika pomoći i podrške za vreme i nakon krivičnog postupka.

Analiza sudske prakse sadržana u ovom radu nagoveštava da sudovi u Indiji, makar oni višeg stepena, počinju da uzimaju u obzir potrebe žrtava i neophodnost ublažavanja njihovog stanja i gubitaka, u meri u kojoj je to moguće, naknadom štete. Ipak, obuhvatnija analiza postojećih propisa u indijskom zakonodavstvu koji se odnose na obezbeđivanje pravde za žrtve krivičnih dela pokazuje da Indiji još uvek predstoji dug put ka tom cilju. Iskustva na međunarodnom nivou, uključujući i iskustvo Sjedinjenih Američkih Država, govore da mnogo toga treba učiniti na makro-planu. Ali, postoje određene neposredne i izvodljive mere koje se mogu preduzeti na mikro-planu kako bi se pomoglo žrtvama kriminaliteta u Indiji. S toga je prvi prioritet u čitavom spektru obuhvatna senzitivizacija svih uključenih aktera.

Prirodni redosled mera kojima se obezbeđuje sadržajna pravičnost trebalo bi da bude sledeći:

1. Fer, obazrivo i saosećajno postupanje zaposlenih u policiji, bolnicama, socijalnim službama, tužilaštvu i sudovima;
2. Brza restitucija/kompenzacija žrtava za povrede odnosno štetu koju su pretrpele primenom postojećih propisa, i
3. Mere zaštite žrtava i potencijalnih žrtava radi izbegavanja viktimizacije u budućnosti.

Problemi žrtava kriminaliteta i posledice koje krivično delo na njih ostavlja raznoliki su i složeni. Stoga, organi unutar krivičnopravnog sistema trebalo bi da budu prijemčivi za potrebe žrtava kriminaliteta i da usredsrede pažnju na njihove probleme iskreno i sa empatijom. Kao u Sjedinjenim Američkim Državama, evropskim i drugim razvijenim zemljama, vlada Indije i vlade država u njenom sastavu bi trebalo da iniciraju donošenje posebnih zakonskih propisa relevantnih za žrtve kriminaliteta, budući da postojeće odredbe krivičnih zakona nisu dovoljne. Tračak nade predstavljaju preporuke Komiteta za reforme krivičnopravnog sistema. Ovaj Komitet je naglasio nužnost promene paradigme unutar sistema pravosuđa. Vlada Indije bi, dakle, morala da se potru-di da implementira preporuke Komiteta za reforme krivičnopravnog sistema. Potrebno je, takođe, skretanje fokusa sa krivične pravde na pravdu za žrtve, pri čemu bi pravda za žrtve trebalo da se posmatra kao komplementarna, a ne protivrečna krivičnoj pravdi.

Ključne reči: žrtve kriminaliteta, pomoć žrtvama kriminaliteta, pravda za žrtve, restitucija, Indija

TEMIDA

Jun 2007, str 63-64

ISSN: 1450-6637

Međunarodna konferencija Viktimološkog društva Indije i Odeljenja za kriminologiju Madras Univerziteta *Žrtve, novi oblici viktimizacije i krivičnopravni sistem*

(Chennai, Indija, 8-10. februar 2007. godine)

O d 8. do 10. februara 2007. godine u Chennai-u (Madras), glavnom gradu južne indijske države Tamil Nadu, održana je šesta konferencija Viktimološkog društva Indije, koja je ujedno i druga po redu konferencija ovog društva koja ima međunarodni karakter. Tema konferencije bila je „Žrtve, novi oblici viktimizacije i krivičnopravni sistem“. Konferencija je okupila istraživače i praktičare iz cele Indije, kao i goste iz inostranstva. Među gostima iz inostranstva su bili i profesor John Dussich (SAD), predsednik Svetskog viktimološkog društva i direktor Međunarodnog viktimološkog instituta u Mitu (Japan), i Marc Groenhuijsen, potpredsednik Svetskog viktimološkog društva i direktor Međunarodnog viktimološkog instituta u Tilburgu (Holandija). Sa prostora bivše Jugoslavije, učesnici konferencije su bili profesor Zvonimir Šeparović, predsednik Viktimološkog društva Hrvatske i profesorka Vesna Nikolić-Ristanović, direktorka Viktimološkog društva Srbije.

Rad konferencije bio je podeljen na rad u plenumu, kada su svoje radove predstavljali najugledniji indijski i strani izlagači, i u radionicama, na kojima su iznošeni i diskutovani rezultati istraživanja i druga konkretnija pitanja. Radovi su predstavljeni u okviru sledećih tematskih celina: Žrtve kriminaliteta i krivičnopravni sistem u svetu, Žrtve korupcije i krivičnopravni sistem, Zakonodavstva za žrtve kriminaliteta, Žrtve organizovanog kriminaliteta i krivičnopravni sistem, Zakon o pravu na informacije od javnog značaja i žrtve kriminaliteta, i Viktimizacija žena i devojaka na internetu i krivičnopravni sistem.

Iz mnoštva zanimljivih radova, u ovom prikazu ću izdvojiti radove poznatog indijskog viktimologa i do nedavno predsednika Viktimološkog

društva Indije, Chockalingama, kao i radove predstavljene u plenarnim sesijama, posebno onim posvećenim zakonodavstvima za žrtve i žrtvama i krivičnopravnom sistemu.

Profesor Chockalingam je u svom izlaganju dao analizu dostignutog razvoja prava žrtava u Indiji, ističući posebno Zakon o prevenciji nasilja u porodici iz 2006. godine i zaslugu ženskog pokreta za njegovo usvajanje. Takođe, on se založio za sprovođenje redovnih anketa o viktimizaciji u Indiji, kao i za hitnu implementaciju preporuka sadržanih u izveštaju Malimath komiteta.¹ Takođe, on je ukazao i na potrebu donošenja posebnog zakona o žrtvama. O razvoju, perspektivi i savremenim izazovima viktimologije govorili su profesori John Dussich, Zvonimir Šeparović i Paul Friday.

Sesije posvećene zakonodavstvima za žrtve i žrtvama u krivičnopravnom sistemu bile su zanimljive zbog svoje međunarodne perspektive – izlagači na ovim sesijama bili su iz Holandije (Groenhuijsen), Australije (Garkawe), SAD (Friday i Dempsey), iz Sri Lanke (Marasinghe), Austrije (Hilf) i iz Srbije (Nikolić-Ristanović). Profesor Groenhuijsen i profesorka Hilf dali su veoma dobar međunarodni okvir predstavljajući savremenu situaciju u pogledu međunarodnopravne regulative, odnosno uporednopravni prikaz položaja žrtve u krivičnom postupku širom Evrope. Tom Dempsey iz SAD je, takođe, imao veoma zanimljivo izlaganje o ulozi policije u pružanju pomoći žrtvama u SAD, pri čemu je posebno ukazao na značaj saradnje policije sa drugim državnim

¹ O sadržaju ovog izveštaja videti više u Srinivasan, M., Mathew, J.E. (2007) Victims and the Criminal Justice System in India: Need for a Paradigm Shift in the Justice System, ovaj broj *Temide*, str. 54

službama i sa nevladinim organizacijama. Vesna Nikolić-Ristanović predstavila je iskustva Srbije u stvaranju novog zakonodavstva za žrtve, kao i aktivnosti Viktimološkog društva Srbije i doprinos zakonodavnim promenama.

U okviru radionica izloženo je mnoštvo rezultata istraživanja što ukazuje na veoma živu istraživačku aktivnost među kriminolozima i viktimolozima na indijskim fakultetima. Posebno treba istaći brojna istraživanja viktimizacije žena i dece na internetu. Treba pomenuti i radove o žrtvama korupcije i o zakonu o pravu na informacije, koji su izazvali najžučniju raspravu među indijskim kolegama, ali i veoma zanimljivo izlaganje o organizovanom kriminalitetu i prevarama vezanim za kreditne kartice, iskustva Portugala sa kompenzacijom žrtvama i sl.

Posebno zanimljiva i potresna bila je specijalna sesija koju je vodio profesor Pande, a koja je bila posvećena viktimizaciji dece. Profesor Pande je analizirao slučaj ubistva dece u slamu Nithari, u blizini Nju Delhija, čije razmere i detalji još nisu poznati jer je istraga u toku. Pande je izneo zastrašujuće podatke o 300 000 dece koja su angažovana u komercijalnom seksu u Indiji i o jednom milionu dece na ulici. Oko 45 000 dece nestaje svake godine, od čega oko 11 000 ostaje nepronađeno. Pande se kritički osvrnuo na rad policije koja ne uzima ozbiljno prijave siromašnih i polazi od pret-

postavke da bogati ljudi nisu kriminalci. Založio se za holistički pristup viktimizaciji dece, koji bi se bavio na kompleksniji način faktorima koji dovode do drastičnih oblika nasilja i omogućio efikasniju prevenciju.

Ova konferencija ima nesumnjiv značaj kako za mene lično, tako i za Viktimološko društvo Srbije i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu na kome predajem kriminologiju. Ona je proširila moja znanja i razumevanje razvoja viktimologije i pokreta za prava žrtava u jednom globalnijem smislu, i posebno u pogledu razvoja viktimologije u istočnom delu sveta. Takođe, ona je doprinele produbljivanju i daljem širenju saradnje sa indijskim viktimolozima, dokaz čega je i objavljivanje rada dr Srinivasana, inače jednog od organizatora konferencije, u ovom broju *Temide*. Uspostavljeni kontakti predstavljaju dobru osnovu i za dalju saradnju, kako u pogledu zajedničkih istraživanja tako i u vezi sa mogućom razmenom i drugim oblicima saradnje studenata, istraživača, profesora i saradnika službi za žrtve. Najzad, ali ne manje bitno, gostoprimstvo indijskih kolega, počev od tradicionalnog dočeka sa cvećem, do nenametljive brige o svim aspektima prijatnog boravka u zemlji velikih kontrasta, duhovnosti i lepote, ostaće mi dugo u sećanju.

Vesna Nikolić-Ristanović

TEMIDA

Jun 2007, str 65-68

ISSN: 1450-6637

Jo-Anne Wemmers

Introduction à la victimologie (Uvod u viktimologiju)

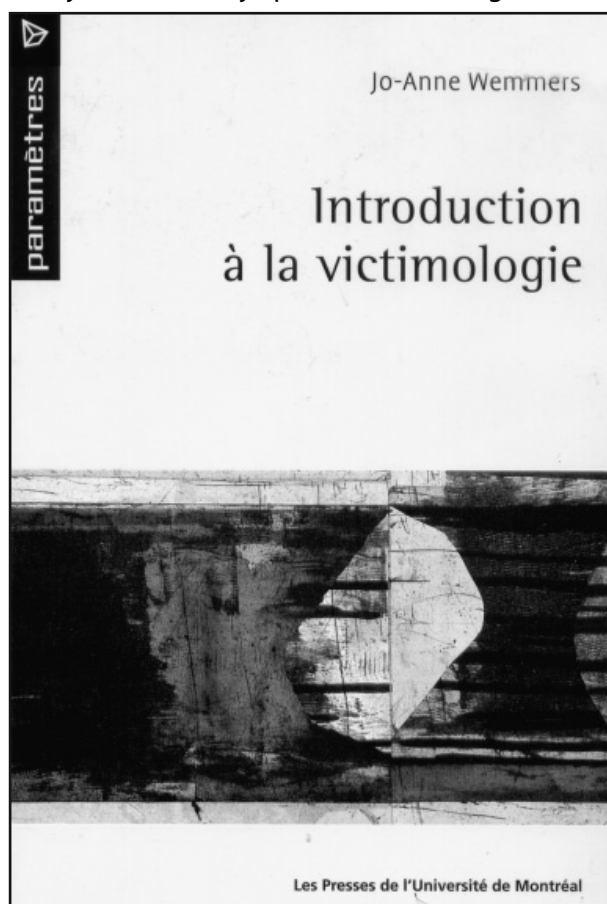
Montreal: Les Presses de l'Université de Montréal, 2003, str.224

Knjiga *Introduction à la victimologie* (Uvod u viktimologiju) autorke Jo-Anne Wemmers, jedne od najznačajnijih savremenih viktimološkinja iz frankofonskog dela Kanade, spada u retke knjige u svetu, a posebno na francuskom jeziku, koje nastoje da daju presek savremenog stanja viktimološke teorijske misli i empirijskih istraživanja. Kao što sama autorka tvrdi na početku knjige, uprkos velikoj pažnji koju viktimologija izaziva poslednjih 50 godina, retke knjige koje se bave predmetom ove mlade naučne discipline uglavnom su nastale u SAD, a i kada su pisane na francuskom jeziku one se nisu bavile situacijom u Kanadi. Stoga nije čudno što se Jo-Ann Wemmers, inače profesorka na odeljenju za kriminologiju Univerziteta u Montrealu, latila nimalo lakog posla - da u jednoj knjizi nevelikog obima, na jasan i pristupačan način, koncizno a ipak dovoljno obuhvatno, iznese najznačajnija dostignuća viktimologije, uz poseban naglasak na praktične implikacije razvoja viktimologije u Kvebeku.

Knjiga Jo-Anne Wemmers nudi pregled najznačajnijih viktimoloških problema, kao i dostignutog napretka u oblasti prava i politike. Ona ističe dostignuti razvoj, posebno na planu uspostavljanja međunarodnih standarda i njihovog uticaja na razvoj nacionalnih zakona i politika, ali ga i kritički sagledava uz uočavanja još uvek brojnih nedostataka. Tako ova knjiga može u zemlji poput naše zaista delovati inspirativno, ali isto tako, može delovati i frustrirajuće jer pokazuje da mnoga pitanja sa kojima se žrtve susreću u nerazvijenim zemljama još uvek nisu rešena na zadovoljavajući način ni u razvijenim zemljama poput Kanade.

Ipak, sigurna sam da je ovo knjiga koja treba da zauzme značajno mesto u biblioteci svakog ozbiljnijeg stručnjaka koji se na bilo koji način bavi viktimologijom ili dolazi u kontakt sa žrtvama

- istraživača, predavača, aktiviste i praktičara. Naime, ova knjiga svojim konceptom, strukturom i sadržinom, a posebno detaljnom analizom istorijata uloge žrtve u krivičnoppravnom sistemu, nudi materijal za suštinsko razumevanje potreba žrtava, mogućnosti njihovog zadovoljavanja u krivičnom postupku, kao i alternativnih, odnosno dopunskih restorativnih mehanizama i izazova koje oni nose. Upravo stoga, mišljenja sam da je ovo knjiga koja bi morala naći mesto u literaturi, ako ne redovnih, onda svakako poslediplomskih studija na pravnim i tzv. pomažućim fakultetima u našoj zemlji. Razumevanje potreba žrtava, ograničenih

mogućnosti za njihovo zadovoljavanje u okviru krivičnog sistema, kao i shvatanje uticaja krivičnog dela na žrtvu i značaja blagovremene pomoći i podrške žrtvama za sprečavanje ponovljene viktimizacije, samo su neki od aspekata viktimoloških problema kojima se knjiga bavi, a čije odsustvo iz obrazovanja pravika, socijalnih radnika i drugih stručnjaka u Srbiji je evidentno i ima veoma ozbiljne posledice na ostvarivanje prava žrtava kod nas. Najzad, ovo je jedna od retkih knjiga koja posvećuje pažnju i detaljnom izlaganju istorijata pokreta za zaštitu žrtava, njegovom odnosu sa ženskim pokretom i konsekvencama na razvoj pomoći i podrške žrtvama.

Knjiga *Introduction à la victimologie* sastoji se iz Uvoda, četiri poglavlja, Objašnjenja pojmova, Bibliografije i dva dodatka koje čine: Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći i sudski obrazac za izjavu žrtve o uticaju krivičnog dela na nju. Osnovne teme kojima se bave poglavlja ove knjige su: Istorijat, Posledice kriminalne viktimizacije, Profil žrtava kriminalnih ponašanja i Društvena reakcija.

Deo o istorijatu je od posebnog značaja, kako za one koji tek stiču osnovna znanja iz viktimologije, tako i za one koji je poznaju ali žele da dobiju celovitu sliku o različitim aspektima njenog razvoja. Tako nas Jo-Anne Wemmers vodi na istorijsko putovanje koje prati tri razvojne putanje: evoluciju uloge žrtve u krivičnom pravnom sistemu, razvoj viktimološke misli od Hans von Hentiga do današnjih dana, kao i istorijat pokreta za zaštitu prava žrtava. U analizi istorijata posebno pada u oči zaključak koji se odnosi na transformaciju uloge žrtve, od aktivnog učesnika u primitivnim (predržavnim) društvima, do uloge žrtve u postupku koji vodi država protiv učinioca, i koji žrtvi nameće više obaveza nego što joj daje prava. Takođe, ukazuje se i na ubrzani razvoj koji je viktimologija doživela 1980-tih godina, što je dovelo do toga da je ona danas veoma važno i neizbežno područje kriminoloških istraživanja, koje je uz to ostvarilo i svoj autonomni naučni razvoj. Najzad, pregled razvoja pokreta za zaštitu žrtava u Americi i Evropi, uz poseban osvrt na Kanadu, ukazuje na aktivizam kao važan aspekt viktimologije, kao i na njegov značaj za razvoj programa za žrtve. Pri tome, posebno je naglašen značaj pokreta za zaštitu žena i dece i njegove pionirske aktivnosti u stvaranju službi za žrtve.

U delu knjige koji se bavi posledicama krimi-

nalnih ponašanja na žrtvu, Wemmers daje posebno detaljan pregled psihičkih posledica po žrtve, načina reagovanja na viktimizaciju, faza oporavka kao i problema vezanih za sekundarnu viktimizaciju. Iako uočava i druge posledice, poput fizičkih, materijalnih i socijalnih, ona ukazuje na izjave samih žrtava koje ističu da im je najteže da podnesu psihičke posledice. Psihičke posledice i način njihovog prevladavanja posebno su analizirani na primerima silovanja i razbojništva. Veoma je značajno što se u okviru razmatranja psihičkih posledica kontinuirane viktimizacije razmatra i Štokholmski sindrom, kao i ciklus nasilja koji se razvija sa odsustvom blagovremene i adekvatne pomoći žrtvama. U tom smislu, Wemmers posebnu pažnju posvećuje slučajevima u kojima se viktimizacija ponavlja (cirkularna transmisija), postaje hronična i teža, kao u slučajevima u kojima žrtva postaje zlostavljačica (vertikalna, međugeneracijska transmisija, posebno očitovana u vezi nasilja nad decom i njihovog kasnijeg delinkventnog ponašanja). Najzad, Wemmers ukazuje i na horizontalnu transmisiju nasilja koja se ogleda u seljenju obrazaca nasilja naučenog u jednoj, u drugu sredinu (npr. dete koje je svedok nasilja u kući, reprodukuje takvo ponašanje u školi).

Wemmers uočava da ciklus nasilja doprinosi uvećavanju ukupnog nasilja u društvu, istovremeno naglašavajući važnost urgentne pomoći žrtvi, kako bi se odgovorilo njenim potrebama i sprečilo novo kriminalno ponašanje. S tim u vezi ona uočava ključnu ulogu koju bi u tom smislu trebalo da imaju službe za žrtve, čija efikasna pomoć i podrška može pomoći ljudima da izađu iz začaranog kruga nasilja u kome su se našli. U ovom odeljku Wemmers ukazuje i na značaj koji podrška najbliže okoline žrtve i pravilno postupanje državnih organa imaju na prevazilaženje traumatskih efekata viktimizacije i ponovno uključivanje u društvo. Pri tome, ona se posebno zadržava na potrebama žrtava, poput potrebe za informacijama, za praktičnom pomoći, za naknadom štete, za psihosocijalnom podrškom i za zaštitom, i na značaju njihovog poznavanja kako bi se preduzele potrebne mere za izbegavanje sekundarne viktimizacije. Wemmers ukazuje na rezultate istraživanja sprovedenih u Kanadi prema kojima više od polovine žrtava uopšte ne prijavljuje krivično delo (kod seksualnog nasilja je broj prijavljivanja još manji), a i kada ga prijave žrtve su često nezadovoljne načinom na koji

su tretirane u krivičnom postupku. Autorka upozorava da loša iskustva žrtava očigledno utiču na smanjivanje njihovog poverenja u državne institucije. Upravo stoga, rezultati istraživanja sugerišu potrebu za razvojem službi koje bi odgovorile na različite praktične potrebe žrtava, na njihovu potrebu da dobiju naknadu štete od države i onda kada je učinilac nepoznat, kao i da budu informisane, uključujući tu i dobijanje informacija o toku krivičnog postupka.

U delu koji se bavi profilom žrtava kriminalnih ponašanja posvećena je posebna pažnja anketa o viktimizaciji i njihovom značaju za dolaženje do podataka o žrtvama. Wemmers iznosi detaljnu analizu podataka dobijenih ovom anketom, pri čemu posebno ukazuje da, uprkos ograničenjima koje ova tehnika po svojoj prirodi nosi i okolnosti da je njen primarni cilj utvrđivanje tamne brojke kriminaliteta, ona ima nesumnjiv značaj za same žrtve. Ona citira poznatog holandskog kriminologa Jan Van Dijk-a, utemeljivača anketa o viktimizaciji, koji je isticao značaj koji ove ankete imaju za osnaživanje žrtava. Naime, za razliku od podataka iz državne statistike, ovi podaci su bazirani na poverenju u žrtve u pogledu definisanja šta se smatra kriminalnim ponašanjem a šta ne, bez prethodnog filtriranja od strane policije (Wemmers, 2003:114). U okviru ovog odeljka, posebna pažnja je posvećena ponovljenoj, odnosno višestrukoj viktimizaciji i akumuliranim traumatskim efektima na žrtvu. Takođe, i ovde se podvlači efektivna pomoć i podrška žrtvi kao jedan od najdelotvornijih oblika prevencije ponovne viktimizacije. Posebna pažnja posvećena je merama prevencije nasilja u porodici i razbojništva, poput alarma koje žrtve nose sa sobom i koji su povezani sa policijom, kao i pravljenju baza podataka svih slučajeva nasilja u porodici u regionu.

Poslednji deo knjige koji je posvećen društvenoj reakciji bavi se naknadom štete žrtvi, kao i položajem žrtve u krivičnom postupku i u okviru procedura restorativne pravde. U ovom delu poklanja se posebna pažnja odredbama o žrtvama sadržanim u međunarodnim dokumentima i njihovom uticaju na promene zakona i prakse u svetu i, posebno, u Kanadi. Detaljno su izložene pozitivne promene zakona u Kvebeku 1980-tih godina koje su žrtvi dale aktivniju ulogu u krivičnom postupku. Pri tome treba posebno pomenuti uvođenje mogućnosti davanja izjave

žrtve o uticaju koji je krivično delo imalo na nju, a koja joj omogućava aktivnu ulogu u odnosu na određivanje kazne izvršiocu. Sud, dakle, pored štete koja je pričinjena društvu, uzima u obzir i posledice koje je žrtva pretrpela. Izmena zakona iz 1999. godine omogućila je žrtvi da svoju izjavu glasno pročita na sudu. Posebna pažnja je poklonjena Zakonu o pomoći žrtvama kriminalnih ponašanja države Kvebek iz 1988. godine, koji je poslužio kao zakonska osnova za osnivanje Biroa i Fonda za pomoć žrtvama, kao i za razvoj mreže službi za žrtve u ovoj državi.

U delu koji se bavi restorativnom pravdom posebna pažnja posvećena je potrebama žrtve i kritičkom osvrtu na njihovo zadovoljavanje. Wemmers iznosi rezultate sopstvenih istraživanja koji pokazuju da restorativna pravda nudi bolju poziciju žrtvi i olakšava joj razumevanje onoga što joj se desilo, pa samim tim i povratak u normalan život. Međutim, ona takođe ukazuje i na moguća razočarenja žrtava u mehanizme restorativne pravde, kao i na važnost pravilnog informisanja žrtava vezano za njihovo učešće u restorativno-pravnim procedurama. Wemmers posebno ukazuje na opasnost od sekundarne viktimizacije koja postoji i u programima restorativne pravde. S tim u vezi, ukazuje se na značaj podrške žrtvama kako u fazi pripreme za medijaciju tako i nakon žrtvinog susreta sa učiniocem. Kao zaključak, Wemmers ističe da službe za žrtve treba da uključe programe medijacije u svoje aktivnosti, s obzirom da oni mogu biti od značaja za osnaživanje i oporavak žrtve.

Zaključak knjige, dat kao neka vrsta bilansa stanja u viktimologiji, čini da ona predstavlja jednu zaokruženu celinu, sa veoma jasnom porukom u vezi sa položajem žrtve u krivičnom postupku i društvu u celini. Wemmers zaključuje da je pokret za prava žrtava ostvario značajne rezultate na planu programa za žrtve i promene zakona, ali da još mnogo toga treba da se poboljša u vezi sa njihovom primenom. Za Jo-Anne Wemmers poboljšanje položaja žrtve je moguće jedino ukoliko dođe do promene koja će omogućiti da se na krivično delo ne gleda samo kao na društveno opasno ponašanje već i kao na akt usled koga žrtva pati. To bi žrtvi omogućilo značajniju i aktivniju ulogu od one koju ima sada i koja je svedena na ulogu svedoka u krivičnom postupku. Kako ističe Fattah, cilj krivičnog postupka treba da bude više od kažnjavanja – on treba da uključi i prevenciju, kao i

naknadu štete i izlječenje žrtve. Wemmers završava knjigu apelom za više istraživanja koja će imati sluha da čuju same žrtve, što samo po sebi treba da omogući njihovo bolje razumevanje pa samim tim i da pokaže put ka rešenjima.

Knjiga Jo-Anne Wemmers je knjiga koju bi, sigurna sam, mnogi profesori viktimologije, poželeli da su je sami napisali. Okolnost da je Wemmers svoju nastavu viktimologija na dodiplomskim

studijama bazirala na ovoj knjizi jeste argument više da ova knjiga posluži kao putokaz za programe viktimologije koji se tek razvijaju na našim fakultetima. Knjiga je dostupna u biblioteci Viktimološkog društva Srbije, zahvaljujući besplatnom primerku dobijenom od izdavača a u cilju prikazivanja u Temidi.

Vesna Nikolić-Ristanović

TEMIDA
Jun 2007, str 69-71
ISSN: 1450-6637

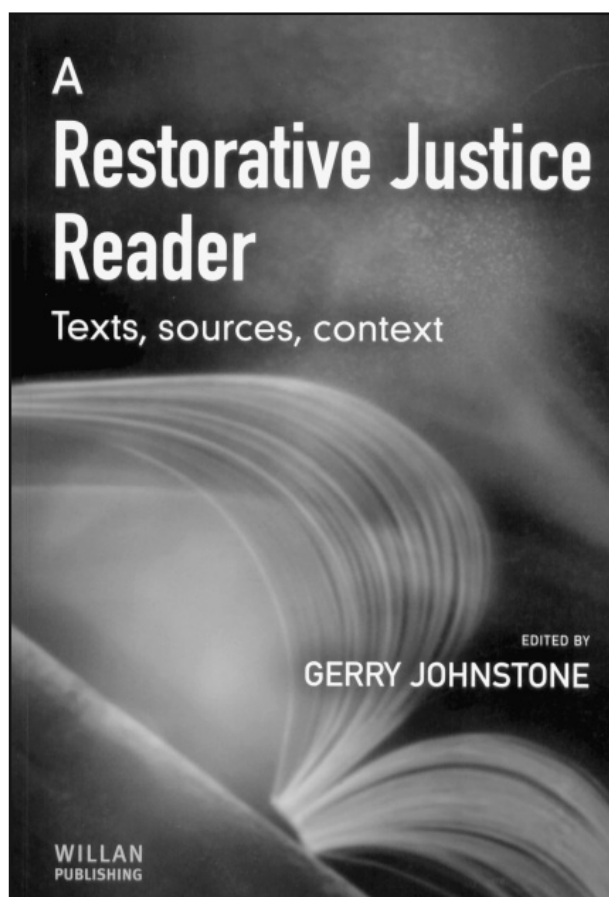
Gerry Johnstone (ur.)
A Restorative Justice Reader
Texts, sources, context
(Priručnik o restorativnoj pravdi – tekstovi, izvori, kontekst)
Willan Publishing, Devon, U.K., 2003, str. 511

Kako na samom početku knjige *A Restorative Justice Reader - Texts, sources, context* navodi njen urednik Gerry Johnstone, „razvoj restorativne pravde i međunarodne kampanje njenog promoviranja kao alternative konvencionalnom načinu posmatranja i reagovanja na kriminalitet, predstavlja jedno od najznačajnijih dostignuća savremene kriminalne politike i krivičnog prava“. Suštinu ovog pristupa ne čini kažnjavanje učinioca, već prihvatanje odgovornosti za učinjeno delo i posledice koje su nanete žrtvi, s jedne, i njihovo popravljavanje, sa druge strane. Različiti programi restorativne pravde danas se razvijaju u gotovo svim zemljama, pa je, kako navodi Johnstone, potrebno da „svako ko je zainteresovan za budućnost kriminalne politike i krivičnog prava, odnosno za razvijanje konstruktivnih odgovora na kriminalno ponašanje, razume šta je restorativna pravda“. Jer, restorativna pravda nije jedna teorija, već predstavlja skup različitih ideja, praksi, predloga, programa. Utoliko, danas postoji veliki broj studija, knjiga, članaka koji se bave različitim (teorijskim i praktičnim) aspektima restorativne pravde. Međutim, kako nije svakome dostupna obimna literatura iz ove oblasti i kako nije uvek lako odlučiti odakle da se krene u istraživanje relevantne literature, Gerry Johnstone je došao na ideju da priredi jednu ovakvu knjigu, koju mogu podjednako da koriste studenti, profesori, osobe koje u praksi primenjuju programe restorativne pravde, naučni radnici koji se bave teorijskim i praktičnim pitanjima ovog oblika reagovanja na kriminalitet i druge vrste sukoba, bilo kao njeni proponenti ili, pak, kritičari.

Knjiga *A Restorative Justice Reader - Texts, sources, context* predstavlja kompilaciju pažljivo odabrane ključne literature o restorativnoj pravdi. Ona objedinjuje radove, odnosno delove radova emi-

nentih stručnjaka u oblasti restorativne pravde iz različitih zemalja i sa različitih kontinenata, koji su pisani u različitim vremenskim periodima. Celokupan materijal je sistematizovan po određenoj logici i strukturi kako bi se ostvario uvid u osnovne ideje i teme restorativne pravde, i kako bi se izneli stavovi zagovornika restorativne pravde ali i čuo glas njenih kritičara.

U uvodnom tekstu, Gerry Johnstone ukazuje na različite koncepte restorativne pravde, te njeno različito određivanje s obzirom na kontekst u kome se posmatra. Tako on govori o restorativnoj pravdi

kao procesu i njenim ciljevima i metodama, potom o restorativnoj pravdi kao skupu principa, kao primeni teološkog učenja o krivičnom pravu, kao socijalnoj pravdi, i kao stilu življenja. Osim toga, on ukazuje na tri modela reagovanja na kriminalno ponašanje u zavisnosti od osnovnih pretpostavki na kojima se svaki od njih bazira: krivičnopravni model, građanskopravni model i restorativni model. Uvodni tekst praćen je radovima koji su grupisani u pet celina.

Prvi deo pod nazivom *Prikazi i rane inspiracije* ima za cilj da upozna čitaoca sa osnovnom idejom razvoja restorativne pravde, njene povezanosti sa drugim pokretima i praksama i teorijskim promišljanjima i diskursima koji su dali smisla ovom pristupu u reagovanju na kriminalitet i inspirisali širenje pokreta restorativne pravde, utirući put njenog daljeg razvoja. Tako se u ovom delu polazi od jednog od osnovnih radova o restorativnoj pravdi koji je napisao Tony Marshall, u kome se ukazuje na pojam, osnovne ideje i pretpostavke restorativne pravde, kao i njen odnos prema postojećem krivičnopravnom sistemu. Slede radovi Rendy Barnett-a i Nils Christie-a iz 1977. godine. Barnett u radu ističe potrebu zamene postojeće paradigme kažnjavanja novim pristupom koji će se zasnivati na restituciji, odnosno popravljajući štete nanete krivičnim delom. Sa druge strane, Christie u svom radu *Konflikt kao svojina* postavlja temelje razvoja komunitarističko-diverzionog pristupa reagovanju na kriminalitet, kao i savremene ideje restorativne pravde. Suština koncepta koji je izneo Christie sastoji se u tome da krivično delo predstavlja konflikt, a konflikt je svojina onih koji su u njega, direktno ili indirektno, umešani: učinilac, žrtva i zajednica, te oni treba da budu ti koji će ga razrešiti, a ne profesionalci (pravnici), koji u tradicionalnom krivičnopravnom sistemu „kradu“ konflikt od onih kojima zapravo pripada. Howard Zehr, jedan od ranih proponenata restorativne pravde u svom radu iznosi osnovne razlike između restorativnog i retributivnog pristupa reagovanju na kriminalitet, odnosno između restorativne i retributivne pravde, dok John Braithwaite, utemeljivač tzv. teorije reintegrativne sramote, govori o tome šta je restorativna pravda i čemu teži, kao i da je restorativna tradicija univerzalna, te da postoji kod svih naroda, u svim zemljama i svim kulturama.

Drugu celinu knjige čine radovi koji se bave istorijskom perspektivom restorativnog pristupa,

ukazujući na korene savremenog koncepta restorativne pravde. Tako o istorijskom razvoju restorativne pravde od antičkog doba, pa čak i ranije, do savremenog društva govori Elmar Weitekamp. Slede radovi o tradiciji, običajima i praksi pojedinih naroda, odnosno plemena u Kanadi, Americi i Novom Zelandu: kanadskih Aboridžina, Navaho Indijanaca i Maora. Na kraju ovog poglavlja, Pierre Allard i Wayne Northey govore o traženju korena restorativne pravde u hrišćanskom učenju i biblijskoj pravdi.

Treće poglavlje, koje nosi naziv *Praksa restorativne pravde: varijacije, razvoj i racionalizacija*, bavi se različitim praktičnim programima restorativne pravde, polazeći od prvog programa pomirenja između žrtve i učinioca koji je razvijen u mestu Kitchener u Kanadi, preko modela posredovanja koji je razvijen u Velikoj Britaniji, do porodičnih rasprava koje se primenjuju na Novom Zelandu i u Australiji. Na kraju ove celine, Gordon Bazemore i Mark Umbreit daju poređenje četiri modela restorativnog okupljanja (konferencije): posredovanja između žrtve i učinioca, odbora za reparaciju koji se formiraju na nivou lokalne zajednice, porodičnih okupljanja i krugova kažnjavanja.

Četvrti deo, pod nazivom *Restorativna pravda u modernom društvu*, bavi se pitanjima primene restorativne pravde u modernom društvu, ukazujući na neke ključne dileme u pogledu primene u pojedinim slučajevima. Tako, na primer, Lode Walgrave ističe da se jedan od osnovnih problema sa kojima se suočava koncept restorativne pravde danas sastoji u njenom posmatranju kao obične tehnike, koja može da omogući krivičnopravnom sistemu efikasnije postizanje retributivnih i rehabilitativnih ciljeva, dok se sa druge strane nameće pitanje granica njene primene ukoliko se ona posmatra kao alternativa postojećem sistemu krivičnopravnog reagovanja na kriminalitet. Daniel Van Ness, polazeći od toga da su mogući različiti nivoi ostvarenosti restorativne pravde i da se u nekim delovima kontinua reagovanja na kriminalitet prepliću vrednosti i atributi restorativne pravde i retributivnog odgovora, istražuje mogućnost kreiranja restorativnog sistema koji bi mogao da se bavi svim krivičnim delima u svim fazama krivičnog postupka. John Gehm govori o ulozi oprostaja u krivičnopravnom sistemu, dok Heather Strang ukazuje na položaj žrtve u restorativnoj pravdi, odnosno o materijalnim i emotivnim dimenzijama koje popravljaju štete ima

za žrtvu, kao i o značaju izvinjenja i oprostaja. Jedna od tema o kojoj se sve više diskutuje je uloga i mesto društva u restorativnom procesu, kao i šta se u kontekstu restorativnog odgovora na kriminalitet podrazumeva pod društvom – da li je to društvo kao celina ili njeni pojedini delovi, te kakvu ulogu mogu da imaju predstavnici institucija sistema u procesu restorativne pravde, o čemu govore Paul McCold i Benjamin Wachtel. U nastavku, Michale Schuller ukazuje na značaj postojanja odgovarajućih odnosa među ljudima, koji nam daju osećaj smisla, radosti, ispunjenosti, stvarajući istovremeno određene obaveze koje imamo jedni prema drugima. Ali, kako ona ističe, svedoci smo kidanja mnogih veza među ljudima, što kao rezultat ima slabljenje osećaja odgovornosti prema drugima, kao i naših sposobnosti za empatiju, što, sa druge strane, vodi porastu kriminaliteta ali isto tako slabljenju naših sposobnosti da se istim bavimo. Utoliko autorka stoji na stanovištu da o krivičnom pravnom sistemu treba razmišljati sa pozicija tzv. relacione pravde, jer ako se krivično delo posmatra kao rezultat i uzrok slabih ljudskih odnosa, onda će se ono efikasnije sprečiti ili na njega efikasnije reagovati putem ojačavanja međuljudskih odnosa. Na kraju ovog poglavlja, Adam Crawford govori o ulozi koju javnost, tj. građani i društvo imaju u krivičnom pravnom sistemu, dok John Braithwaite, kroz različite primere iz prakse i rezultate istraživanja, pokazuje da restorativna pravda „funkcioniše“, odnosno da ima pozitivne efekte u pogledu svih zainteresovanih strana koje se uključuju u restorativne programe: žrtvu, učinioca i zajednicu.

Na kraju, ono što predstavlja dodatnu vrednost ove knjige je peta celina koja sadrži radove koji ukazuju na neka kritična mesta u pogledu restorativnog pristupa, odnosno koji iznose kritiku pojedinih shvatanja restorativne pravde. Tako, na primer, Kathleen Daly ukazuje na pojedine mitove o restorativnoj pravdi, kao što su: restorativna pravda je suprotnost retributivnoj pravdi; restorativna pravda koristi praksu domorodačkog stanovništva (plemena) i bila je dominantna forma predmoderne pravde; restorativna pravda je feministički pristup reagovanju na kriminalitet, odnosno pristup koji „brine“, u poređenju sa muškim pristupom koji se karakteriše kao „pravedan“; i od restorativne pravde se očekuje da proizvede ključne promene u ljudima. Duff u svom radu polemizuje o odnosu re-

storativne i retributivne pravde, govoreći o restorativnoj kazni i punitivnom popravljaju, kritikujući zapravo teze koje govore o ova dva pristupa kao potpuno suprotna. Jedno od važnih pitanja, odnosno dilema restorativne pravde, o čemu govori Richard Young, odnosi se na uključivanje, pre svega, policije ali i drugih predstavnika državnih institucija u proces posredovanja između žrtve i učinioca, posebno zbog pozicije moći koju imaju i nemogućnosti da do kraja ostanu neutralna, nepristrasna „treća“ strana, što može da rezultira time da se restorativni proces doživi kao kazna. Levrant, Cullen, Fulton i Wozniak ukazuju na moguće opasnosti i posledice primene restorativne pravde, kao što su: primena restorativne pravde znači izbegavanje kazne, odnosno blaže postupanje sa učiniocima; primenom restorativne pravde ne postiže se uvek popravljajanje na strani žrtve, učinioca i zajednice; primena ovog oblika reagovanja na kriminalitet znači samo simboličnu ali ne i suštinsku reformu postojećeg sistema, i ona može da osnaži postojeće rasne i klasne jazove koji su već prisutni u krivičnom pravnom sistemu. Andrew Ashworth se u svom radu osvrće na pitanje prava i obaveza žrtve u procesu restorativne pravde, dok Barbara Hudson govori o potencijalu koji restorativna pravda može da ima u slučajevima seksualnog nasilja, nasilja u porodici i rasno zasnovanog nasilja. George Pavlich ukazuje na potrebu dekonstrukcije restoracije, ističući da je ceo pokret restorativne pravde uhvaćen u zamku prilično konvencionalnog okvira u pogledu shvatanja i reagovanja na krivično delo. Na samom kraju, Allison Morris, jedna od vodećih zagovornica restorativne pravde, osvrće se na neke „tipične“ kritike restorativnog odgovora na kriminalitet, smatrajući da se kritike često baziraju na nerazumevanju prirode i ciljeva restorativne pravde.

Imajući u vidu da ova knjiga sadrži veliki broj raznovrsnih radova koji osvetljavaju različite aspekte restorativne pravde, pomažući da se shvati njena suština, toplo preporučujem ovu knjigu svima koji se bave pitanjem restorativne pravde, ali i onima koji žele da saznaju nešto novo ili više o ovom konstruktivnom odgovoru na kriminalitet.

Knjiga je dostupna u biblioteci Viktimološkog društva Srbije, koje je od izdavača dobilo besplatan primerak u cilju njenog prikazivanja u Temidi.

Sanja Čopić